

ПРИБИНИЋ - МЕСТО У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Аутор

Јован Б. Душанић - Лиљански
dusanic@gmail.com

Издавач

Јован Б. Душанић

Рецензент

Проф. др Никола Поповић

Компјутерска обрада

Милан Танић

Штампа

Чугура принт - Београд

Тираж

300

Јован Б. Душанић - Лицљански

ПРИБИНИЋ
МЕСТО У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ
(шреће издање)

Београд
2021.

**Књигу посвећујем успомени на родитеље:
*Смиљу и Бранка***

САДРЖАЈ

Предговор	9
-----------------	---

ПРВИ ДЕО ПРИБИНИЋ

1. Прибинић и његови становници	13
2. Кратка историја Прибинића и шире околине	28

ДРУГИ ДЕО СВЕШТЕНИЧКА ЛОЗА ДУШАНИЋА

3. Поп Горан син му Ђураш и унук Лазар	91
4. Гаврило (Лазар) Душанић	99
5. Константин – Коста (Гаврило) Душанић	106
6. Стеван (Константин) Душанић	133
7. Светозар (Стеван) Душанић	158

ТРЕЋИ ДЕО ПРИЛОЗИ

8. Јован (Васкрсије) Душанић – Липљански	177
9. Прогонство као судбина	217
Прикази	
- Трагање за мирисима детињства	245
- Мистериозни ритам трајања	247

ПРЕДГОВОР

*Сви ми дугујемо себе некој деци,
будимо потоци - да би били преци!*

Брана Црнчевић

Као дете волео сам да слушам казивања старијих, посебно мога деде Јована, о прошлости наше породице и нашег родног краја. Касније ће и мој син Арсеније желети и често тражити да му о томе детаљно причам, па сам пре десетак година одлучио да то прибележим и за сина напишем малу породичну историју. У почетку сам мислио да то буде породична историја коју бих написао за сина Арсенија и умножио је у још три примерка за синове моје браће - близанаца Предрага и Ненада, тако да би по један примерак имали и моји синовци - Стефан, Бранислав и Предраг. Желео сам да нешто од историјског сећања и традиције наших предака, која се вековима усмено преносила са генерације на генерацију, забележим и сачувам за наше потомство.

Традиција у својој суштини јесте избирљиво сећање, односно она је све оно што је добро речено и урађено и издржало проверу кроз вековно искуство наших предака, те (и на основу савремених мерила) обезбедило себи место у свести садашњих нараштаја као нешто што је вредно неговања, памћења и поштовања. Увек, а поготово у ово време глобализације и кризе идентитета, добро је да се зна одакле потичемо, који су нам корени, како су живели и са каквим искушењима су се сусретали наши преци. На таквим сазнајним основама лакше се може живети у садашњости, а и будућност се може учини предвидљивијом.

За десетак година рада на породичној историји консултовао сам огромну литературу и сакупио доста материјала (забележена сећања мојих директних предака, необјављене писане белешке – пре свега, свештеничке лозе породице Душанић и Бошка Мишића, те снимљене разговоре са најстаријим становницима Прибинића - Божо и Сретко Душанић, Драгутин Делић...) који се поред ове централне теме – историје моје породице – односи на историју родног места, те етнографију овог краја. Огроман сакупљени материјал био је драгоцен па сам на бази њега написао и током 2006. и 2007. године објавио својеврсну ЗАВИЧАЈНУ ТРИЛОГИЈУ, односно три књиге - трокњиже:

Прибинић – место у Републици Српској,

Хроника српског села у Босни,

Летопис српске породице из Босне.

И тако, имао сам намеру да напишем једну књигу (*Летопис*), а друге две књиге (*Прибинић и Хроника*), може се рећи, да су се саме написале. Неко је лепо рекао да је сваки човек дужник своје завичају. Овим књигама, надам се, да сам бар делимично успео да одужим дуг према завичају и мојим прецима.

Када је 2006. године школа «*Стеван К. Душанић*» у мом родном месту прослављала стогодишњицу изградње школске зграде и званичног почетка рада школе, објавио сам (и бесплатно поделио) књигу *Прибинић – место у Републици Српској*. Књига је наишла на одличан пријем код читалаца, па сам одлучио да после две године објавим ово друго (измењено и допуњено) издање књиге у коме је централни део посвећен свештеничкој лози Душанића из Прибинића. Ради се о породици која више од три столеће из генерације у генерацију, са оца на сина своје народу даје истинске лучоноше.

Највише простора у књизи посвећено је проти Кости Г. Душанићу и његовом сину Стевану који су били свештеници парохије у Прибинићу скоро цело столеће (од 1866. до 1957). Били су то људи велике енергије, чврсте и ревносне вере, истински пријатељи цркве и народа, велики родољуби и бескомпромисни борци са окупационим и комунистичким властима. Они као и већина српских свештеника, у то доба, нису били само црквени људи него и просве-

титељи, градитељи – неимари, лекари, народни предводници и заштитници. Такви су били и њихови директни преци – поп Горан (рођен на прелому XVII и XVIII века), Ђураш, Лазар и Гаврило, а њихови непосредни потомци Светозар – професор Богославског факултета у Београду и управник Музеја Српске православне цркве од 1948. до 1990, те Слободан – сада професор Филозофског факултета у Београду и редовни члан Српске академије наука и уметности, остављају видљив траг у науци и културном животу српског народа. Ради се о достојним наследницима знаменитих предака, истинским преегаоцима у знању, раду и пожртвовању, те личностима које су у целости посвећене светосављу, просвети и култури свога народа.

На крају, мислим да би било добро да Академија наука и уметности Републике Српске покрене две едиције (*Хроника места...*, те *Летопис породице...*) у којима би се објављивале хронике места и летописи угледних породица са подручја Републике Српске.

Београд, 28.03.2008.

Јован Б. Душанић
dusanic@gmail.com

1. ПРИБИНИЋ И ЊЕГОВИ СТАНОВНИЦИ

Прибинић је питомо брдско место у Републици Српској, на петнаестом километру пута од Теслића према Бањалуци, које окружују планине Борја (с југа и југозапада) и Јаворова (са севера и северозапада); простире се између 44°33'30" и 44°39' северне географске ширине и 17°37'30" и 17°45' источне географске дужине.

Само место Прибинић припада подручју средње високих брда и обронака граничних планина. Средишњи део места има надморску висину од 280 до 460 метара, а делови места Прибинић на планини Борја имају висове од 1.008 (Тајан), а у Јаворови од 605 (Брестовац и Велики Коњушић - Њивак) и 520 (Липова глава) метара. Иначе, највиши врх на планини Борја је Велика Руњавица (1078), а у Јаворови раније наведени врхови у месту Прибинић. Обе ове планине – Борја и Јаворова - обрасле су високом шумом због чега је Прибинић још у време Аустроугарске био позната ваздушна бања коју су и странци радо посећивали.

Између планина Борја и Јаворове налази се брежуљкасто земљиште које се спушта у правцу југоистока и кроз које протиче река Мала Усора с извором у масиву планине Борја (испод Павлова Виса, на 988 метара надморске висине). Она представља главну хидрографску артерију овог подручја. Мала Усора је у своме горњем току доста јака, а за време топљења снега и великих киша зна да буде и доста плаховита. Њене притоке (Велика Остружња, Мала Остружња, Багошница и друге) формирају се углавном у подручју планине Борја, док водотоци с планине Јаворова (Велика Јаворова,

Бијела ријека, Црна ријека и друге) углавном припадају сливу реке Укрина. Мала Усора има дужину од 22 км и у Теслићу се спаја с Великом Усором и чине реку Усору која се у Добоју улива у реку Босну (као њена најдужа – 82 километра дуга - лева притока).

На овом подручју, питке воде има у изобилју. Раније су се куће подизале у близини јаких извора воде – врела (или точкова како их мештани зову), којих у Прибинићу има много, а једно од њих је и Принципово врело на 300 метара од центра места. Многобројна прибинска врела су позната по чистој, хладној, укусној и питкој води. На Малој Усори и њеним притокама још се задржало неколико, од некада безбројних, воденица за млевење жита. У време наших дедова, готово свако домаћинство у Прибинићу је имало своју воденицу.

Петар Богуновић, који је 20-их година XX века био учитељ у Прибинићу (у књизи: *Из Усорског краја и околине*) пише, да на више места у Прибинићу провирује из земље камени угаљ, у доста јаким наслагама. Наши рударски стручњаци држе да је сва Прибинићка долина, западно од Вране Стијене, подручје каменог угља. Године 1922. вршено је копање каменог угља у Момчиловића потоку и угаљ је био одличног квалитета.

Прибинић се налази у појасу умерене континенталне климе, без великих температурних осцилација. Према подацима Савезног хидрометеоролошког завода за период од десет година (1957-1967), измерене су просечне годишње температуре од 9,7° С и просечне годишње падавине од 992 мм. Ако се посматрају просечне месечне температуре, онда је најхладнији месец јануар са – 2,1° С, а најтоплији месец јул са 19,7° С. Јесен је топлија од пролећа што има позитиван утицај на касно воће које може да дозре. У мају месецу има највише (125 мм), а у јануару најмање (56 мм) падавина. Око 2/3 годишњих падавина отпада на вегетациони период што се повољно одражава на пољопривреду.

Захваљујући своме рељефу, повољним климатским условима и другим чиниоцима ово подручје има веома богат и разноврстан биљни и животињски свет. Око две трећине места Прибинић налази се под шумом и то претежно (око 80 %) високом - чети-

нарском (бор, јела, смрека, тиса и др.) и листопадном (јавор, храст, буква, бреза, липа, граб и др.) на планинама Борја и Јаворова. Средишни део места прошаран је ораницама, шумарцима, воћњацима, пашњацима и ливадама. Поглед на место Прибинић са неког од безбројних узвишења нарочито је леп у пролеће када је све у зеленилу и цвету, и касну јесен када је све у преливу прелепих јесењих боја разноврсног биљног света.

Богат и разноврстан биљни свет, клима и конфигурација терена допринели су да је ово подручје богато и многобројним животињским светом - дивљачи (медвед, вук (курјак), лисица, дивља свиња - вепар, срна, зец, јазавац, куна, ласица, твор, видра, веверица), птицама (славуј, детлић, шева, кос, врабац, жуна, сјеница, препелица, пјевалица, дрозд, чворак, фазан, дивља патка, дивљи голуб, грлица, жутица, ластавица, јаребица, тетрјeб, кукавица, крешталица, кусовица, брљак, сова, гавран, врана, сврака, чавка, креја, орао, јастреб), рибом (пастрмка, јегуља, клен, кркуша, пешав, пишкур.) и раковима.

На крају нагласимо да је Прибинић изразито лепо место и често се спомиње као идеална ваздушна бања. Петар Богуновић (у својој књизи *Из Усорског краја и околине*) између осталог пише:

Прибинић је једно од најздравијих планинских места у Босни и Херцеговини, те је ради свога положаја и борових шума од вајкада вредио као климатско место и ваздушна бања... Ради чистог ваздуха, који је пун озона и мириса боровине, те ради лепоте природе, добре свеже воде, долази у Прибинић леп број гостију, да у пријатности проведе летње дане. У ту сврху саграђен је у седишту места леп удобан хотел, власништво данашње теслићке фабрике. И приватна лица подигла су неколико лепих зграда. Намерава се, на једној узвишици да подигне дечији санаторијум, који би био од велике важности не само за Врбаску већ и за остале оближње бановине.

О лепоти Прибинића и његове околине узалуд је писати, јер те лепоте и удобности не може перо описати онако како у истину заслужује. Прибинић треба видети, у њему провести дане одмора, па га онда оценити.

* * *

Садашњи становници Прибинића потомци су оних који су се у њега досељавали у другој половини XVIII века и касније. Познато је да је због честих ратова али и великих епидемија подручје Прибинића више пута у потпуности опустело. Последњи пут то се десило за време страшне епидемије куге која је забележена 1782-1784. године. Први досељеници у Прибинићу, после тога, били су преци данашњих Душанића.

Прота Стеван К. Душанић бележи да у време када је *дошао Швабо у Босну* у Теслићу је постојала само једна кућа - Јефта Вуковића, а у Прибинићу је било 17 кућа у којима је живело 18 породица - Душанићи су имали две куће, а у по једној кући су живеле породице Малић и Момчиловић, те Делић и Јелић.

У заоставштини проте Стевана К. Душанића налазе се подаци о броју становника Прибинића крајем XIX и почетком XX века. Према попису који је обављен 1. маја 1885. године, од стране нових аустроугарских власти, у Прибинићу је било 729 становника (374 мушкараца и 355 женских), од којих 663 православних и 66 мухамеданаца. Неожењених је било 391, ожењених 292 и удових 46.

Десет година касније (1895) у Прибинићу постоји 136 кућа и у њему живи 1.235 становника (789 мушкараца и 446 женских), од којих је 808 православних, 67 муслимана, 335 римокатолика, 19 јевреја и 2 евангелиста.

Према попису из 1910. године у Прибинићу постоји 130 кућа и у њему живи 1.164 становника (635 мушкараца и 529 женских), од којих српско становништво броји 1.028, муслиманско 82, римокатоличко 46, грчкокатоличко 2 и 6 јевреја. Само да споменемо да је 1910. године у Босни и Херцеговини било 1,898.044 становника, од којих православци чине 43,4%, муслимани 32,3%, католици 23,3%, а остали 1%.

По ослобођењу Босне и Херцеговине од окупатора после Првог светског рата извршен је попис становништва 1921. године. Према том попису у Прибинићу је живело 1.169 становника, од

којих је према вероисповести било: 1.047 православних, 80 муслимана, 41 католик и 1 евангелиста, а према националној припадности, како је тада евидентирано 1.158 Срба и Хрвата, 8 Немаца и по један Русин, Чехословак и Румун. У исто време у Босни и Херцеговини живело је 1.890.440 становника, од којих на православце отпада 43,9%, на муслимане 31,1%, на католике 23,5%, а на остале 1,5%.

Према последњем званичном попису из 1991. године у Прибинићу је живело 1996 становника, од тога: 1662 Србина, 275 Муслимана, 37 Југословена, 7 Хрвата и 15 осталих.

* * *

Након Другог светског рата према списку парохијске канцеларије, како то пише прота Стеван К. Душанић, у Прибинићу постоје следеће породице:

АРСЕНИЋ. Арсенићи потичу из Бирча, а у Прибинић су се доселили из Липља. Прво су се населили на земљишту где су сада Маринковићи, па су после прешли у Марицу на земљиште које су напустили Поповићи. Славе Симољ дан. Сахрањују се у Бубићима.

БАБИЋ. Бабићи су се доселили из Очауша. Доселио се Гојан, дед Тошин. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Бријезани.

Бабић - Пејаковић. Лука Бабић из Арсенића потиче од Пејаковића из Липља. Његов предак Стојке дошао је у најам код Бабића и ту се приженио и примио презиме.

БЈЕЛАЦ. Три брата – Лука, Јован и Видак Бјелац досели су се из Укрњице и Радоњићима наметнули своје презиме. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Бјелац - Поповић. Миле Бјелац је син Томе Поповића. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Бјелац - Радоњић су староседеоци. Славе крсну славу Никољ дан. Сахрањују се у Касимовини.

Бјелац - Радишић. То су Станоје и Мијаило – Шепо Бјелац. Славе Никољ дан. Сахрањују се у Касимовини.

БЛАГОЈЕВИЋ. Кршо Благојевић доселио се из Очауша. За Кршу се удала Савица, удовица попа Васиља која је са собом довела синове Спасоја и Јовицу - Јову (Попадића), синове попа Васиља. Кршини синови су Васо, Ђујо и Пано. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Грабик.

БОГДАНИЋ. Богданићи су се доселили из Очауша. Први се доселио Лука Богданић. Славе Часне Вериге. Сахрањују се у Бубићима.

БОЖИЋ. Божићи су се доселили из Липља. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

БОШТРУНИЋ. Боштрунићи су се доселили из Вијачана. Дошао је Јовица који је био марвени доктор - *хајван хџим*. Његова жена Теодора – Теда живела је око 100 година. Славе св. Стефана. Сахрањују се у Касимовини.

БУБИЋ. Бубићи су дошли из Бирча. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Бубићима. Пре неколико година, због попуњености овог гробља као и због бољег положаја и прилаза, основано је у Марици - ново Мишића гробље (звано Гњиле њиве) и у њему се сахрањују породице које су се сахрањивале у Бубића гробљу.

ВАСИЛИЋ. Доселили се из Булетића. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

ВУКОВИЋ. Вуковићи су из Очауша. Била су три брата Вук, Саво и Ђурађ. Саво и Ђурађ су прешли на ислам, и од њих су Садиковићи из Прибинића и Жилићи из Стопана. Вук се није хтео потурчити, него побеже у Очауш и ту се настани, те се по њему један део планине у Очаушу назва Вуков гробен. Одатле су у Прибинић доселили његови Јован, Вид и Кршија Вуковић. Прота Стеван пише да се сећа како је хоца Жилић из Стопана (касније се –1908. године - одселио у Турску) долазио у Прибинић својим рођацима на славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Бубићима.

ГРАБОВАЦ. Недо и Васкрсија су се у Прибинић доселили из Грабовице код Котор Вароша. Славе св. Врачеве. Сахрањују се у Илинчића гробљу (Грабик).

ДЕЛИЋ. Делићи су дошли из Грачанице бежећи од турског зулума. Делић Славко (Бошков) и његова кућа су прави Делићи,

сви остали су дошли са стране. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

Делић - Јелић су дошли из Врућице (код Теслића). Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Илинчића гробљу (Грабик).

ДИМИТРИЋ. Славе крсну славу Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

ДУШАНИЋ. Према народном предању Душанићи су старином Прибинићи који потичу из Старе Херцеговине. У то време Стара Херцеговина обухватала је, сем територије садашње Херцеговине, и Фочу, Горажде, Чајниче, Никшић, Пиву, Дробњаке и Бањане. Из Старе Херцеговине су се прво одселили у Подриње, а потом у Посавину. Из Посавине се у Прибинић у XVIII веку доселио поп Горан са снајом Душаном (по којој сада породица носи презиме Душанић) и унуком Лазаром. Лазар је имао три сина: Недељка – Неђу (био је први кнез у Прибинићу), Игњатија – Игњу и Гаврила – Гавру. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Душанић - Гајић. Лазарева (син Душане и унук попа Горана) друга жена била је из Шушњара, Гајића, код Градине у Чечави. Она је са собом довела два сина: Ђуру и Ристу у Душаниће. Ђурину жену Симеуну звали су Бјелкуша (јер је била доведена из Бјелајаца), а Ристину Пејакуша (доведена из Пејаковића). Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

Душанић - Липљански (Кнежевић, Кисић). Према народном предању Душанићи – Липљански су старином Симоловићи који потичу из Старе Херцеговине. Васкрсију – Кисију је као малог дечака довела мајка Ђурђија из Липља у Прибинић када су Турци убили њеног мужа Михаила, кнеза из Липља. Ђурђија се касније удала за Трифуна – Трипу (Игњиног) Душанића. Васкрсије ће задржати крсну славу свога оца Михаила - Симољ дан али ће носити презиме Душанић. Међутим, потомци Васкрсија Душанића називају се још и Липљански (због тога што потичу из Липља), Кнежевићи (како их стално назива прота Стеван у својим записима – због тога што је Васкрсијев отац Михаило био кнез Липљански), те Кисићи (по Васкрсији – Кисији од кога воде своје порекло сви Душанићи - Липљански). Васкрсија је имао кћерку Милку – Миљу

(удала се за Ђорђа Малића) и три сина: Михаила, Јована и Илију. Славе крсну славу Симољ дан. Сахрањују се у Касимовини.

ИЛИНЧИЋ. Илинчићи су из Масловара. Славе Стефан дан. Сахрањују се у гробљу Грабик.

ЈОСИПОВИЋ. Јосиповићи су добили презиме по Јосипу који је дошао у Прибинић из Беба. Јосип је имао синове Косту и Неду. Коста Јосиповић је дошао на селиште Душанића јер је био ожењен кћерком Станка Душанића (Симе Игњиног) који није имао мушке деце. Славе Трифун дан. Сахрањују се у Касимовини

ЈОТИЋ. Јотићи су дошли из планине на земљиште Милутиновића. Када су Милутиновићи изумрли остао је само један старац са кћерком којом се приженио Јоцо Јотић. Јотићи славе Ђурђев дан, али прислужују Стефан дан, славу изумрлих Милутиновића. Сахрањују се у Касимовини.

КАЛАМАНДА. Луку Каламанду мајка је донела (из Бурче, код Котор Вароша) у повитку када се преудала у Маринковиће. Славе Никољдан. Сахрањују се у гробљу Ђосовина.

КОСТИЋ. Костићи су се пре презивали Дујаковићи и дошли су из Беба. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ђосовина.

КРУНИЋ. Раније су живели у Палежу (кад се иде уз Остружњу). Славе Јован дан. Сахрањују се у Цвијетићима гробљу.

ЛАЗИЋ. Ђорђе Лазић, шумар, доселио се из Чечаве. Имао је тројицу синова: Раду, Богољуба и Војина (Војку). Прва двојица су касније отишли по служби из Прибинића. Војко је остао у Прибинићу и са супругом Зорицом доживео је дубоку старост и имали седамнаесторо деце, од којих је дванаест одрасло. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

ЛИПОВЧИЋ. Браћа Јефто и Василије Липовчић дошли су из Липља, а потичу од Јотановића. Добили су име по мајци Липовки коју су мештани звали Гатаром. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

МАЛИЋ. Малићи су староседеоци. Ђорђо је остао у Прибинићу, Глигор се одселио у Растушу, а Ристо у прњаворски крај. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

МАРИНКОВИЋ. Маринковићи су из Масловара. Дошли су Вид и Лазар. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу Тосовина.

МАРКОВИЋ. Марковићи су дошли из Очауша. Симеун и Тодо Марковић дошли су на селиште Кршије Максимовића чија је породица изумрла. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

МИЛАДИЋ. Средином XIX века у Миладићима се рађала само женска деца. Славе Никољ дан. Сахрањују се у гробљу званом Купини.

Миладић - Бабић. Отац Луке Миладића, ковача, украден је из Бабића јер није било мушке деце у кући Миладића. Лука је имао синове Лазара, Симу и Душана. Дејан је Лазарев син, а његови синови су Војин и Никола. Војинови синови су Дејан и Горан. Славе Ђурђев дан.

Миладић - Бумбарић (Николић) су из Пасјаче (Ђурађ, Јовица, Танасије, Петар). Прихватили презиме Миладић. Славе крсну славу Ђурђев дан.

Миладић - Димитрић. Вид Димитрић се приженио (домазет) Душицом, кћерком Јовице Миладића. Јовица није имао мушке деце.

Миладић - Кнежевић. Лука је рођени брат Васкрсија Душанића – Липљанског. Када је Ђурђија, после убиства мужа Михаила, побегла из Липља у Прибинић, са собом је довела сина Васкрсија и била је у поодмаклој трудноћи. Убрзо ће родити Луку који ће задржати крсну славу свога оца Михаила - Симољ дан али ће се касније приженити у Миладиће (са Марицом Миладић) и његови потомци носе презиме Миладић. Лука је био одличан дрводеља. Имао је сина Николу. Славе Симољ дан као очеву славу и Никољ дан као земаљску славу.

Миладић - Лазић или Марјановић су из Булетића. Један од њих је Мали Бошко, звани Вржинар.

Миладић - Стевић. Отац Васе Миладића – Стевића доселио се из Бабића и приженио се у Миладићима. Васини синови су Ђорђо, Душан, Бранко, Миле и Винко. Славе Ђурђев дан.

МИЉАНОВИЋ (БРИЈЕЖАН). Миљановићи старином потичу из Старе Херцеговине. Миљановићи су у Прибинић дошли

из Јаворана (код Котор Вароша). Славе Симољ дан. Сахрањују се у Бријежанском гробљу.

Миљановић - Милошевић. Јефтин дед Ристо доселио се у Прибинић код сестре која је била удата за Пауна (Марковог деду) Миљановића.

МИТРОВИЋ. Митровићи су из Вијачана. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Ћосовини.

МИШИЋ. Мишићи славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини и у Бубићима.

МОМЧИЛОВИЋ. Момчиловићи старином потичу из Старе Херцеговине. Момчиловићи су се доселили у Малиће. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

НИКОЛИЋ. Николићи су из Пасјаче. Славе крсну славу Ђурђев дан. Сахрањују се у Касимовини.

НОВИЋ. Новићи су из Бирча. Славе св. Игњатија. Сахрањују се у Бријежанима.

ОСТОЈИЋ. Остојићи су се доселили из Липља. Дошли су Јовица, Тане и Тривун. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

Остојић - Марјановић. Кућа Милете Марјановића налазила се на земљишту Остојића.

ПЕТРОВИЋ. Лука Петровић се доселио из Котор Вароша. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Петровићима.

ПЕШТА. Пеште су дошли из Борака на имање Батића који су изумрли. Прота Стеван К. Душанић памти последњег Батића – Стеву који је био гушав. Први је дошао Васиљ Пешта са својим оцем. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

ПОПАДИЋ. Попадићи су из Шњеготине. Попадија Савица, после смрти попа Васиља Попадића се из Шњеготине, преудала у Прибинић за Кршу Благојевића. Са собом је довела и синове Спасоју и Јовицу. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Илинчића гробљу званом Грабик.

ПОПОВИЋ. Поповићи старином потичу из Старе Херцеговине. Поповићи су се у Прибинић доселили из Липља. Спасоје (Теодоров отац) Поповић и Гавро (Лазар) Душанић били су наше-

нози. (Савица – жена Гавре Душанића и Симеуна – жена Спасоја Поповића биле су рођене сестре из Липља). Гавро је довео свога пашеногу Спасоја, прво у Арсениће, а затим на њихово данашње селиште (које је некада припадало Гаврином брату Недељку Душанићу). Славе Трифун дан. Сахрањују се у Касимовини.

ПОПОВИЋ - АДАМОВИЋ. Симо Адамовић (отац Петра, Дујака и Вида Поповић) дошао је из Имљана и радио као најамник код Гавре Душанића. Приженио се Станом, удовицом Благоја Поповића (Стана је сестра Тоше Бабића). Славе крсну славу Симољ дан.

РАДОЊИЋ. Коста Радоњић је дошао из Булетића. Славе Јован дан. Сахрањују се у Крешевинама.

СТЕВИЋ. Доселили се из Мањева. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Бубићима.

СТОЈАНОВИЋ. Стојановићи су се доселили из Липља. Први је дошао Гавро отац Јовице Стојановића. Славе Николъ дан. Сахрањују се у гробљу Грабик.

СТОЉАК. Стољаци су дошли из Крушевице. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у гробљу Ћосовина.

СУВАЈАЦ. Сувајци су се призетили из Липља. Славе Трифун дан. Сахрањују се у Касимовини.

ФИЛИПОВИЋ. Лука Филиповић је дошао из Чечаве. Славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Крешевинама.

ЦВИЈЕТИЋ. Цвијетићи старином потичу из Старе Херцеговине. Славе Николъ дан. Сахрањују се у Цвијетићима.

ЦВИЈИЋ. Цвијићи славе Ђурђев дан. Сахрањују се у Цвијићима.

ШКИЉИЋ. Досели се из Орашја (код Котор Вароша). Славе Петров дан. Сахрањују се у Бубићима.

У Прибинићу живе и следеће муслиманске породице:

БАРИЋ. Барићи су се доселили у Прибинић из Барића (код Теслића).

БЕШИЋ су потурчени Срби и потичу од Радоњића. Како је забележио прота Стеван К. Душанић један Радоњић се потурчио ради земље у Нетеци и добио је име Алија Бешић.

КЕРТИЋ су, како то пише прота Стеван К. Душанић, такође потурчени Срби, али не наводи од које породице воде порекло.

МАШИЋ су досељеници (вероватно женидбом, како пише прота Стеван).

САДИКОВИЋ. Садиковићи су потурчени Срби и воде порекло од Вуковића.

ХУСКИЋ су такође потурчени Срби и потичу од Богданића.

У Изводу из летописа парохије Прибинићке прота Стеван К. Душанић пише за становништво Прибинић и следеће: *Народ је вере православне, сем десетак муслиманских кућа, које се у прошлости истурчише да сачувају животе и имања своја. Они се сви држе српских обичаја, као и главних православних празника, признају да су потурчени Срби, и врло су одани Србима православне вере. Учитељ из Прибинића Петар М. Богуновић у књизи Из усорског краја и околине о суживоту православних и муслимана пише: Ови су се муслимани толико зближили са браћом православне вере, да се међусобно не само посећују него и куме. Жене муслиманке не крију се од хришћана комшија. У том сеоцету (Марици) имају и своју цамију, која је, по народном причању, године 1835, саградио неки Јашар-бег, који се као бивши слуга у беговској кући, оженио једном беговицом (прота Стева пише да је то била удовица Џафер-бега) из породице Капетановића. Та је цамија обновљена прије двадесет година (пред Први светски рат), већином прилозима народа православне вере из Прибинића, на потицај православног свештеника проте Стевана К. Душанића. Заиста, једна ретка појава верске трпеливости и међусобног верског сношаја и братства.*

* * *

У стара времена мептани Прибинића живели су у великим породичним домаћинствима (задругама). На челу сваког породичног домаћинства био је кућни старешина (домаћин). Како пише (у књизи: *Живот и обичаји народа српскога*) Вук Стефановић Караџић: *Кућни*

старјешина влада и управља кућом и свим имањем; он наређује ђетиће и момчад куда ће који ићи и шта ће који радити; он иде на сеоске саборе и договоре; он продаје (с договором кућана) шта је за продају и купује шта треба купити; он држи кесу од новаца; и брине се како се плаћа порезу и остале дације. Кад се моле Богу он почиње и свршује. Кад има каквијех гостију у кући, старешина се са њима разговара. Старјешина није свагда најстарији годинама у кући; кад отац остари, он преда старјешинство најпаветнијем својему сину (или брату или синовцу), ако ће бити и најмлађи; ако се догоди да који старјешина не управља добро кућом, онда кућани изаберу другога.

У великим задругама често кућни старешина неке од својих послова (по правилу, везане за послове у самом домаћинству; ретко везане за послове са спољним светом) преноси на млађег брата или најстаријег синовца који му је десна рука у вођењу домаћинства. За женске послове у кући старешина куће одређује и главну домаћицу – стопаницу. Она је најчешће била старешинова жена или нека друга способна женска особа. У већим кућама поред стопанице била је и њена прва помоћница – пристопаница која код куће спрема хлеб (кува крув) и спрема јело за посленике на њиви.

У Прибинићу код православних Срба деца оца називају тата (ређе по имену или стари), а мајку мама или мајка (ређе по имену, а никада стара). Родитељи оца и мајке називају се деда и баба, а њихови родитељи прадед и прабаба. Чукундеда и чукумбаба су родитељи нашег прадеде и прабабе. Мушки сродници од истих родитеља су браћа, а женски сестре. Полубрат или полусестра је сродник једног од родитеља. Очева браћа су стричеви (обично се оловљавају са чича), а њихове жене стрине. Ујак је мајчин брат, а ујна његова жена. Очеве и мајчине сестре називају се тетке, а тетак је теткин муж. Мушка деца од брата су братићи или братанци (теткама), односно синовци (стричевима), а женска деца братичине или синовице. Деца од сестре су сестрићи или сестричине (нећак или нећакиња). Браћа и сестре од стрица, ујака и тетке су рођаци. Први рођаци су деца рођене браће и сестара, а затим иду други (деца првих рођака), трећи (деца других рођака) рођаци.

Женидбом и удајом ствара се пријатељство између две (младожењине – мужевљеве и младине – женине) породице и чланови тих породица се међусобно ословљавају тако – пријатељи. Младожења постаје зет младиној родбини (сестри је он свако), а млада снаја или снаха (млада док нема деце, снашица када има децу) у младожењиној родбини. Младожењи је женин отац пунац (у новије време се користи и назив таст), а мајка пуница (ташта), сестра свастика, а брат шурјак (шура). Шурјакова жена је шурњаја. Млади је мужевљев отац свекар, мајка свекрва, брат девер, а сестра заова. Жене од два брата називају се јетрве, а мужеви од две сестре баце или пашенози.

Уколико би млада жена у мужевљевој кући (у великој задрузи) остала удовица она је по својој вољи могла остати, вратити се у свој род (кућу својих родитеља) или преудати (у неку другу кућу). Уколико је удовица одлазила из куће могла је са собом понети своје рухо, те повести и своју децу. Маћеха је очева жена која није мајка, а очух мајчин муж који није отац. Пасторак или пасторка су мужева или женина деца из претходног брака. Усвојено дете је посвојче (син - посинак, кћерка - поћерка). Посмрче је дете чији је отац умро или погинуо пре његовог рођења, а копиле је ванбрачно дете.

Кумство (на крштењу или венчању) се изузетно цени и поштује и често се каже *Бог на небу – кум на земљи*. Кум на крштењу и чланови његове породице сматрају се најјачим духовним сродством. Међу њима постоји велико уважавање и поштовање и они се узајамно помажу. Кум се сматра за најрођенији род и између чланова кумовских породица не склапају се бракови. За кума се узима неко из старог кумства или најдражи пријатељ. Између кумова никада не сме да доћи до неспоразума и свађе. Због тога се, по правилу, за кума није узимао комшија са којим се имања граниче (да не би долазило до спора око међе), а од кума се никада не тражи ништа на зајам.

Гостопримство мештана Прибинића је стварно и искрено. Сиромашнији су, по правилу, гостопримљивији од имућнијих. Сваки путник или намерник који наврати у кућу бива услужен кавом и ракијом и понуђен храном и преноћиштем. Нарочито добри

односи су између суседа и они се међусобно пазе као да су род рођени. То долази до пуног изражаја приликом веселја, а посебно код неке несреће. Наши преци су ретко од некога нешто тражили и некога за нешто молили. Изузетак је када се ради о болести или некој другој великој несрећи, али ни тада не моли онај ко је у невољи, већ то брзо уочи сусед па сам понуди своје услуге како би у несрећи помогао. Дешава се да између комшија некада дође до несугласица око некох ситница, али се то брзо превазилази, а на Божић све се прашта и сваки неспоразум нестаје као да га није ни било.

При сусретима (чак и између непознатих лица) обавезно се људи поздрављају са *Помоз Бог*. Одговор је *Бог ти помогао* или *Дао ти Бог добро*. Тако је било раније, а данас се поред поздрављања на тај начин, поздравља и отпоздравља са: *Добро јутро*, *Добар дан*, *Добро вече*, или једноставно *Здраво*. Наши преци су много држали до поздрављања. Нарочито се поштовале мушке особе. Свака жена (па и стара) када је поздравља мушко, макар то било и дете, увек устаје и отпоздравља и никада то не чини седећи.

2. КРАТКА ИСТОРИЈА ПРИБИНИЋА И ШИРЕ ОКОЛИНЕ ДО ОСЛОБОЂЕЊА 1918. ГОДИНЕ

Са сигурношћу се не зна како је и када Прибинић добио свој назив али се претпоставља да је то било по имену или презимену неког досељеника (Прибину, Прибинићу или Прибињићу, како мештани често зову своје место) који се у давна времена настанио на овом лепом подручју. Жупан Брајан Прибинић спомиње се у повељи бана Твртка (1357) и брата му Вука. Десет година касније са баном Твртком био је у Дубровнику и неки Влкота Прибинић. Село Прибиновци спомиње се у повељи босанског краља Стефана Томаша Остојића који поклања синовима Иваниша Драгишића Глашку око реке Укрине, а који се простире до врелишта Усоре. Врелиште (извор) Усоре управо се налази у данашњем Прибинићу.

Шире подручје данашњег Прибинића, па и све територије данашње Републике Српске и Босне и Херцеговине, Словени су почели насељавати још у VII и VIII веку. Надгробни споменици из седмог и осмог века на реци Уни карактеристични су за Србе. Пре њих, у разним периодима, на овим просторима живела су многобројна илирска племена, Келти, Римљани, Готи и други стари народи. Приликом поделе Римског царства на Источно и Западно (395. године) тадашња (античка) Далмација, која је обухватала и Босну, припала је Западном римском царству, које је убрзо (476. године) пропало, а нешто касније (у VI веку) ово подручје пада под Византију и у њеној сфери утицаја остаје неколико наредних векова.

Међутим, ова област као и словенски народ који је насељава у документима се први пут помиње у једној франачкој хроници из 822. године када је Људевит Посавски, након пораза који су му нанели Франци, побегао из града Сиска у Босну Србима. О Србима Људевит Посавски пише *за који се народ казује да заузима велики део Далмације*. Реч је о Србима који су живели у античкој Далмацији која је обухватала знатно већи простор од садашње Далмације и простирала се од средине Истре све до Драча. Још у X веку цар Константин Порфирогенит (912-959) (*De administrando Imperio*) пише да су Срби и Хрвати продрли у Далмацију и поделили је по реци Цетини, Имити и Пливи, те да су на западу Хрвати створили своју државу, а на истоку су Срби формирали више својих покрајина – Рашку, Дукљу, Захумље, Конавље, Неретвљанску област и Босну. Босна се спомиње као део државе српског владара из X века - кнеза Часлава (Клонимировића).

Византијски писац Јован Кинам (1118-1143) у првој половини XII века јасно пише да река Дрина одваја Босну од остале Србије. Из истог периода у *Летопису попа - Дукљанина (Барски родослов)* каже се да је Србија (Sorbia) подељена на две покрајине - Босну и Рашу (Рашку). Босна се сматра саставним делом Србије. Такође, у були папе Урбана III из 1188. године (*Regnum Servilie quod est Bosna*) пише да је Босна српска држава. Римски папа 1346. године думањског владика Ивана препоручује надбискупу сплитском, као и бану Степану, владооцу српском (босанском) - у оригиналном латинском тексту: *Stephano Vano principi Rasciensi (Bosnensi)*.

Хрватски историчар Фрањо Рачки простирање хрватске државе из XI века описује на следећи начин: *Од ријеке Цетинје почима Хрватска те се протеже уз море до границе Истре и до града Лабине, а у горје тече нешто пријеко покрајине Истре; са жупама пако-цетинском и хљебљанском приближује се земљи спадајућој Србији, а за Људевита Посавског пише да је у IX веку побегао Србима у Босну.*

Расцепканост српске територије на више релативно одвојених области (политичких покрајина) карактеристично је и за друге

европске народе тога, раног средњовековног, доба. У то време је, на пример, немачки народ био подељен на преко 1800 различитих политичких покрајина, градова, кнежевина и краљевина. На овако расцепканим територијама владари у Босни немају неку већу моћ од племства па ни средишња власт нема већи ауторитет, за разлику од средњовековних владара у Србији, од Стефана Немање (владао 1168-1196) закључно са царем Душаном Силним (1331-1355), где постоји релативно јака централна власт.

Треба нагласити да се у раније наведеним списима под Босном сматра област садашње Средње Босне, док се област Соли (Тузла) и Усора (Добој) сматрају делом Србије. Историјски се тачно зна да српски краљ Стефан Драгутин (по предаји власти у Србији брату Милутину - 1282. године) добија, од своје тапште – угарске краљице Јелисавете и свога шурака краља Ладислава, на управљање Београд, Мачву, Срем, Усору и Соли. Драгутин се називао “сремски краљ”, а престоница му је била у Београду. Он на овим подручјима почиње с градњом цркава и манастира, те организује верски и црквени живот по угледу на онај који је у Србији био у пуном процвату. Предање говори да из тога периода потичу манастири Липље и Ступље који се налазе недалеко од Прибинића.

Краљ Драгутин, као зет мађарског краља Стефана Петог и краљице Јелисавете, успева да одржава добре односе са све моћнијим северним суседом, мађарском (угарском) државом, која је још 1102. године освојила хрватску државу и укључила је у свој састав, али и с босанском владарском династијом Котроманић, (владала непрекидно од 1254. до 1463) нарочито када је Стефан I Котроманић 1284. године узео за жену његову кћер Јелисавету. У исто време краљ Драгутин са својом војском помаже брату Милутину да прошири територију Србије и заузме Браничево, Струмицу, Прилеп, Охрид и Кроју, те пренесе престоње градове у Приштину и Скопље.

Од 1322. па све до 1353. године син Стефана I Котроманића (и унук краља Драгутина), Стефан II Котроманић - или Степош, како су га савременици звали, влада и областима Усора и Соли. Управо са Степошом почиње осетан напредак Босне у свим прав-

цима. Многи историчари истичу да је Степош био за Твртка исто што и краљ Милутин за цара Душана – творац државне стабилности и организатор њене унутрашње снаге.

Средњовековна босанска држава достиже свој највиши успон за владавине Степошевог наследника – краља Твртка I (1353-1391) (Стефан II Котроманић - Степош није имао мушке деце па га је наследио брат Владислав, односно Владислављев старији син – петнаестогодишњи Твртко, пошто и Владислав убрзо умире после Степоша). У састав његове државе улази територија која на западу обухвата Сплит (са острвима Брач, Хвар и Корчула), као и личку област породице Курјаковић, а на истоку се протеже до Лима и Милешева. Краљ Твртко на симболима своје државе имао је два штита - са десне стране двоглавог орла, а са леве плаву траку с шест кринова (љилиана).

Историчар Владимир Ћоровић (у књизи: *Босна и Херцеговина*), о краљу Твртку, пише: *У Твртков део дошао је манастир Милешево са гробом Светог Саве. На том месту, толико поштованом у српском свету, Твртко је на своју главу ставио 1377. године краљевску круну. Бог ме сподобио двоструким венцем, да владам над оба краљевства, писао је он свечано и са поносом, милостиво дајући дубровачкој републици трговачке повластице, прво од давнина у богодарној нам земљи Босни, а по том, кад је у Србији нестало царске лозе, и ја кад видех земљу прародитеља мојих остављену од њих и да нема свог пастира, пођох у српску земљу, желећи и хотећи утврдити престо родитеља мојих и кад сам тамо дошао венчан би богом дарованим ми венцем на краљевство прародитеља мојих, да будем у Христу Исусу благоверни и богом постављени Стефан краљ Србима и Босни и Приморју и Западним Странама.*

Краљ Твртко I се у Србији не појављује као освајач и победник једног династа, него као легитимни потомак једног Немањића, да указујући на своје право поштеди осетљивост. Са кнезом Лазаром не само да не тражи борбе него чак склапа савез, и то у борби против Зигмунда и против Турака.

Како наводи хрватски историчар В. Клаић (у књизи: *Повјест Босне до пропасти краљевства*) у другој половини XIV века, за вла-

давине Твртка I (1353-1391) и његовог наследника Стефана Дабише (1391-1395), римокатоличка црква у Босни готово је нестала.

По наредби краља Зигмунда угарска војска је (крајем јуна 1415. године) ушла и заузела област Усору. Наредне године протећи ће у честим сукобљавањима ослабљених босанских владара, Угарске и Турске.

Пред најездом Турске последњи босански краљ, Стефан Томашевић (1461-1463), прихватио је католичку веру непосредно пред дефинитивни слом средњовековне босанске државе када је земља већ била у расулу, али та краљева одлука није имала скоро никакав утицај на његове поданике. Када су Турци погубили Стефана Томашевића његов син прима ислам, тако да он за кратко време од православца (рођењем), постаје за кратко католик и на крају муслиман.

О последњем владару средњовековне босанске државе - Стефану Томашевићу, у народним песмама је сачувана веома лоша слика:

*Свој је браћи својој омрзнуо
И голубу на јеловој грани*

и то, пре свега, због тога што га превари господа латинска, те он прими њихову и изневери веру прадедовску.

За разлику од српске државе где је сачувана свест о њој и њеним владарима кроз цео период турског ропства (и држава поново створена почетком XIX века), свест о босанској држави и њеним владарима није постојала и не постоји.

Један од разлога лежи у чињеници да је Србија у време Немањића (закључно са царем Душаном Силним), имала јачу централну власт и ауторитет владара (чије су се одлуке без поговора извршавале), него што је то био случај са Босном. Одлуке које су доносили босански владари (банови, а од 1377. године краљеви) често су од остале властеле биле игнорисане. С друге стране, неки делови средњовековне Босне били су једно време под влашћу српских краљева. На тим подручјима као и у Србији српски владари су подизали манастире, док је босанска властела иза себе остављала некрополе стећака.

Зуб времена уништио је већину стећака. Временом су некрополе нестајале, а манастири (често рушени, али их српски народ упорно обнавља) и данас постоје као задужбина српских владара из династије Немањића. (Подсетимо се само најзначајнијих: Стефан Немања (владао 1168-1196) - *Хиландар* и *Студеница*; Стефан Првовенчани (1196-1227) - *Жича*; Краљ Радослав (1227-1234) - *Студеничка припрата*; Краљ Владислав (1234-1243) - *Милешава*; Краљ Урош (1243-1276) - *Сопоћани*; Краљ Драгутин (1276-1282) - *Рача* и по предању манастири у Босни - *Озрен*, *Тавна*, *Липље* и *Ступље*; Краљ Милутин (1282-1321) - црква *Ваведена* у *Хиландару* и *Грачаница*; Краљ Стефан Дечански (1321-1331) - *Дечани*; Цар Душан (1331-1355) - *Свети Арханђели* код Призрена).

Због тога је код православног становништва с подручја Босне и Херцеговине стално била присутна свест о припадности српском народу и јака тежња за уједињењем с матицом. И данас и најмање образован Србин из Босне и Херцеговине зна када и где је пропала српска држава и који су били њени средњовековни владари, а о средњовековној босанској држави и њеним владарима ништа не зна. Мало пита (углавном ништа) о томе зна и образованији део било којег од припадника (српског, хрватског и бошњачког) народа дејтонске Босне и Херцеговине. (Бошњачки народ је до сада неколико пута мењао назив свога интенитета - памтим да су се они, само у другој половини XX века, изјашњавали као (углавном) Срби или као (веома ретко) Хрвати, затим као неопредељени, потом као Муслимани и, на крају, данас као Бошњаци).

О томе пише (у књизи: *Босна и Херцеговина*) и историчар Владимир Ћоровић. *Изненађује појава, да се историја Босне и Херцеговине код нас опћенито мало зна. И то не само у покрајинама ближег или даљег суседства, него и у њима самим. Разлога за то биће, ваљда, више; али нам се чини да је један најглавнији. Ниједан од босанских владара, сем Херцега Степана, није оставио иза себе онакав један споменик, какви су, примера ради, Студеница, Грачаница или Дечани у рашкој држави и ниједан се, како*

се данас чини, није у оноликој мери бринуо “за душу”, колико су то, у непоколебљивој традицији, чинили Немањићи и њихови непосредни наследници.

Задужбине Немањића биле су колико културна седишта извесног краја толико и чувари помена својих оснивача. Како је напредак православне цркве у немањићкој држави био уско везан са напредком целе државе, то је природно, да је црква, после косовске катастрофе и пада деспотовине, с пијететом чувала традицију старога господства и својим списима и својим причањима оживљавала сећања на дане честитог царства. Дobar део наших народних песама често наглашава везу државног сјаја Немањића са сјајем цркве. У оној пркосној песми Милош у Латинима нико мање од тог косовског јунака не казује латинској господи:

Ви сте мудри господо латинска,
 Јесте мудри ал’ зборите лудо:
 Да ви знате наше манастире,
 Наших славних цара задужбине,
 Какови су и колики ли су !

У другој једној песми, у Зидању Раванице, кнегиња Милица подсећа свога господара:

Што бијаху Немањићи стари,
 Цароваше, па и преминуше,
 Не трпаше на гомилу благо,
 Но градише с њиме задужбине.

У трећој песми, Зидање Дечана, народни певач даје свесно прави значај старим задужбинама, када говори како ће се оне одржати, и то, што је врло важно, одржати под Турцима:

У њој ће се певат литурђија,
 И купит се народ Србадија.

Овај последњи стих је од нарочите важности. Као народна зборишта манастири су играли веома важну улогу за цело време робовања под Турцима. Народни певач, инспирисан калуђерским причањима, понекад можда и сам из тих кругова, а видећи од коликог су значаја те старе богомоље за народну свест и отпорну енергију, славио је онда са нарочитом љубављу витезове Косов-

ског Мученика и раније немањићке династије, изнад којих је стално светлио велики лик Светог Саве. Босанским владарима то је недо-стајало.

Ако се томе дода да је кроз векове преношена, с колена на колена, усмена књижевност (пре свега епска поезија) везана за српску (али не и за босанску) државу онда је јасно због чега је у народној култури сачувана немањићка политичка традиција и свест о српској држави, док свест о босанској држави и њеним владарима не постоји. У свакој српској кући у Босни, све до Ослобођења – 1918. године, на вечерњим окупљањима (прелима) реци-товала се или уз гусле певала српска епска поезија везана за Косово, на коме је изгубљена српска држава и српски народ пао у вишевековно турско ропство.

Тако су народна предања о манастирима Липље и Ступље вековима преношена са генерације на генерацију и сачувана су све до данашњих дана. Нека од казивања најстаријих становника нашег краја недавно је забележио Момчило Спасојевић.

(*Драгије Петрушић, 93 године*) Манастири Липље и Ступље били су као два рођена брата близанца. Братства две богомоље су се пазила и исполагала и била сложна и у срећи и у несрећи. А, богами, било је свакаквих времена. Живот никад није био лаган.

Кад би се у Липљу славила манастирска слава одавде се (од манастира Ступља) увек кретало са Путног брда. Ишло се преко Стражице, па путем који се зове Поповски, јер прича се да је било толико калуђера да су се један другом о раме качили. И сила овдашња народа ишла је с њима. Било је толико света да кад би једни стизали манастиру Липље, други су тек полазили са Путног брда. Ишло се тамо на покору, јер није се онда славило као данас, већ скромно, уз молитву... Калуђери су говорили, а тако су и чинили, да је јести једном на дан анђеоски, јести двапут је људски, а јести трипут је свињски.

(*Мушко Вилѿановић, 97 година*) Од чега су живјели толики монаси и мона'иње што су овде били, питаш, јер велиш да је овај крај сиромашан. Па ако 'оћеш право да знаш, а ја сам то чуо од стари' људи, а њима су причали још старији и од њи', манас-

тир је им'о свој прњавор. А прњавор ти је, ако почем ниси знао, манастирско имање. Имање 'вог манастира било је одавле па све, кажу до Саве. Силян је род давало да се није понекад дало ни уњети, а није се ни све успремало на једном мјесту, већ гдје штошта, а само је старијешина манастира знао шта све има.

Најглавнија ризница, како су стари причали, ма не зна се то баш, била је ту крај манастира ђе се састају Врановац и Пејашиновића поток и одаклен почимље Манастирица. Кад би ми ту, к'о чобанчад, сјавили сермију на пландиште, па удри ногом од земљу, а оно доље све јечи. Велике су некаке одаје доље и Бог сам зна шта ту све нема. Ма нико ту није коп'о, јер свако зна да се то немере ни откопати, већ да ће се ризница сама отворити онда кад се манастир наново подигне и све то благо склоњено од турске лакоме руке биће опе' у њега постављено. А има туј, сигурно, златније крстова, кандила, икона, позлаћени' јеванђелски' књига, сваки пара и богзна шта све ту нема. Туј су и наше старе матице сакривене и у њима све пише о нашим прађедовима, ко су и какви су били. Ви ћете, дјецо то чудо морбит и дочекати, ја нећу ...

(Мушко Вилцановић, 97 година) Ех синко, питаш шта значи оно:

*Да те Бог сачува кад се извуче буна испод бабина зубуна,
нико жив не оста с ову страну моста.*

Мораш најприје знати да ово вој није навјек била пустолина к'о што је то данас. Бијо ти је уз Укрњу некакав силян град. Пијетао је, причало се, мог'о пр'нути све с крова на кров. А туј доље крај Намастирице био је манастир да таког није било на далеку. И школа је за калуђере била, а и господа је своју ђецу доводила да се ту књизи и писму уче.

Ал' уђе ђаво и неслога међу српске главешине и пропаде Царство српско. Истурчи се лакоми и слаби. Оно што оста у прађедовској вјери би бачено на лакат. Дође вријеме па удари на Турке неки силни швапски цар ја краљ, што га и наша господа, на срамоту, призна за свога, па узбуни и наш народ на Турчина. Зар биће да је тај цар бацио у народ неке паре, јер неке године ту повиш Намастирице, кад смо копали пут, нађе се читава 'рпа ти' пара.

Кад турска сила опе' надвлада, утече онај швапски цар преко Саве, брига га за народ. Напи се жедна турска сабља српске крви и исјече све што неможе утећ'. Опљачкаше, спалише, сорише Турци и нашу свету богомољу што је тиј доље била.

Ма свака сила за времена, а Божија довијека, што је било опе' бива па се и намастир опе' поче подизати, Богу драгом 'вала.

(Триво Јанковић, 79 година) Било је то давно да више нема паметара који то памти. Би у овом крају народ сиромашан, али веома побожан била им је велика жеља да имају своју цркву да не би ишли дан хода до најближег манастира. И Бож'јом вољом жеља им се испуни. Једно јутро ту поред речице што се улева у Укрњу освану прекрасан манастир, сав од белог мермера. Народ се обвесели и стаде ту долазити и Богу се молити. Говорило се и да је то дар наших царева Немањића. У њему су се и књиге писале и преписивале нашим старим црквеним писмом (и сад се још неке од њих чувају по неким другим српским манастирима). И тако је ово место живело и напредовало све док ђаво не нанесе проклете Турке, који срушише српско царство и почеше све што је српско рушити и затирати.

Манастир је још ту био за неко време. Имао је нешто свог имања и блага, а на води и ступе помоћу којих се ваљало сукно и 'аљине од њега прављене (па је по томе и манастир добио име Ступље).

После неког рата са Швабама порушише, исекоше, попалише Турци све што је српско и порушише и овај манастир, да камен на камен не оста. Кажу, када опет негде васкрсне икона на којој је насликан васкрс манастира, откриће се његови темељи и он ће поново бити подигнут, а и та ће се икона открити где је, па ће се пренети у манастир, ђе је некада била.

(Марко Пеулић, 68 година) Ту код нас има речица Манастирица. Било је ту прије ступа за набијање конопље, бог те пито колико. Има то и у старинским књигама како је ту манастир преко ноћи освано, а онда пресуши река.

Бог даде онда један извор да они калуђери не помру од жеђи. Кажу да су у том манастиру ђаци учили и књиге преписи-

вали оним старинским писмом. Мор бит да је то био и јачи манастир од Лишља.

Кад дођоше Турци њима је то сметало па расћераше калуђере и ђаконе, а у манастир су коње везали и казали да је то њихова штала. Калуђери побегну преко Саве у манастир Ораову и тамо и оне књиге понесоше. После су Турци развалили манастир да се никад не зна ни ће је био. Онда опет река потече.

Пред овај рат пошо један комшија да оре њиву, кад плуг удари у неко камење и обатали се. Онда неки од наших почеше ту копати, па дођоше и из Бање Луке ти што о томе знају и рекоше да су то темељи манастира Ступље. Сам драги Бог зна да ли је то тако, а људи могу само нагађати.

(*Андрија Јотић, 74 године*) Био неки млад калуђер у овдашњем манастиру Ступље, леп, стасит, наочит. А младост је доба кад се може много тога значајног урадити али, богами, и погрешити. О свецима се код манастира слего многи народ, а међу њима највише омладине. Долазило се молитве ради, а и да се људи виде и поразговарају, а млађи и забаве и коло поиграју.

Лепотом и гласом посебно се истицала нека цура из Доњих Вијачана, биће да је од Ђурђевића. Казивали су да је имала грло тако лепо и танко па кад би јела трешње видело се како јој онако црвене низ њега силазе. Код толиких момака, наведе је ђаво, па баци око на лепог калуђера, па и он не одоли такој красоти. О једном збору, док накратко остадоше сами, договорише се да се ту вече насамо састану. И док су, може се казати, још били у речи, дотле се на ведром небу стадоше гомилати црни облаци, ударати љути громови и падати киша. Свет се зачас разбежа, а вода поче опасно надолазити, па да однесе и цркву и конаке и све у њима. Досети се онај млади калуђер што би то могло бити и све признаде игуману и покаја се. Невреме одма престаде и вода стаде опадати.

Да би окајао свој грех, оде он ту на највише брдо, где га је свако мого видети, направи себи колибу – ћелију и ту је проживио све до смрти – само о круву и води. За ону девојку причају да се мало потом утопила у неком виру у Собањској.

* * *

Успеху Турака у борбама са средњовековним војскама европских држава, нарочито у XIV и XV веку, доприноси и начин наоружавања ратника у борби, али - пре свега - централизована организација целокупног турског друштва по начелима сталних војних освајања.

О томе лепо пише и Константин Михаиловић у књизи *Јаничарове успомене или турска хроника*. Константин, кога су Турци после освајања Новог Брда (1455) заробили, због каснијих заслуга у борбама које су Турци потом водили, постаће царски јаничарски официр, елитни војник, и уживати све части и привилегије са тим повезане. Он ће учествовати при походу на освајању Босне (1463) и постаће заповедник у тврђави Звечај на Врбасу јужно од Бањалуке. Нешто касније бива заробљен и у Пољској узима перо у руке и пише све што зна о Турској како би се хришћани могли одупрети османлијским освајањима.

Кад се спремате за борбу с Турцима - пише Константин - морате се лако наоружати да бисте лако могли оружјем руковати. Јер су у том погледу Турци далеко изнад нас. Ако га гониш, тада ће ти утећи, а ако он тебе гони, онда му нећеш умаћи. Турци су због лаког наоружања увек хитри, а ми смо због тешких коња и тешког наоружања увек лењи, јер кад много имаш на глави, тежак ти је дух, уз то не чујеш и не видиш добро на све стране, а због тешког оружја не владаш рукама нити самим собом. Кад наш ратник - наставља Константин своја запажања - падне с коња, пропао је, јер нема ко да му помогне да поново узјаше; он сам без помоћи не може то учинити.

Константин, затим, пише да у Отоманском царству султан држи чврсто све у својим рукама и не признаје никакве сталне величине, за разлику од европских држава где су великаши и племство веома силни са својим наследним имањима и владар над њима нема апсолутну власт. У Турској се до високих положаја не долази наслеђем него личним заслугама и врлинама. Феудални поседи нису у трајном власништву појединих властелина, него у

рукама султана који их дели према личним заслугама појединаца у учвршћивању и даљем ширењу Отоманске царевине, али је зато и одузима од оних који је не заслужују и одмах предаје заслужнијима. Због тога су сви зависни од султана и везани су за њега и није му тешко да брзо скупи своје поданике за борбу против хришћана, јер је цело друштво организовано по начелима сталних војних освајања.

Турци су постепено заузимали простор босанске државе и 1463. године бива ухапшен и погубљен последњи босански краљ - Стефан Томашевић, али Усорску област Турци освајају тек 1527. године.

Доласком турских освајача на ове просторе настала су лета љута и напрасна, а честа су била и времена кад су живи завидели мртвима. У тексту *Уређење турске државе и положај Срба у њој* професор В.Ј. Радојевић (1901. године) у *Босанској вили* пише: *Целокупно се становништво делило на муслимане (правоверне т.ј. мухамеданце) и невернике (ђауре, рају).*

Сви су муслимани по дужности војници за чување и ширење вере и државе и за одржавање реда у земљи. А као награду за то они добијају на уживање земљу, што се од неверника отме, плату у новцу (као војници и момци код чиновника) и пљачку у рату, а уз то још и првенство над покореним неверницима. Сваки правоверни, макар и најгори, вреди више него најбољи неверник и увек је од њега старији.

*Сви остали становници, који су остали верни својој вери и народности, сачињавали су потчињени сталеж **раје**. Они су били робље без икаквих права а са многим дужностима. Хришћани су морали живети већином по селима, на хасовима и спахилуцима, негдашњим својим властеоским, владалачким или црквеним баштинама, и обрађивати земљу својих нових господара, а уз то сносити и све остале државне терете, сем војничке службе, од које су се откупљивали нарочитим данком. Међутим, раја уопште није била везана ни за место ни за господара – спахију лично, те је сваки рајетин могао живети у границама царевине где год хоће и отићи од једног спахије другоме, кад год му је воља, само ако мисли да ће му тамо бити боље.*

Пошурчењаѿи пак, т.ј. они што приме Мухамедову веру, па ма које народности били, ступају у ред правих муслимана и добијају иста онаква права и дужности, као што их имају остали муслимани (т.ј. прави Турци). И, колико их је народ више мрзио због издаје и дружења са непријатељима, утолико су се више они наслањали на своје заштитнике и старали се да се у свему осталом са њима изједначе, као што су се у вери изједначили. У томе су ишли тако далеко, да су за Хришћане постали страшнији од правих Турака (“Потурица гори од Турчина”). Такви непријатељски односи између Срба Христове и Мухамедове вере учинили су да се у њих развије међусобна мржња, да се једнокрвна браћа разроде и да се после вековима међу собом боре као крвни непријатељи.

Земља је Божја, па је он даје коме хоће. Њом у име Мухамеда располаже калиф (у Турака султан), као његов наследник и заступник целог муслиманског света на земљи. Отуда и сва земља што је држи муслимански свет (дом ислама) или оно што се сабљом отме од неверника (дом рата) султанова је својина. Као господар земље, он је властан да је раздели и распореди како му је воља. Он освојену земљу помоћу својих чиновника пописује и увршћује у ред државних (т.ј. својих) добара – мирију, а у исто време, ради лакше управе и употребе, дели је на мање делове, од којих једне задржава за се, те приходе с њих употребљава на своје личне и државне потребе (хасовина, хас), или их даје на уживање за извесно време рођацима и пријатељима у знак особите милости (мукаде, малићане); друге даје ѿамијама (вакуф), а треће даје као награду правоверним заслуженим војничким старешинама или војницима који се у рату одликују – спахијама (спахилуци: зијамети и тимари). Спахилук се давао само на уживање прихода док је спахија жив (као стара српска пронија), а по смрти спахијиној опет се враћао султану (држави), те га је давао другом.

У тим тешким временима турског ропства уз свој народ непрестано је била Српска православна црква штитећи и водећи га, бодрећи га да у тим ужасним временима више мисли на небо и вечни живот као истински смисао овоземаљског постојања и дајући му стално наду о скором ослобађању од туђинског јарма и васкрсу српске државе. Српски свештеници, изникли из самог народа, нису

били само црквени људи, већ ватрени родољуби у најбољем смислу, предводници свога народа који су негујући спознату веру у Бога, чувајући, штитећи и ширећи православље, те своју ревност за паству често плаћали и сопственим животима.

Године 1557. је обновљена Пећка патријаршија, захваљујући тадашњем високом турском државнику српског порекла - Великом везиру Мехмед паши Соколовићу, који поставља свога рођеног брата (Макарија Соколовића) за њеног патријарха (1557-1571). Мехмеда су Турци, још као српско дете, узели као *данак у крви* (*аџами оглан*) за будућег јаничара и он ће временом постати Велики везир - један од кључних људи Отоманске царевине за владавине Сулејмана Величанственог, а после смрти Сулејмана Величанственог, као султанов зет, у време владавине султана Селима, *био је готово неограничени господар Турске царевине* - како то пише у Малој енциклопедији Просвете.

Под Пећку патријаршију, заједно с осталим српским крајевима, потпала је и Босна. У то време води се попустљивија политика према Србима који поред успостављања рада Пећке патријаршије добијају и повластице за обнављање манастира и отварање штампарија, што је било од великог значаја за духовни опстанак српског народа, јер су управо манастири, како то пише и Вук Стефановић Караџић (*Живот и обичаји народа српскога*) били *прави и једини стубови и чувари закона ришћанског и имена Српскога. Срби су, као што је познато, закона Грчкога, који су примили у IX вијеку. Будући да се закон ришћански у Турском царству једва допушта и сноси, зато ни цркве ни намастире није слободно ни из нова начинити ни поновити без допуштења Турскога, које на само што је тешко добити, него свагда стоји врло много новца. О калуђерима Вук, у наставку каже, да се по правди може рећи, да су готово сви поштени људи, и живе прилично њиовом чину.*

Поновни почетак рада Пећке патријаршије имао је не само верско, него и велико политичко значење. Српска црква је тада склопила компромис с турском државом, чиме је донекле олакшала живот српског народа у Отоманској царевини. Народ је признат као *срб милет* (српски народ) и он се поистовећивао са вером (*милет*

систем) па се, по државним прописима, становништво Босне делило на турско, српско и латинско. Српски језик тада је био дипломатски језик Турске са страним државама.

Одлуком султана Мустафе III Пећка патријаршија је (после два века) укинута 1766. године, а њено подручје потчињено јурисдикцији Цариградске патријаршије. Северни део Србије се у првој половини XIX века ослободио Турака и 1831. године добио од Цариградске патријаршије аутономну митрополију, која је 1879. године постала аутокефална. Али до васпостављања Српске патријаршије дошло је тек 1920. године после коначног ослобођења наших народа од турске и аустроугарске окупације.

Продором Турске на Балканско полуострво долази до великих страдања српског народа. Многи су погинули, неки одведени у ропство, а велики број се преселио даље на север. Тако су се на подручје данашњег Прибинића, бежећи испред Турака населили становници из Црне Горе и Херцеговине, углавном Бањани, како то пише Добрила Бјелић (у тексту: *Миграциона кретања и насељавање подручја Борја*). Када Турци 1527. заузимају и ово подручје готово целокупно становништво је са овог подручја пребегло преко реке Саве. Срби су поново насељавали овај простор, али је ово подручје у више наврата потпуно опустело како због турског терора (нарочито крајем XVII века када су порушени манастири Липље и Ступље), тако и због помора становништва због епидемија које су често харале у та времена (последња велика епидемија црне куге забележена је 1782 - 1784. године).

Српско становништво нарочито је тешко страдало за време ратова Турске и хришћанске Европе али и устанака који су били покушаји ослобођења од турског јарма, а до којих посебно често долази после пораза Отоманске царевине под Бечом 1683. године. Тада долази и до масовнијих сеоба Срба ван подручја Отоманске империје, а Аустрија и Угарска их ангажује као војнике на својим границама према Отоманској империји. Аустријски цареви и угарски краљеви су Србима, који су као војници чували њихове границе (крајине) према Турској, дали статус слободних грађана (нису били у кметском односу). Управо то многи сматрају као једним од раз-

лога тадашње нетрпељивости (кметског) хрватског према (слободном) српском становништву на тим подручјима, што ће се пренети и у наредне периоде.

О бројности српског становништва са леве обале реке Саве најбоље говори чињеница да се по њима (Србима или Рацима како су их – по старој српској држави Рас – називали у Аустрији и Угарској) подручје данашње Славоније назива, у то време, RASCIA. На аустријским географским картама из тог времена (видети: *ATLAS MAIOR OF 1665* чије репринт издање штампа познати немачки издавач *TASCHEN*) подручје данашње Славоније назива се RASCIA, а тадашња Славонија (Slavonia) је обухватала подручје северозападно од Загреба, а тадашња Хрватска (Croatia) мало подручје јужно од Загреба и Западну Херцеговину. На карти у наведеном Атласу (на страни 141) Босна (Bosnia) се на северу граничи са Rascia, на истоку са Serbia, на југу са Dalmatia и на западу са Croatia и нема границу са обласћу Slavonia која се налази северно од Croatia и западно од Rascia.

Римске папе, али и аустријски цареви, како пише проф. Радослав М. Грујић (*Апологија српског народа у Хрватској и Славонији*) називали су многобројни народ што се у XVI, XVII и XVIII веку насељавао из Босне и Херцеговине у Хрватску и Славонију - српским народом, иако много чешће Власима и Рацима; а и тада су по који пут истицали да су сва та имена синоними за један те исти српски народ... И цар Фердинанд I у једној повељи из 1538. године на пет места тај народ назива Србима или Рацима (Serviani seu Rasciani), а на једном само Раци (Rasciani)... У једном писму (из 1685. године) цара Леополда I помињу се и хришћани Срби Бошњаци (Christiani Bosnenses Rasciani), а у повластици царској од 11.6.1689. године за Србе у Славонији, по вировитичкој, пожешкој, валповачкој и сремској жупанији изричито вели да су из Босне дошли. А нешто раније, пре него што је ова повластица издана (1688) јављено је из Угарске да је аустријска војска у Босни, помоћу тамошњих Срба (dasiger Raitzen) ударила на 2000 Турака.

Србе су звали Рацима и Турци у Босни. Тако је свештеник из Чечаве, поп Јеврем Станковић, забележио (*Босанска вила*, 1887)

како су Турци – Крајишници *силни били и зулум чинили овдашњем народу када су ишли против Карађорђа у Србију ратовати; како су се фалили кад су ишли на Раца да ће, кад се отуд врате, довести собом доста робља и плена и да ће Раца све до једног побити. А кад су се отуд враћали без пљачке говорили су: “Еј моја рајо, није оно Рац, већ горе него Москов; вала, где нанишани, не промаша већ обара.”* И заиста, тада је погинуло много Турака из Босне, а само у боју на Мишару 9.000 Срба уништава 40.000 Турака, махом из Босне.

Српско становништво за време турског ропства изложено је притисцима да прелази с православља на ислам, док се Срби који су се иселили у Аустрију присиљавају на унијаћење и покатоличавање. Неколико векова српски народ масовно бежи од турског зулума на територију Аустрије (од 1867. године – Аустро-угарске). Бежећи преко Саве Срби успевају да избегну прелазак на ислам али у Аустрији бивају изложени још јачем (и много суптилнијем) притиску унијаћења или покатоличавања. Аустријске власти избегле Србе прихватају, насељавају их на подручјима који граниче са Турском и од њих стварају своје граничаре. Пошто су се Срби показали као одлични ратници – граничари, аустријске власти радо прихватају избеглице из Босне. Од аустријских власти једино нису радо прихваћени, а и отежаван им је прелазак преко Саве, православни свештеници и калуђери. У недостатку православног свештенства Србима се у Аустријској царевини - при крштењима, венчањима и сахранама – са великом благонаклоношћу и предуслетљивошћу стављају на располагање католички свештеници.

За време турског ропства српско становништво се смањивало, те је почетком XIX века укупан број Срба био мањи него у време Душановог царства. Одвођење у ропство, данак у крви, исламизација, стални турски зулум и одмазде, небројене сеобе и покатоличавања и унијаћења, били су главни разлог томе. И поред свега наведеног, српско становништво је све до XIX века доминантно и чини апсолутну већину у Босни, када се његово учешће у укупној структури становништва Босне значајно смањује. Почетком XIX века, када је дошло до ослобађања Србије од турског ропства, у

Босни је живело исто толико (ако не и више) српског становништва као и у Београдском пашалуку. Ослобађањем Србије од турског ропства значајан број муслиманског становништва се с територије Србије усељава у Босну и Херцеговину.

С друге стране, доћи ће и до великог исељавања православног становништва из Босне и Херцеговине у Србију после безбројних буна и покушаја уједињења с браћом с друге стране Дрине. О томе пише (у тексту *Кратки ход по мукама кроз историју Босне*) један од наших најбољих историчара, академик Милорад Екмечић: *Годину дана после почетка Српске револуције у Шумадији, дошло је до устанка Срба у средњој Босни око Сарајева. Две године после се буне у Подрињу и Херцеговини, а 1809. године у Босанској Крајини. До уједињења 1918. године било је 14 српских буна у Босни и Херцеговини. Најзначајнији је устанак под Луком Вукаловићем у Херцеговини 1852. до 1862. године, као и неколико одвојених устанака у време Велике источне кризе 1875. до 1878. године. За те три године, земља је доживела велики слом. Близу половице српског народа је пребегло преко границе. У Босни је на Видовдан 1876. године проглашено уједињење Босне и Србије, а у исто време је иста прокламација учињена у Херцеговини за уједињење са Црном Гором.*

Убрзо после аустроугарске окупације у Босну се досељава неколико стотина хиљада становника (претежно католика - чиновника и занатлија из Аустрије, Мађарске, Чешке, Словачке, итд.) тако да удео српског становништва крајем XIX века више не чини надполовичну већину и на прелазу из XIX у XX век пада на 43-44% од укупног броја становника Босне. Иван Кукуљовић, који је 1875. године путовао по Босни и Херцеговини, наводи (видети у књизи Х. Ђурић: *Школске прилике муслимана у Босни и Херцеговини*) да у Босни и Херцеговини живи 741.000 православних, 452.000 муслимана, 164.000 католика, 8.000 Цигана и 2.000 Јевреја.

Монах Калист (у истоименој књизи) о српском народу за време турске окупације пише: *Турска је била осиромашила српски народ по сваком питању, изузев у вери и моралу. Зато је да би се стање поправило жена рађала све док је утроба за то била способна. Домаћин куће био је и старшина, и економ, и на један*

посебан начин свештеник породице. Школе су биле при манастирима и црквама; монаси су учили децу писмености. Ко би се определио да буде свештеник, морао је две године да проведе у манастиру, да се научи честитом и побожном животу, да се описмени и оспособи да самостално врши службу и води црквене књиге. А када је свештеник наилазио, сви су остављали посао и излазили пред њега да затраже и добију благослов.

Народ је био сложан; људи су се испомагали у својој сиротињи. Родбина, старији, кумови, девојке, жене, поштовани су као светиња. Кад би коме био потребан кум, бирао га је међу часним и поштеним људима. Узимао је онога који је радан, уважаван и поштован од већине. Кум је поштован као светац. Крвне освете међу Србима није било; тај подмукли и нељудски обичај српска хришћанска душа није могла да прими.

Мучен вековима од Турака, српски народ је постао свестан да се може спасти само Божјом милошћу, слогом и међусобном љубављу, па је зато био религиозан и моралан, вичан молитви и трпљењу, као мало који народ у свету. Чували су се људи сваког греха и плашили га се, као самог ђавола. Били су уверени да су у ропству азијатском провели пет стотина година због својих грехова и непоштовања Божјих заповести.

У односима међу људима изнад свега се ценило поштење, исправан живот и рад. Лопову је било име лопов, нераднику нерадник, блуднику блудник. Хајдука је било мало; крили су се по шумама, крали су ноћу стоку, или пресретали људе по путевима и пљачкали. Народ их је називао лоповима. Некима од њих била је уцењена глава. Међутим, с њима су се, углавном, обрачунавали жандари; народ је нерадо учествовао у томе, знало се да то није добро. Неког хајдука Антонија, убио је сељак и за то дело добио новчану награду. Касније, рађала су му се деца сулуда и богаљаста. Народ је на таквим примерима схватао да Богу није по вољи ако човек убије човека, био он и хајдук, лопов.

Ратни порази али и учестале дворске афере, те – као последица свега тога – слабљење централне власти, учинили су да Отоманска царевина од некада моћне државе у XIX веку постане озбиљан болесник на Босфору. Тада поробљени народи, у Ото-

манској царевини, покушавају да се ослободе ропства и створе своје националне државе, а велике силе, између себе, воде огорчену борбу око поделе турског наслеђа.

Како то пише академик Милорад Екмечић (у тексту: *Кратки ход по мукама кроз историју Босне*), почетак борбе за стварање националних држава везано је за ширење духа Француске револуције (1789 - 1794). На Балкану је то увек било најуже везано за понашање великих сила да у источном питању Русија не заузме велике делове Отоманске царевине и од њих створи своје вазалне кнежевине. То је био разлог да је Наполеон 1806. године заузео јадранско приморје и да је након Српске револуције у Шумадији 1804. године, сматрао да је његова главна дужност на европском југоистоку чување султанове државе. У време када Срби 1806. године почињу да захтевају потпуну независност, он настоји да ојача турску војску и државу и тако је спаси. Тада је формулисао мисао да само неколико земљишта на десној обали Дунава под руском контролом, представља исто што и пропаст султанове империје. То је поновио и потоњи његов наследник Наполеон III (1852), када је прогласио Друго царство. Било је ипак видљиво да ти француски напори остају узалудни. Друштво је одвећ постало трошно да би се могло спасти.

Тежње поробљених хришћанских народа да се ослободе турског ропства од стране хришћанске Европе не само да нису потпомагане него су и онемогућаване (пре свега, због страха да те нове државице не буду наклоњене Русији). Око тога заједнички језик налазиле су, међусобно непријатељске, тадашње велике државе Аустроугарска (Хабзбуршка монархија), Француска, Велика Британија и све јача Немачка држава. *Посебан интерес* - како пише академик М. Екмечић (у тексту: *Кратки ход по мукама кроз историју Босне*) - за Босну и Херцеговину је показивала Хабзбуршка држава, тим пре што је била у њеном непосредном суседству и што су јој све велике европске силе у оквиру дипломатског нагађања нудиле да ове области заузме. Већ након 1804. године хабзбуршке власти су у суседној Далмацији осуђивали сарадњу католика и православних, па су до 1815. године успеле да укину традиционалну

ћирилицу као главно писмо за текстове на народном језику. То је пренешено и на Босну и Херцеговину, када ни босански католици више не употребљавају ћирилицу.

Прва половина XIX века била је нарочито тешка за српски народ у Босни. Слабљењем централне власти у отоманској држави долази до самовоље локалних бегова у Босни. То изазива повратну реакцију српског становништва. У исто време, успеси српских устаника и ослобађање северних делова Србије јача свест и веровање Срба у Босни у ослобађање од Турака. На челу буна и устанака Срба у Босни често се налазе и свештена лица (поп Ђурађ Карановић – Каран, калуђери манастира Моштаница у Поткозарју, Детлачка (манастир Детлак) буна коју је предводио поп Јовица Илић, те у Посавини свештеник Хаџи Петко Јовановић, прота Стеван Аврамовић и поп Јован из Буковице код Брезовог Поља). Галиб Шљиво (у књизи: *Босна и Херцеговина 1854-1860*) пише да је на устаничким заставама писало: *Свети Саво - просветитељу српски*, те *Свети Саво - победнице велики*. Немири српског становништва у првој половини и средином XIX века добијају на интензитету и шире се на територији целе Босне и Херцеговине.

Због учесталих побуна српског становништва у Босни и Херцеговини и поучена искуством српског становништва у Србији и Црној Гори који се ослобађају турског јарма, турске власти средином XIX века покушавају на време да уведу разумне промене према српском народу у Босни и Херцеговини и имају више слуха за његове потребе. Турске власти у Босну упућују Омер пашу Латаса (пореклом Србин из Лике који је напредовао до заменика министра војске) који успева да 1851. године сломи самовољу бегова у Босни. После тога почињу поново да се добијају дозволе турских власти за обнову манастира и изградњу цркава и школа.

Седамдесетих година XIX века долази до општрих сукоба између великих сила који су настали услед политичких и ратних заплета током такозване Велике источне кризе, која је отворена херцеговачким устанком у лето 1875. године. Она се посебно заоштрила крајем 1877. и почетком 1878. године када руска војска бележи велике војне победе над Турском, заузима Једрене и (у

јануару 1878) стиже до предграђа Цариграда. Поражена Турска моли примирје од Русије и у марту 1878. године пристаје на све услове који су јој издиктирани у седишту руске армије у малом месту Сан-Стефану, у непосредној близини султанове престонице.

Међутим, остале европске велике силе заузимају непријатељско држање према Русији, а Велика Британија са својом флотом улази у Мраморно море претећи садејством у одбрани Цариграда. У исто време дипломатија Велике Британије интензивно ради у Бечу на антируском савезу са Аустроугарском. Због тога ће, раније потписани, (између Русије и Турске) Санстефански мир бити ревидиран на конгресу великих сила у Берлину, одржаном од 13. јуна до 13. јула 1878. године. Одлукама овог Берлинског конгреса, између осталог, Србија, Црна Гора и Румунија су добиле пуну независност, а Босна и Херцеговина и надаље остаје под султановом влашћу, али је Аустроугарска добила мандат - право на војну окупацију. Архимандрит манастира Моштаница Ђурић Хаџић ће аустроугарске окупационе власти дочекати речима: *Ми смо се са Турцима крвавили и тукли, а ви Швабови, дођоште преваром на готово...*

Одлуку о окупацији Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, на Берлинском конгресу, нарочито је подржавала немачка дипломатија. У немачком Рајхстагу је вођа немачких католика Виндхорст тражио од Бизмарка да помогне Аустроугарској да запоседне Босну и Херцеговину, јер *од тога зависи да ли ће будућим светом владати Германи или Словени.*

Признање независности за три нове државе (Србије, Црне Горе и Румуније) подстакло је тежње за националним слободама на овим просторима. У исто време аустроугарска окупација Босне и Херцеговине представљала је ударац националном начелу и показала опасност од мешања великих сила на Балканском полуострву, када мали балкански народи бивају *монета за поткусуривање*. Да је та опасност била реална и да има несагледиве негативне последице за све народе са ових подручја показује и време у коме данас живимо – на прелазу из XX у XXI век.

* * *

Берлинским уговором у члану 25 одређен је нови положај Босне и Херцеговине, у коме је записано: *Провинције Босна и Херцеговина биће поседнуте и под управу узете од стране Аустроугарске*. При томе је искоришћен преседан који је непосредно пре тога учињен. Наиме, 4. јуна 1878. године склопљен је Уговор између Енглеске и Порте (Отоманске царевине) по коме се Енглеска обавезује да као савезник и оружјем брани султанову државу од Русије, а Порта се саглашава да - за узврат - Енглеска поседне и под управу узме острво Кипар (бисер Јејејског мора и кључ Босфора и Суеца).

У почетку ће Аустроугарска Босну и Херцеговину формално третирати као њој поверену територију једне друге државе, а што се види и из прокламације команданта аустроугарске војске становницима Босне и Херцеговине у којој он истиче: *Њ.В. Султан нашао се побуђеним да вас повери заштити свог моћног пријатеља цара и краља*. Међутим, убрзо ће Аустроугарска Босну и Херцеговину сматрати саставним делом своје огромне царевине. Од 1883. године уводи се систем управе у коме је врховне институција Министарство финансија Аустроугарске у Бечу на челу са Бењамином Калајем (1883-1903), а 1908. године ће Аустроугарска извршити и формалну анексију Босне и Херцеговине.

Основни циљ аустроугарске политике на Балкану у другој половини XIX века било је слабљење српског елемента, а Бењамин Калај (заједнички министар финансија и одговорни министар за послове Босне и Херцеговине) био је један од главних креатора и реализатора такве политике. У свом мемоару, који је продискутован на седници владе у Бечу, 3.6.1882. године, Калај истиче да би *напуштање Босне и Херцеговине представљало велику несрећу за Монархију*. Како пише Војислав Богичевић (у књизи: *Писменост у Босни и Херцеговини*) Калај се у свом мемоару ослонио на политички принцип грофа Јулијуса Андрашија, министра иностраних послова Аустроугарске. Из његовог се мемоара, поднесеног 28.6.1878. године на Берлинском конгресу, види да је његова *главна брига била да се предузму одговарајуће мере, како јужно од Саве, на рушевинама Турске Царевине не би настале неке велике словенске*

државе које би монархију одсекле од Истока, а саме постале базионом непријатељских тежњи против Монархије.

Тај свој политички принцип пренео је Андраши одмах после окупације Босне и Херцеговине поглавару ових земаља генералу Виргенбергу, објашњавајући му циљ окупације. Он је у истом смислу објаснио и запоседање новопазарског санџака од стране аустроугарских трупа истичући да је тој окупацији циљ да се спречи уједињење Србије и Црне Горе, чиме би била створена подлога за стварање самосталне државе југословенских народа изван границе Аустроугарске.

Одмах по завршетку Берлинског конгреса аустроугарска војска је ушла у Босну и Херцеговину. Војна окупација извршена је од 27. јула до 20. октобра 1878. године. Хроничар усорског краја Јово Ј. Поповић (у тексту: *Историјат и развој града Теслића*) о окупацији овог подручја од стране Аустроугарске пише: *Окупација Босне и Херцеговине, од стране аустроугарске војске 1878. године, под командом фелдмаршала Јосипа барона Филиповића, спровођена је кретањем у четири веће и једном мањом колоном у неколико праваца. У пратњи пуковника Јанског, чије су јединице прве ушле у ову област, налазио се један млађи капетан, иначе по струци шумарски инжињер, који је, поред војничке дужности, имао специјални задатак да, током окупације а и после, изврши попис шумског добра целим путем куда се његова јединица кретала. Одмах је уочио шумско богатство у сливовима Мале и Велике Усоре тако да се, после завршетка окупације, вратио на ово подручје, са још неколико својих колега инжињера, и извршио попис дрвне масе, врсту и старост шума, конфигурацију земљишта, прилазе итд.*

Након свих прикупљених података, писао је акционарском друштву које га је ангажовало за тај посао (а у којем друштву је био акционар и његов отац), те послао прикупљени материјал, са сугестијом да се овде подигне велика индустрија хемијске прераде дрвета, односно поугљавање дрвета путем суве дестилације, за добијање дрвног угља и осталих течних прерађевина. Ово друштво скупило је потребан капитал и добило повољне концесије од аустроугарске владе за искоришћавање шуме.

Године 1881. италијанска фирма “Морпурго” (*Morpurgo & Parente*) подигла је ускотрачну пругу Добој – Прибинић, а 1884. године изграђен је и савремени пут Бања Лука – Добој који је ишао преко Прибинића. После изградње пруге почела је сеча дрвета из најближих ревира уз пругу. Како до тада шуму није нико масовно секао и експлоатисао, често се наилазило на комплексе који су давали све знакове прашуме са миленијумима непоремећеном флором и фауном.

Окупацијом Босне и Херцеговине аустроугарске власти почињу масовно да експлоатишу, до тада углавном некорисћена, велика природна богатства. За искорисћивање природних богатстава они подижу фабрике и граде пруге и путеве како би могли да извозе разне производе. Прибинић и околина је једно од подручја где се много улагало због огромног богатства овога краја у шумском благу.

Познати наш историчар Владимир Ћоровић (у књизи: *Босна и Херцеговина*) пише: *Економски, Босна и Херцеговина је била систематски експлоатисана за рачун аустријске и мађарске индустрије и њихових капацитета. Главно богатство земље, огромне босанске шуме, биле су уз невероватно ниске цене уступљене страним фирмама. Тарифна политика била је, без имало обзира, тако удешена, да је онемогућавала домаће такмичење са страним производима. У самој земљи на очиглед су помагана предузећа са страним капиталом. За пиво из туђинске сарајевске пиваре плаћа се од Сарајева до Мостара по 1,01 круну на километар по хектолитру, а за домаће вино из Мостара у Сарајево 1,65 круна! Железнице су подизане не по животним интересима земље, него из стратешких и политичких разлога.*

Првобитно је у Прибинићу, после изградње железничке пруге, требала да се гради и Дестилација дрвета, али ће она касније бити изграђена на ненасељеном подручју удаљеном 15 километара. Око новоизграђене фабрике ће ускоро нићи ново место Теслић, који је данас центар овога краја. У Прибинићу се оснива Шумска управа преко које се у околини масовно експлоатише шума, а у самом месту Прибинић саграђена је *пилана и сушара шишарки* или семенара (трушњача).

У пилани је, како то пише (у књизи: *Из Усорског краја и околине*) учитељ из Прибинића - Петар Богуновић, тршћанска фирма Морпурго-Паренте израђивала разноврсну, већином кратку, француску дугу. Главни јој је подручје било у Јаворови, одакле је годишње извозила по 8 милиона комада. Израђени материјал извозила је фирма у почетку товарима, све до године 1881, кад је направљена шумска железница, са последњом станицом у Прибинићу... У Прибинићу је подигнута модерна семенара (трушњача) у којој се на модеран начин, помоћу топлоте, спроводећи је кроз нарочите цеви, суши на љескама (решеткама) разастрта шишарица црногорице. Шишарице се због топлоте отварају и семе само испада. Ово је једина семенара у нашој држави, а производи годишње толико семена да може подмирити и све потребе у нашој држави и још један део извозити у иностранство. По свом уређају семенара стоји на првом месту у Европи. На крају, само да додамо да ће после Другог светског рата сушара (семенара) шишарки бити пребачена из Прибинића у Словенију.

Бранислав Беговић је 1986. године објавио веома садржајну студију (*Експлоатација шума и развој индустријске прераде дрвета на подручју усорско-теслићког региона за време аустроугарске управе у Босни и Херцеговини*) у којој је детаљно описао оснивање фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу и шумске управе у Прибинићу.

После аустроугарске окупације Босне и Херцеговине дошло је до јаче експлоатације храстових шума у усорско-теслићком региону од стране тршћанске фирме *Morpurgo & Parente*, која је у вези те експлоатације и извоза храстове бачварске дуге изградила шумску индустријску железничку пругу од Усоре код Добоја преко Теслића до Прибинића у дужини од 40 км. По истеку десетогодишњег уговора та је пруга, половином деведесетих година XIX века, продата и предата на даље коришћење босанскохерцеговачком земаљском ерару.

Одлучујућу улогу у оснивању фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу и шумске управе у Прибинићу одиграли су тадашњи заједнички министар финансија у Бечу - *Бењамин Калај* и дворски

адвокат из Беча - др Јозеф Кранц у који је био заступник познатог немачког индустријског предузећа *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung* у *Kasselu*. Иза предузећа *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung* стајала је позната Лајпцишка банка (*Leipziger Bank*), која је била главни финансијер предузећа и поседовала знатан део његових акција.

Др Јозеф Кранц је замолио заједничког министра финансија Бењамина Калаја да дâ сагласност за оснивање акционарског друштва за индустријско-хемијску прераду дрвета путем суве дестилације и да изда новоформираном друштву концесију за подизање и рад индустријског постројења за дестилацију дрва у Теслићу. Министар Бењамин Калај дао је свој пристанак за издавање затражене концесије и за формирање предузећа за дестилацију дрвета у Теслићу под називом *Bosnische Holzverwertungs - Aktiengesellschaft* (Босанско акционарско друштво за прераду дрвета). У новооснованом предузећу био је углавном заступљен немачки и аустријски капитал, а босанскохерцеговачки земаљски ерар добио је мањи број акција.

31. маја 1896. године одржана је у просторијама Босанског бироа при Заједничком министарству финансија у Бечу конститутивна скупштина предузећа *Bosnische Holzverwertungs - Aktiengesellschaft* (Босанско акционарско друштво за прераду дрвета) на којој је за председника управног одбора (директоријума) изабран др Јозеф Кранц, а за његовог заменика Адолф Шмидт, директор фирме *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung*, док је председничку дужност у надзорном одбору преузео А. Х. Екснер, директор Лајпцишке банке. *Aktiengesellschaft für Trebertrocknung* и Лајпцишка банка били су и највећи акционари новооснованог Босанског акционарског друштва за прераду дрвета у Теслићу, чији је укупан акцијски капитал износио 1,8 милиона златних круна.

Концесија коју је добило предузеће Босанско акционарско друштво за прераду дрвета у Теслићу омогућила му је експлоатацију шума и транспорт дрвета, затим изградњу за ову сврху потребних транспортних комуникација и уређаја на копну и на води, подизање индустријских постројења за прераду дрвета ради производње резане грађе, изградњу фабрике за хемијску прераду дрвета

и производњу продуката суве дестилације као и подизање индустријског уређаја за импрегнацију дрвета.

Непосредно после добијања концесије, новоосновано предузеће Босанско акционарско друштво за прераду дрвета приступило је изградњи фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу, која је била једна од највећих те врсте у Европи. Изградња је трајала пуних 16 месеци и свечано отварање и пуштање фабрике у рад извршено је 24. новембра 1897. године. Са те свечаности *барон Хуго Кучер*, заменик поглавара за Босну и Херцеговину, обавештава телеграфским путем заједничког министра Бењамина Калаја о извршеном задатку и наглашава да је председник Босанског акционарског друштва за прераду дрвета у Теслићу, др Јозеф Кранц у свом говору поменио *братство и братску сарадњу између Немачког Рајха и Аустроугарске* и да је у својој здравици подигао чашу у здравље и дуг живот немачког цара *Вилхелма* и аустроугарског цара и краља *Франца Јозефа*. Када је отворена, фабрика је запошљавала око 400, а пред Први светски рат око 600 радника.

Према одредбама споменуте концесије, која је имала и карактер уговора, босанскохерцеговачки земаљски ерар се обавезивао да ће предузећу Босанско акционарско друштво за прераду дрвета испоручивати потребно буково дестилационо дрво у количини од 120.000 прм (просторних метара) годишње у властитој режији новоосноване *Шумске управе у Прибинићу* и испоручивати поставно сложено на главном стоваришту његове фабрике за дестилацију дрвета у Теслићу. Предузеће је било дужно да босанскохерцеговачком земаљском ерару плаћа за испоручено буково дестилационо дрво уговорену цену од 1,20 форинти (2,40 круна - односно 2 круне и 40 хелера) по 1 прм, која је одговарала трошкови производње, не урачунавајући при томе вредност дрвета у шуми на пању, које је издавано *бесплатно и као такво поклањано* предузећу Босанско акционарско друштво за прераду дрвета.

У монографији посвећеној деведесетогодишњици Дестилације дрва пише (позивајући се на: *Orijent-Rundschau, Wien, 10.12.1902, стр.3-4*) да наведена цена дрвета није била ни *половина од најниже цене која се икада појавила на тржишту Аустроугарске*,

па чак и из најудаљеније и најтеже приступачне шуме у Галицији. Тако ниска цена по којој је Фабрика добијала дрво остваривана је захваљујући бедним надницама и тешким условима рада локалних радника. Како пише у већ споменутој монографији (позивајући се на писање листа *Глас слободе* из 1911. године) *радно време је било од шест сати ујутро до шест сати после подне са пола сата паузе за доручак (од осам до пола девет) и сат времена паузе за ручак (од 12 до 13 часова). Послови су тако удешени да исцрпе раднике до малаксалости. Кад један пут малакше радник избацују га из посла и узимају свежег радника, кога чека иста судбина. Њихова надница је тако бедна да они крај ње гладују. Смештај радника је такође неповољан. Како пише бечка штампа (*Oriente-Rundschau, Wien, 17.09.1906*) најтеже услове становања имали су шумски радници, који су становали у колибама величине у пречнику 8 до 10 метара у којима је било смештено по 30 и више радника.*

У вези с формирањем предузећа Босанско акционарско друштво за прераду дрвета, подизањем фабрике за суву дестилацију дрвета у Теслићу и обавезе босанскохерцеговачког земаљског ерара у погледу испоруке у властитој режији дестилационог дрвета, основана је у лето 1896. године *Шумска управа с режијским пословањем у Прибинићу*, која је у организационом погледу била директно подређена шумарском департементу Земаљске владе за Босну и Херцеговину. Шумска управа у Прибинићу користила је зграде фирме *Morpurgo & Parente* из Трста, које су након реализовања дугорочног уговора о експлоатацији храстове шуме за производњу бачварске дуге у том шумском подручју стављене половином деведесетих година XIX века на располагање босанскохерцеговачком земаљском ерару.

Новооснована шумска управа у Прибинићу запошљавала је 2.300 радника и захватала је шумску површину од 56.000 ха (у гравитацији Велике и Мале Усоре и сливу Лукавац) од којих 23.200 ха шума прапумског карактера, у којима је, према извршеној процени, било дрвне масе од око 4,856.000 кубних метара буковог и 1,896.000 кубних метара четинарског (јела, смрча, бор) дрвета. Остатак од око 22.800 ха чиниле су различите врсте дрвета средњодобних и млађих старосних класа.

Организација режијског пословања ерарске шумске управе у Прибинићу није се ни у чему разликовала ни по форми ни по суштини од капиталистичког начина сече и израде дрвета у властитој режији приватних капиталистичких шумско индустријских предузећа, који су се у то време бавила експлоатацијом босанско-херцеговачких шума. Шумарски департемент Земаљске владе за Босну и Херцеговину, односно Шумска управа у Прибинићу издавала је дозволе и закључивала уговоре око сече, израде и транспорта дрвета са главним шумским предузетником, а он је на основу посебних погодби појединим акордантима поверавао сечу и израду дрвета у појединим шумским пределима (сливовима). Велики шумски предузимач био је *Хајнрих Редиш*, а као његови акорданти истицали су се *Фердинанд Томази*, *Едуард Гајц*, *Александар Грацони*, *Јозеф Браун* и други. Шумска управа у Прибинићу посекала је и Босанском акционарском друштво за прераду дрвета у Теслићу, у првих десет година, испоручила је у просеку годишње по 133.000 прм дрвета. Поред фабрике дестилације дрвета у Теслићу и шумске управе, пилане и сушаре шишарки у Прибинићу, Босанско акционарско друштво за прераду дрвета имало је у свом саставу електричну централу и пилану у Блатници, те сопствени железнички колосек (према Чечави, Блатници, Очаушу), а 1905. године отворило је и рудник за јамску експлоатацију мрког угља у насељу Рудно поље.

Предузеће Босанско акционарско друштво за прераду дрвета у Теслићу имало је и за време Првог светског рата (1914-1918) јаку подршку од Земаљске владе за Босну и Херцеговину у Сарајеву, а др Јозеф Кранц је, преко Заједничког министарства у Бечу, водио бригу о обезбеђивању потребних животних намерница (у првом реду кукурузног и пшеничног брашна) за прехрану радника запослених у експлоатацији шума и индустријској преради дрвета у Теслићу. Из једног званичног акта Заједничког министарства у Бечу из 1915. године види се да је тим обезбеђивањем било обухваћено око 3.500 шумских и фабричких радника предузећа Босанско акционарско друштво за прераду дрвета у Теслићу.

Оваквој бризи аустроугарских власти допринела је околност да је фабрика у Теслићу, поред осталих продуката дестила-

ције, производила и апетон који је служио у ратној индустрији за производњу експлозива. Фабрика за дестилацију дрвета у Теслићу је крајем јула 1914. године стављена под војну управу. Због тога чак и за време Првог светског рата није дошло до озбиљнијег поремећаја у пословању јер је Шумска управа у Прибинићу Босанском акционарском друштво за прераду дрвета у Теслићу годишње испоручивала, у просеку, по 121.000 прм дрвета.

Изградњом железничке пруге и индустријских објеката и великом експлоатацијом шума и у Прибинић и Теслић досељава се знатан број странаца, пре свега Аустријанаца, Немаца, Италијана, Чеха, и Мађара али и велики број Словенаца и Хрвата. Немци и Чеси углавном раде на железници, Аустријанци и Мађари руководе пиланама, Италијани раде на прављењу цигле и керамике, Словенци претежно раде у рударству, а Хрвати у сечи дрвета. Прва сеча почела је у Прибинићу у Јаворови, а потом се даље ширила на околину.

О многобројности странаца у Теслићу и Прибинићу говоре презимена њених становника, од којих многа постоје и данас: Абдефелд, Ајдаров, Амброш, Анђело, Барух, Беглер, Бенто, Бежља, Блажек, Брандолек, Бресл, Броцак, Будас, Цапан, Царатан, Цирај, Цевни, Ђоп, Дијамант, Дулер, Дрило, Елингер, Ердељ, Зајц, Зенћук, Жејак, Журга, Фајћук, Франк, Галон, Гланцер, Гњеч, Грачек, Грос, Гутман, Хартман, Холод, Хоровски, Хромиш, Худолин, Јолан, Јуринац, Кароли, Кабил, Кајзер, Калужа, Карајица, Кирхер, Кокањ, Козак, Ковалчек, Кошчук, Крањц, Кунецки, Кућо, Лесмајстер, Марбах, Милак, Млакар, Молнар, Најман, Нахор, Обринчешек, Опачек, Остафински, Отомар, Пивеља, Пицула, Побран, Полошек, Пужун, Ратајц, Ржак, Садовски, Салер, Секели, Сић, Смољо, Срнек, Стопа, Судар, Томц, Туркаљ, Вердл, Волаш, Ворличек, Шмитран, Шпец, Штајнер, Штефанац и многа друга. Сем мањег броја Јевреја и унијата, досељеници су, углавном, били католици. За њих аустроугарске власти подижу и католичке цркве у Теслићу и Прибинићу (католичку цркву у Прибинићу, тек после Другог светског рата, уклониће нове комунистичке власти).

У Прибинићу тада, поред шумска управа, пилане и сушаре шишарки постоји и железничка станица и жандармерија, али и неко-

лико *трговина, пансиона и кафана*. Трговине држе Салом Жејак и Куча Галон, те Коста Поповић, кафане Петар Ржак, Анђа Станковић, Миладин Јовић и Лука Делић, а власници пансиона су Штефан Ржак, Ана Срнек, Јаков Бенто и Милан Лугонић. Међутим, да би се од аустроугарских власти добила дозвола за градњу цркве (мада је раније за то постојала дозвола - ферман турског султана) и изградња српско-православне школе у Прибинићу вођена је дугогодишња упорна борба мештана које је предводио поп Коста Г. Душанић, а о чему ће у наставку бити више речи. Овде само рецимо да су аустроугарске власти дозволу за градњу православне цркве дали тек кад су одлучили да у Прибинићу изграде католичку цркву, тако да ће 1900. године у Прибинићу бити подигнуте две цркве - православна (за становнике који вековима живе на овим просторима) и католичка (за оне које је окупатор населио на ове просторе уназад последњих неколико година).

Мада ни једна окупација није добра ипак није ни неважна ствар ко је окупатор. И међу окупаторима једни су лоши и неприхватљиви, а други још неприхватљивији. Тако и у Босни и Херцеговини после вишевековног турског ропства које је значило једно велико материјално и духовно заостајање у односу на остали део хришћанске Европе, ипак под аустроугарском окупацијом долази време брзог материјалног и духовног развоја овог краја. Док је први развој био несметан, други се обезбеђивао кроз велику борбу између власти (која је водила политику стварања синтетичке босанске нације) и националних покрета у почетку за верско-просветну, односно црквено-школску аутономију, а касније и за дефинитивно ослобађање од окупатора.

Непосредно пред окупацију Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске Бењамин Калај, који ће бити две деценије неограничени господар ових окупираних крајева, у меморандуму упућеном (1877) цару Фрањи Јосифу, пише да *ће верска подвојеност у Босни и Херцеговини представљати повољну околност будућег новог окупационог режима*. И заиста, верска подвојеност је у току читаве окупације Босне и Херцеговине представљала најпогодније оруђе за маневрисање аустроугарске власти.

Када је Аустроугарска извршила окупацију на територији Босне и Херцеговине је у огромној већини живело православно и муслиманско становништво. Присуство осталих (католика, јевреја и других) био је релативно мало. У напорима да сузбије јаке покрете српског становништва за ослобађање од стране окупације и уједињење с матицом Србијом, Аустроугарска настоји да јој муслиманско становништво (пре свега, муслимански прваци – бегови и малобројна интелигенција) буде главни политички савезник у покушају пацифизирања Босне и Херцеговине и стварања вештачке - синтетичке нације. Беговска права се не дирају и кметски положај за огроман број становника Босне и Херцеговине и даље остаје.

Треба истаћи да је првих година по окупацији аустроугарска власт, настојећи да придобије и српску наклоњеност, према националних захтевима српског народа била толерантнија. Родољубље српског народа у то време било је велико и они су, без било какве пропаганде и материјалне помоћи са стране, после смене окупатора сада под новом влашћу (ипак цивилизованијом, мада и много перфиднијом) водили упорну борбу, јаким народним покретом, за своја национална права.

Као и увек свештенство је било душа сваког народног покрета. Они су на челу борбе за национална права и предводници обнове манастира, изградње цркви и отварања народних (српско-православних) школа. То је време (непосредно после ослобађања турског ропства) када долази до јачања верске и националне свести српског народа и почињу да се граде цркве и српско-православне школе. Срби нису били задовољни државним школама, забринути за верско и национално васпитање младих, пошто у државним (комуналним) школама није било ни спомена о српској историји, а језик се називао *босанским*. Због тога је српски народ сам градио и издржавао своје, српско-православне, школе преко православних црквених општина. Православне црквене општине у Босни и Херцеговини имале су одређену врсту аутономије још под турском влашћу и део својих приходе трошили су, сем за црквене и хуманитарне потребе, и за издржавање својих српских школа, схватајући значај образовања за суштински напредак сопственог народа.

Међутим, тај толерантнији период није дуго трајало, јер су се аустроугарске власти уплашиле те неочекиване активности српског становништва у Босни и Херцеговини и промениле су према њима своју политику толерантности која је у почетку постојала. Знајући да српске школе, издржавају православне црквене општине, те да су оне постале седишта националног васпитања, аустројске власти настоје да рад ових општина отежају или онемогуће и на тај начин српске школе реше извора финансирања.

Аустроугарска власт упорно покушава да у Босни и Херцеговини створе синтетичку – босанску (бошњачку) нацију. Прво се међу босанскохерцеговачким муслиманима настоји афирмисати босанско народно име, босанска народност и босански патриотизам, како би они постали отпорни према хрватској, а нарочито српској националној идеологији. Окупациона аустроугарска власт оличена у Бењамину Калају планирала је да после тога шири бошњаштво међу православцима и римокатолицима у Босни и Херцеговини.

Познати наш историчар, Владимир Ћоровић (у књизи: *Босна и Херцеговина*) истиче да су главне црте аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини биле: гушење националне свести и упорно настојање да се створи вештачка бошњачка нација, те систематско постицање верске подвојености и суревњивости. Између осталог он пише: *Главна намера окупационе власти, нарочито у време док је на њеној врховној управи био, за пуних двадесет година (1883-1903), заједнички министар финансија, Бењамин Калај, писац једне Историје српског народа и некрунисани краљ Босне, беше та, да у Босни угуши свест о националној припадности њеног становништва. Он је хтео да покида све везе између браће с једне и с друге стране реке и да затре и помисао о народном јединству. Ради тога се за језик укида назив српски, а уводи се босански; ради тога се ствара посебна босанска застава. Српске књиге и новине, које имају ма какво национално обележје, бивају забрањиване; свака јавна реч дуго времена унапред спречавана. С планом се негује босански патриотизам, у нади, да ће се код света јавити старе сепаристичке склоности. То је доба, кад влада покреће и издржава лист Бошњак, упућен нарочито муслиманима, које је на сваки начин требало одво-*

јити од српског утицаја; и кад издаје службене календар истог имена. Иако се касније у том правцу морало скретати, јер се видело да је национална свест била већ дубоко укореењена у народу, ипак се, у основи, прави национализам увек сматрао као нешто антидржавно. У штампаној осуди са велеиздајничког процеса у Бањој Луци 1916. године самом писцу ове књиге уписује се у грех што “сматра српски народ Босне и Херцеговине као део српског народа краљевине Србије.”

Друга главна црта аустријског управног система у Босни било је систематско подржавање суревњивости и узајамне борбе између појединих елемената у земљи. Турска је сатирала народ физички, Аустрија духовно. Она је тровала људе узајамним неповерењем и злурадошћу. Над завађеним није никад тешко владати и она је, свесна тога, из те максиме створила државни принцип. У сваку заједницу између православних и муслимана или између Срба и Хрвата бацала је одмах семе раздора, свеједно у ком облику. Као оруђе служио им је дуго времена ред језуита, који је са њом и дошао у Босну. Језуити су главни носиоци бечке политике; верски су нетрпељиви, чак и агресивни; национално су искључиви. Изгледа да нема силе која би их могла потиснути. Најгори њихови постуци, који отворено газе законе и изазивају против себе гнев иновераца, остају без казне. Створивши неморално начело да циљ оправдава средство они су у нашу средину уносили једну вековима и васпитањем разрађену препреденост, која је могла да буде само на штету општег националног морала.

Отпор према новом окупатору зближава Србе и муслимане. Све већи број муслимана, нарочито интелектуалаца, преиспитују прошлост и сећа се свога српског порекла, те јавно исказују своја српска опредељења. У томе предњаче муслимански интелектуалци који живе у Босни и Херцеговини, али и у иностранству (највећи број у Цариграду), као што су: Осман Ђикић, Мехмед Али-паша Ризванбеговић, Авдо Карабеговић - Србин, Авдо Карабеговић Хасанбегов, Дервиш-бег и Јусуф-бег Љубовић, Мехмед-бег и Риза-бег Капетановић, Адем Бркић, Омер-бег Сулејманпашин, Осман Мазхар-папа Ченгић, Халид-бег Ресулбеговић, Мехмед-бег Јајчанин, Бефир-

-ага Бихорац, Омер-ага Плава, Емин-ага Травничанин, Фехми-ефендија Шабић, Шефкет-ефендија Алићехајић, Сулејман-ефендија Фалацић и многи други.

Велика заслуга, што је знатан број муслимана (али и један број католика) јавно изражавао своје српско порекло и опредељење, сигурно припада Друштву Свети Сава које је основано 1886. године и које је свој рад заснивало на широко схваћеном појму Српства, по коме вера на мора бити основни предуслов припадности српској нацији. Друштво је радило под начелом: *Брат је мио које вере био*. Аустроугарске власти су упорно покушавали да то неутралишу тезом да *Српства нема изван православља* коју су на суптилан начин стално пласирали.

Треба истаћи да и поред огромног настојања аустроугарских власти да - и тезом како *изван православља нема српства* - заустави ширење идеје српства међу Србима католичке и муслиманске вероисповести, све већи број католика, а нарочито муслиманских интелектуалаца, за време аустроугарске окупације у Босни и Херцеговини, јавно манифестује своје српство. Нажалост историјски догађаји који су наступили после Првог светског рата и стварање заједничке југословенске државе потиснули су идеју српства и у први план избацили југословенство, па су многи босанскохерцеговачки католици и муслимани српског порекла своје српство утапали у југословенство.

У настојању да створе синтетичку нацију аустроугарске власти забрањују све националне покрете, а у државним основним школама деца се уче босанском етничком идентитету. Однос аустроугарских власти према најбројнијем (српском) становништву Босне и Херцеговине које је још из турских времена било отпорно на притиске и имало изграђену националну свест, изазвало је јаке реакције и многе православне црквене општине крећу 1896. године у одлучну борбу за своју верско-просветну (црквено-школску) аутономију. Српски народни представници се организују и воде веома упорну и бескомпромисну борбу за верско-просветну аутономију Срба у Аустроугарској монархији.

Основни циљ аустроугарске политике на Балкану у другој половини XIX века било је слабљење српског елемента и кидања

веза Срба из Босне и Херцеговине са Србијом и Црном Гором, а Бењамин Калај (заједнички министар финансија и одговорни министар за послове Босне и Херцеговине) био је један од главних креатора и реализатора такве политике. Међутим, није било довољно само политичко и физичко раздвајање него је примењена и једна много суптилнија и дугорочно опаснија стратегија која је ударала у саме темеље идентитета народа.

Већ смо истицали да су европски стандарди, који су у то време важили, народе идентификовали и међусобно разликовали на основу језика којим говоре и којим су говорили њихови преци. Срби у Босни и Херцеговини говорили су српским – штокавским језиком и ту се убрајају не само православни Срби (закон Грчког – како то пише Вук Караџић) већ и Срби који су прешли на ислам (Срби закона Турског), те Срби који су се покатоличили или поунијатили и који признају римског папу за свог верског поглавара (Срби закона Римског).

Аустоугарска у остварењу свога циља покушава да створи синтетички – босански (или бошњачки) народ и промовише босански (или бошњачки) језик. Бењамин Калај 1890. године уводи службени босански језик. Али не само да се мења назив него се смишљено врши (у службеној употреби) и кварење језика и он постаје ружан и тешко разумљив за становнике Босне и Херцеговине. У есеју Трагом кварења нашег језика у недавној прошлости Марко Марковић, пре пола века, пише: Кад је реч о окупаторовом кварењу народног језика, нама се чини да не би било тешко утврдити да је Аустроугарска за четрдесет година своје владавине штетније деловала на наш језик него Турска за четири стотине година.

Како пише Војислав Богичевић (у књизи: *Писменост у Босни и Херцеговини*) Калај је био врло упоран и доследан, па упркос многих напада на његову политику није ни за длаку попустио у погледу назива за “босански језик”. Калај је изјавио да може поновити само оно што је раније говорио, а то је да језик земље мора имати неки назив.

И Срби, вође покрета за верско-просветну аутономију, оштро су у свом меморандуму из 1896. године критиковали назив “босан-

ски језик”. Земаљска влада у Сарајеву одговорила им је уобичајеним накарадним званичним језиком:

Ова освада односи се углавном на слог годишњих исказа, у свему погледу предложена рјешидба највише власти Његовог Величанства, а у смислу Владине наредбе. Осим осталих разлога мјеродавно је било и то да би се морало дозволити католичким конфесионалним школама “хрватски језик”, ако би србским православним школама по њиховом захтјеву дозвољено било, што би сигурно у србским новинама проузроковало буку гњева проти намјери за хрватизирање земље.

Овај изопачени службени језик није се могао елиминисати из званичне администрације ни до краја аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини. Расписе, одлуке итд, правили су људи разних националности (Чеси, Пољаци, Немци, Мађари, Словаци итд) који су служили као чиновници у Земаљској влади и у котарским местима. Петар Кочић је у свом говору 1911. године у Босанском сабору такође говорио о питању језика, па се том приликом осврнуо следећим речима на кварење народног језика: *Као што је окупација донела много зла и учинила нам многе неправде у свим правцима народног живота, исто је тако штетно утицала на развитак нашег богоданог, звучног и љупког језика. Тај утицај је тако штетан да се ми данас морамо бојати да се наш језик посве не исквари.*

Назив босански језик ће под притиском јавности бити укинут 1907. године, али језик сада више неће бити српски него српско-хрватски. Да је ова стратегија Аустроугарске била темељно разрађена и суптилно спровођена, та да је дугорочно изузетно опасна (као и аустроугарско инсистирање на тези да: Српства нема изван православља) јер је ударала у саме темеље идентитета српског народа показује чињеница да после једног столећа од јединственог српског – штокавског језика сада имамо три – српски, хрватски и бошњачки, а на помолу је и четврти – црногорски језик.

Испод фотографије која је објављена у часопису *Нова искра* (бр 2 из 1901. године) имамо и списак српских првака на збору у *Сарајеву 1899. године*. Изнад њиховог групног снимка пише: *Српски народни представници из Босне и Херцеговине у борби за верско-*

-просветну аутономију Срба у Аустроугарској монархији, а испод су наведена њихова имена и места из којих су. На том списку, међу српским народним представницима, је и свештеник Коста Г. Душанић из Прибинића (испод фотографије пише Прибинић како су мештани, све до скоро, називали своје место).

На тој историјски веома вредној фотографији налазе се следећа свештена лица: Стево Трифковић - Сарајево, Лука Чупић - Сарајево, Михаило Јовичић - Брчки, Јован Врањешевих - Добој, Хаѿи Теодор Илић - Тешањ, Владимир Пејовић - Маглај, Јован Пећанац - Варѿар Вакуф, Ђорђе Поповић - Купрес, Миле Хаѿи Попадић - Кључ, Стојан Врањешевих - Б. Нови, Душан Кеѿман - Б. Костајница, Коста Душанић - Прибинић, Јефрем Станковић - Чечава, Перо Максимовић - Трново, Лазар Марковић - Мачковац, Никола Шкорић - Вршани, Димитрије Лукић - Бијела, и Стојан Тркуља - Језеро, као и трговци и друга лица: Глигорије М. Јефтановић - Сарајево, Стјепо Сршкић - Сарајево, Перо Шантић - Мостар, Војислав Шоле - Мостар, Стеван Ковачевих - Брчки, Јефто Костић - Брчки, Симо Јовановић - Бијељина, Лазо Јовановић - Д. Тузла, Васо Црногорчевих - Д. Тузла, Стеван Николић - Зворник, Симо Танасић - Добој, Ристо Јовичић - Модрича, Никола Цикота - Дубица (Модрича), Коста Максимовић - Б. Шамац, Тосије Станић - Градачац, Михаило Хаѿи Стевић - Грачаница, Милан Илић - Маглај, Јован Ковачевих - Дервента, Миле Петровић - Кључ, Јово Насриловић - Гламоч, Ристо Павловић - Сански Мост, Ристо Кондић - Приједор, Лазар Милиновић - Приједор, Богдан Милановић - Б. Петровац, Перо Дрљача - Б. Нови, Јово Штековић - Б. Нови, Јанко Милосављевић - Б. Дубица, Симо Малић - Градишка, Коста Кујунѿић - Лијевно, Перо Ждери - Лијевно, Дамјан Плавшић - Високо, Перо Лалић - Столац, Гавро Попадић - Коњиц, Илија Поповић - Чајниче, Мићо Којић - Рогатица, Јово Јокић - Власеница, Коста Јовичић - Бусовача, Стеван Перић - Бродац, Цвијетин Бобар - Јања, Тодор Јовановић - Обудовац и Михаило Милојевић - Жупањац.

Српски народни представници предали су аустроугарским властима у Бечу, 25. новембра 1896. године, свој први меморандум, у коме набрајају све повреде старих права од стране аустроугарске

власти, и траже аутономију српске православне цркве, те рад српско-православних школа. Пошто њихова настојања у Бечу нису уродила плодом они су упутили цариградској патријаршији (1898. године) предлог као основу како да се регулише верско-просветна аутономија Срба у Аустроугарској монархији. Уз тај предлог указано је на опасност од римокатоличке пропаганде у Босни и Херцеговини. Основне тачке предлога биле су: владике бира свештеничко-народни сабор, а потврђује их цариградски патријарх; свештенике бирају црквене општине, а потврђују их митрополити; црквене општине могу да оснивају и издржавају српско-православне школе; плате владикама и свештенству дају црквене општине; свештенство самостално уређује духовне судове и решава важнија црквена питања.

Аустроугарска власт је 1902. године хтела октроисати црквено-школску уредбу без питања српских првака, који тај покушај на време ометаше и у Цариград код патријарха Јоакима III послаше своју делегацију (прото Хаџи Теодор Илић, свештеник Стево Трифковић и Григорије Јефтановић). Патријарх Јоаким III подржа њихове захтеве и у Сарајево упути свога секретара Јона који са српским народним првацима састави нацрт црквено-школске уредбе.

Аустроугарске власти су отезале са давањем сагласности на урађени нацрт црквено-школске уредбе тражећи већи уплив власти у аутономна права православне цркве. Међутим, суочени са чврстим и јединственим ставом српских народних првака који су били на челу борбе за верско-просветну аутономију, аустријске власти су морале да устукну. Митрополити и српски народни прваци су 5. фебруара 1905. године потписали текст Уредбе, коју је 31. маја исте године одобрила цариградска патријаршија, а Франц Јосиф 31. јула (13. августа) 1905. године потврдио и прогласио као закон. Тако ће, на крају вишегодишња борба за аутономију српског народа дати резултате, те се од 1905. године могу поново да оснивају српско-православне школе, а уредбом је ограничено право мешања власти у послове цркве.

О борби Срба Босне и Херцеговине за верско-просветну или црквено-школску аутономију у оквиру Аустроугарске монар-

хије можемо детаљније прочитати у књизи Боже Мацара *Покрет Срба Босне и Херцеговине за вјерско-просвјетну самоуправу*.

Још у току припрема Аустроугарске за окупацију Босне и Херцеговине у Бечу се полазило од чињенице да ће српски елеменат представљати главну опозициону снагу окупационом режиму. На ту околност упозорен је и генерал Филиповић у инструкцији добијеној од Царске војне канцеларије. Може се заиста рећи да је у српском народу аустроугарска управа имала сталног противника, пошто се сукобила са национално најсвеснијим елементом, чија је политичка свест још од почетка XIX века, кроз буне и устанке као и под утицајем са стране (Србија, Црна Гора, Русија), била веома развијена.

До сукоба са новим режимом дошло је најпре због захтева окупационе државне управе, која је хтела да стави све под своју контролу, што се директно косило са раније стеченим правима Срба у области националног живота. Наиме, Срби – православни у Босни и Херцеговини добили су од увођења турских реформи 1856. године извесна права, која су се сводила на самоуправу у области црквеног и школског живота, што се проводило у оквиру црквено-школских општина. Статутима Цариградске патријаршије од 1862. године било је дозвољено да у управним црквеним пословима учествују и световна лица, што је отворило пут утицају народа, односно лаичког елемента на црквени, а уз то и на школски живот Срба. У току развоја црквено-школске општине су тако постале центри окупљања и договарања Срба о свим питањима друштвеног и политичког живота, што се показало нарочито у устанку 1875. године.

Највећи удар у смислу укидања верско-просветне самоуправе Срба било је доношење Конвенције о привременом уређењу Православне цркве у Босни и Херцеговини склопљене између Цариградске патријаршије и Аустроугарске 1880. године. Тиме је одређен и статус ове цркве на начин како је највише одговарало аустроугарским политичким циљевима. Конвенција је, не само због својих одредаба по којима је у прерогатив владара прешло именовање митрополита него и због начина како је донесена, довела

до продубљавања неповерења. Све је то отворило пут новим сукобима, јер је аустроугарска управа наставила са ограничавањем и укидањем стечених и већ у обичај претворених права српског народа да аутономно управља црквеним и школским пословима, бира свештенике и учитеље, оснива школе и управља са њима и слично и то све без уплитања државе.

Режим је за митрополите тражио поуздане људе, али је први такав покушај са Савом Косановићем пропао, јер он није могао као дабробосански митрополит да се потпуно потчини вољи Калајеве деспотске владе, па је 1885. године дао оставку. Слична борба вођена је и за слободан избор учитеља, јер је Влада прописала обавезу да учитељи морају добити одобрење за рад на конфесионалним школама. Посебно ваља истаћи да је у многим местима (Мостар, Бањалука, Бијељина и др.) дошло до оштрог сукоба око употребе националног српског назива за школе, општине и слично, јер је власт, у складу са Калајевом националном политиком, забрањивала употребу националног имена.

Питања због којих се српска опозиција сукобљавала са влашћу још од почетка окупационе управе прелази, и у овој фази, оквиру црквене и просветне борбе јер по начину како се та борба води и ко јој стоји на челу ово је био национални покрет за очување раније стечених и обезбјеђења нових националних и политичких права.

Заједнички наступ представника Срба у Бечу у децембру 1896. године и предаја првог царског меморандума, формирање вођства покрета које наступа у име Срба у Босни и Херцеговини, захтеви за потпуном самоуправом црквено-школских општина, одбијање било каквог надзора државе над верским и школским животом и слично, забринули су режим који је у том видео покушај стварања “државе у држави” па су стога, не само први него и остала три меморандума (предата касније - други меморандум 31.3.1897. године, трећи меморандум 25.5.1900. године, а четврти меморандум 5.6.1902. године) одбијени, а предузет је читав низ репресивних мера, између осталог распуштање три црквено-школске општине (Мостар, Сарајево и Ливно) хапшење и бојкот присталица покрета и слично.

Иако је власт упорно тврдила да је овај покрет инициран и

помаган споља (Србија, Црна Гора, Русија) ипак, документи говоре, да је он аутохтоно настао и да није имао званичне подршке ни једне од наведених држава. Истина је само да је покрет изазвао симпатије код Словена и код опозиционе словенске штампе у Монархији, као и да је примао извесну материјалну помоћ од Србије, али је ипак изостајала одлучна подршка било које стране државе.

Резултати дугогодишње борбе за верску и просветну аутономију ипак су резултирали *Уредбом о управи црквених и школских послова српско-православних епархија у Босни и Херцеговини* коју је санкционисао цар 1905. године. Уредбом је обезбеђена знатна самосталност црквено-школских општина, па је Православна црква у Босни и Херцеговини добила своју организацију, почев од општина преко епархијских савета до централног органа – *Великог управног и просветног савета*, који је обједињавао ову организацију. Такође је, иако под државним надзором, обезбеђен развој конфесионалних школа. Уредба је представљала до тада први акт са законском снагом који је донесен уз учешће народа. Уредба је била на снази до 1914. године, када је укинута уз образложење да је крива за развој националне самосвести код Срба и да су органи црквене и школске самоуправе, свештенство и учитељи, носиоци непријатељске пропаганде против Аустроугарске.

Уредбом су остварена и два крупна начела која су постављена још у првом царском меморандуму, а то су: да народ сам уређује и управља својим верско-просветним стварима и да то остварује кроз такву организацију која, представљена Великим управним и просветним саветом и Вишим духовним судом чини једну заједницу, која обухвата све припаднике православне вере у Босни и Херцеговини. У институционалном смислу таква заједница до тада уопште није постојала.

У резултате борбе за црквено-школску самоуправу треба такође убројати и чињеницу да је она политизовала српске масе и створила јаку опозицију режиму, о чему је апсолутистичка Калајева управа морала да води рачуна па и да се коригује. Политички живот Срба постаје почетком XX века разуђенији и одвија се на више фронтова, уперених против истог непријатеља, али су циљеви борбе

појединих друштвених група различити. Свака има свој програм националне борбе.

Аутомни покрет је несумљиво утро пут за даљу националну борбу Срба, на чело које долази прва генерација српске интелигенције, одлучна и спремна да тај уски простор прошири на цео друштвено-политички и економски живот. Сељаци су у борби за своје захтеве самостално наступали и њихови аграрни меморандуми представљају по свом садржају скуп захтева који се сасвим разликује од оних које су вође покрета тражили у својим меморандумима. Шта више и трећи политички фактор из редова српског народа – студентска омладина у Бечу, почетком XX века такође самостално наступа. Њихов меморандум аустроугарским делегацијама поставља далеко шири круг проблема босанско-херцеговачког друштва у односу на аутономни покрет.

Резултате борбе за црквено-школску самоуправу не могу се ценити једино на основу Уредбе. Можда је значајнији резултат тог покрета што је покренуо добар део српског народа у борбу против окупационог апсолутистичког режима и развио на тај начин политичку свест, која је резултирала тиме да се за цело време окупације већина српског народа није мирила са режимом туђинске власти, него му се опирала на разне начине.

Као резултат борбе српског народа за верско-просветну аутономију Уредбом из 1905. године било је допуштено отварање српско-православних школа које су издржавале црквено-школске општине, пошто су се Срби бојали (из верских и националних разлога) да шаљу своју децу у државне (комуналне) школе. Сва кључна питања српско-православних школа (грађење и отварање школе, избор и издржавање учитеља, наставни програми са неопходним верско-националним садржајима) решена су споменутом аутономном борбом и Уредбом из 1905. године. Ове школе биле су сличне црквено-приходским школама које су постојале у Русији.

За само неколико година (од 1905. до 1914) у Босни и Херцеговини основано је 120 основних српско-православних школа (једна од првих била је школа у Прибинићу) што је у знатној мери допринелу смањењу огромне неписмености становништва Босне

и Херцеговине. Како пише Митар Папић (у књизи: *Школство у Босни и Херцеговини 1918-1941*) државне (комуналне) школе су отворане и програмски усмераване према општим циљевима државе. Није се радило о подизању такве школске мреже чији би циљ био обухватање све деце дорасле за школу. Школе су отворане споро и само у толикој мери у којој би задовољиле потребе за најнужнијим писменим кадром, који се и укључивао у занатство, нижу администрацију и индустрију која се почела развијати. Пре аустро-угарске окупације нису вођени статистички подаци о школама и стању писмености, али се претпоставља да је окупација затекла нешто више од 3% писменог становништва. За четрдесет година владавине, упркос хвалисању и истицању на међународним скуповима и изложбама културне мисије у овим крајевима, број писмени се није подигао ни за пуних 9%.

Уредба из 1905. године била је врло важна за српску цркву и српско-православну школу у Босни и Херцеговини, али и за целокупан српски народ, и имаће далекосежне позитивне последице, као што ће време касније показати.

Српско-православне школе у Босни и Херцеговини затворене су, од стране аустроугарских власти, после Видовданског атентата у Сарајеву 1914. године. Момчило Спасојевић (*Српско-православне школе у Тешњу*) објавио је рукописне белешке тадашњег ученика Косте Керића, у којима он (о 28.6.1914. године) пише: *Био је изузетно спаран дан. Док смо пред учитељом Пером Милошевићем и Школским одбором полагаали завршне испите у Сарајеву се десио атентат. Почела је да пада јака киша, био је пролом облака. И тек што су последњи ђаци напустили школску зграду жандарми су је већ печатали под изговором да је "опасна и разорна по Царевину"*.

У Првом светском рату Аустроугарска врши мобилизацију војних обвезника. Мештане Прибинића мобилише у Трећу БиХ регименту са седиштем у Тузли и потом их шаље на разне фронтове - пре свега руски, српски и италијански. Старији брат мога деде Јована - Михаило је био на српском, а његов млађи брат Илија на италијанском фронту. Велики родољуб и хроничар Прибинића, Бошко Мишић, забележио је мештане Прибинића - Солунске добровољце, као и оне који су погинули у Првом светском рату.

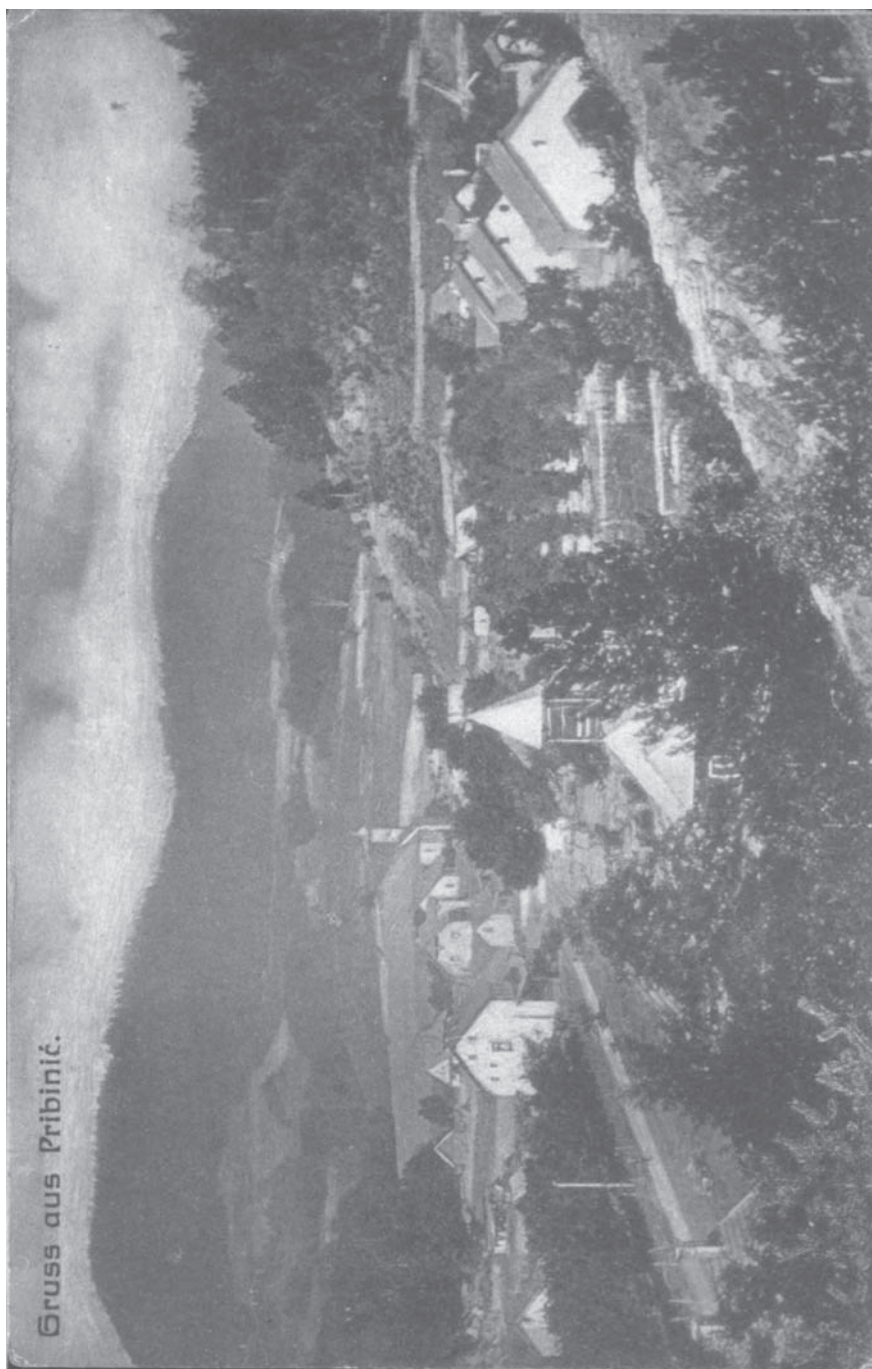
Погинули у Првом светском рату мештани Прибинића су: Михаило В. Душанић, Недо Душанић, Душан Поповић, Васкрсије Крунић, Ђорђе П. Јотић, Филип Момчиловић, Васкрсије Ј. Боштрунић, Никола Вуковић, Станко Малић, Теодор В. Грабовац, Тривун Миладић, Тодор Т. Миладић.

Солунски добровољци из Прибинића су: Богдан Д. Арсенић, Петар Т. Бабић, Ђорђе В. Грабовац, Петар И. Душанић, Лазар В. Илинчић, Лука А. Јотић, Лука С. Каламанда, Игњо Ј. Марковић, Лазар Ј. Миладић, Лука Ј. Митровић, Јово Н. Мишић, Митар Ј. Попадић, Дујак С. Поповић, Спасоје Ђ. Шкиљић.

Мештани Прибинића су, својим Солунцима и погинулим у Првом светском рату, подигли споменик (који је порушен од окупатора 1941. године) на коме је писало:

*Био је фронт Солунски
А ови Прибинци били су Тамо далеко
Знали су да Тамо далеко морају бити
Тамо су се борили за Отаџбину
Нека им је вечна слава и хвала
Њихови Прибинци*

Крај Првог светског рата и нову државу - Краљевину на чијем је челу био српски краљ, мештани Прибинића дочекали су са великим одушевљењем.

Аустријоугарска разједница Прибинића (око 1905)

Православна црква у Прибинићу (изграђена 1900)

*Парохијски дом у Прибинићу
(изграђен 1900)*

Кашоличка црква у Прибинићу (изграђена 1900)

*Железничка станица у Прибинићу
(изграђена крајем XIX века)*

*Народна (српско-православна) школа у Прибинићу изграђена 1906 .
(на фотографији са овчарима Бољуб Св. Душанић)*

Шумарија у Прибинићу

Соколски дом у Прибинићу

Семенара - Сушара шишарки у Прибинићу

Раднички конзум у Теслићу

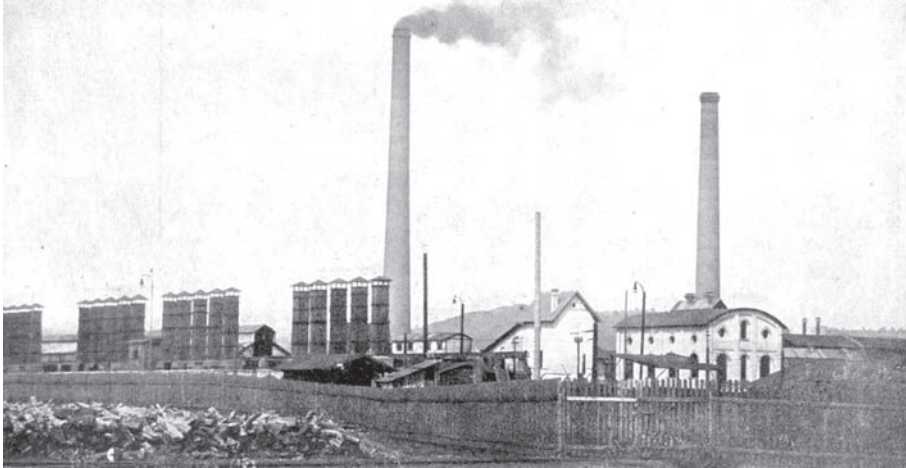
Теслићка улица - некад

Вила дирекџора Шумарије

Вила дирекџора Десџилаџије

Десџи.лација дрва у Теслићу

Трансјорџ дрва из шуме

Поуљавање дрва у Дестилацији (крајем XIX века)

*Прва вајрогасна кола и локомотива
(сада експонатни Дестилације дрва)*

Бања Врућица 30-иx година

Бања Врућица - извор кисељака са чардаком

Бијело Бучје

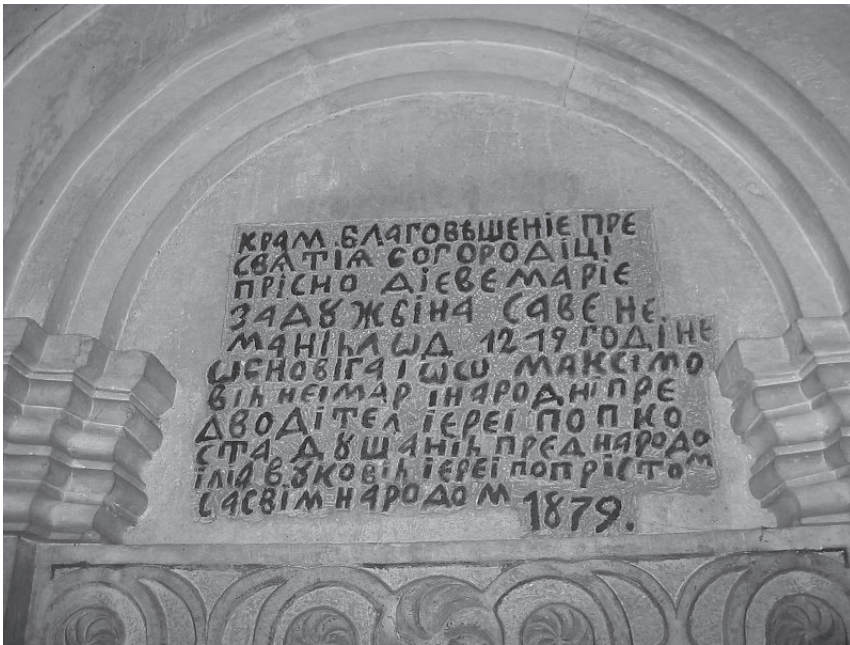
Очауш

Гробно место њроше Костје Г. Душанића у њорћи цркве Прибинић

Гробно место њроше Стивана и њрофесора Свејозара Свј. Душанић у кайели на њробљу

Наййис изнад улазних врати у цркви манастира Лишље

Наййис изнад улазних врати у цркви Прибинић

Манастир Лиље

Манастир Лиље

Манастир Сјуље

Манастир Осовица

Аустроугарска разгледница Теслића (око 1905)

3. ПОП ГОРАН, СИН МУ ЂУРАШ И УНУК ЛАЗАР

Према усменим предањима које је забележио и прота Стеван К. Душанић, преци садашњих Душанића из Прибинића старином потичу из Старе Херцеговине. (Стара Херцеговина обухватала је, сем територије садашње Херцеговине, и Фочу, Горажде, Чајниче, Никшић, Пиву, Дробњаке и Бањане.) У време пада у турско ропство Старе Херцеговине преци садашњих Душанића су се преселили у Подриње. Ближа локација где су се у Подрињу они населили у писаним документима не постоји, а није сачувано ни у усменим предањима. Из Подриња они се, због турског зулума, селе даље на север и насељавају у Посавину у околини данашњег Шамца (Република Српска).

Поп Горан је био лутајући или путујући свештеник по Посавини. У писаној заоставштини проте Стевана К. Душанића пише да је рођен крајем XVII или почетком XVIII века. Усмено предање говори да је он био један у низу његових предака који су, у тешка времена турског ропства, били свештена лица, која су у народу чували и учвршћивали веру православну. Како наводи Митар Папић (у књизи: *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*) свештеничка служба је врло дуго и на прилично широкој територији прелазила са оца на сина. Има крајева у којима су се овакве “династије” одржале по три до четири стотине година. Једна од таквих била је и породица Душанић из Прибинића.

Путујући свештеници су у турско време, када је постојало мало црква и манастира, служили свету литургију по разним местима, такозваним *збориштима*. Обично би се за то изабрала места за које се зна да су ту некада биле цркве или манастири, али и друга места која су због свога положаја, приступачности и закљоњености била народу омиљена. Најпознатије збориште у нашем крају било је у Липљу на месту разрушеног манастира али и на више других места у суседним селима. Путујући свештеници (међу којима и поп Горан на тим местима би служили свету литургију (или “држали молитве под чадорима”).

Петар Богуновић, учитељ из Прибинића, пише (у књизи: *Из Усорског краја и околине*) да је чуо од старина који се сећају таквих зборишта, да су *чадори били направљени од дебелог домаћег платна чији крајеви су били обрубљени црвеним крстовима за прављење хлада и за ознаку места где се држи света молитва*. Путујући свештеници били су већином сељачког рода, живели сељачки, одевали се у сељачко рухо са камилавком на глави. Мало који да је имао мантију по узору грчких свештеника. Са штаком (штапом) у руци, те књигом и другим потребним утварима у торби или бисагама, обилазили су своје вернике и свршавали свете обреде: *крштења, покопе, молитве, причешћа немоћних, венчања а често пута састала би се и тројица заједно, да читају “велике молитве” код тешких болесника. Већином су ишли пешнице, коња су ретко јашили да не свраћају позорност Турака на себе. Били су у врло уским везама са народом и били им тад једини саветници у свему.*

Почетком деведесетих година XX века објављена је веома садржајна брошурица (проспект) о манастиру Липље у којој, Његово Преосвештенство епископ бањалучки господин Јефрем, пише: На пола пута Бања Лука — Добој са сјеверне стране планине Борја, смјестио се средњовјековни српски православни манастир Липље. Са овога пута манастиру се скреће код аутобуске станице Клупе (12 км) или код мотела Хајдучка вода нешто краћим али лошијим путем (7 км).

Манастир је смјештен на питомој заравни ушћа потока Млијечнице у рјечицу Бистрицу. Ово је најшири дио уске планинске

котлине која се формирала уз ток Бистрице. Према живом народном предању манастир је задужбина Св. Саве, па је код претпоследње обнове (1867-1879) године на западном порталу као вријеме постанка наведена 1219. година. Липље се као насеље помиње већ 1273. године али изричито као манастир, према засад познатим историјским изворима, помиње се тек крајем XV вијека у Крушевском поменику (поменик манастира Добруна код Вишеграда).

Манастир је првобитно био посвећен Св. Николи али је послије поменуте обнове у XIX вијеку освећен у част Благовештења Пресвете Богородице. Кроз историју манастир је познат под два имена Липље и Осовица. Чак у једном истом тексту назива се сад једним сад другим именом.

Ктитор (оснивач) манастира Липља био је очигледно економски моћан, што свједочи изузетно елегантна црквена грађевина, која спада у ред већих средњовјековних сакралних објеката и свакако највиших (око 20 м) сразмјерно величини. О томе свједоче и друге манастирске грађевине: стари конак који је постојао са западне стране цркве, трпезарија с јужне стране, воденица и ступе за сукно на потоку Млијечници, као и економске зграде на Појатинама.

Према предању и оскудним записима манастир је имао велике шумске површине и пашњаке на планини Борја са бројном ситном и крупном стоком, гдје и данас постоје локалитети са називима: Солила, Појила, Пландиште - што подсјећа на интензивно планинско сточарење.

Зиратни земљишни посјед-манастирска житница, налазио се на подручју данашњег Прњавора, на што недвосмислено указује и назив касније образованог градског насења. Рјечице Бистрица и Укринна биле су природна комуникација између манастира и његовог посједа.

У непосредној околини манастира бројни су локалитети који свједоче о живој дјелатности и дугој присутности манастира на овом простору. Ту су поред Појатина, извор Калуђерац, два Рибњака, храстова шума калуђерски мајдани, Калуђерова лука и др. Очигледно манастир је имао поред бројних грађевинских објеката и солидан земљишни посјед у шуми, пашњацима и обрадивој земљи.

Будући економски обезбјеђен, манастир је имао бројно монашко братство што му је омогућивало свестрану духовну, културну и просвјетну дјелатност. Манастирска црква била је живописана фрескама прворазредног квалитета. Сликари су били из бројног манастирског братства или позвани са стране афирмисани мајстори, што говори не само о њима већ и о истанчаном укусу и култури наручиоца.

У манастиру Липљу је дуго, можда већ од самог оснивања, радила преписивачка радионица у којој су писане књиге за потребе манастира али и ширег црквеног подручја. У рукописном минеју манастира Ораховице у Славонији наводи се да је књига написана 1612. године у манастиру Св. Николе у Липљу за вријеме дабарског (босанског) митрополита Теодора и игумана Осовичког (Липљанског) Христофора, као и при липљанском старцу (духовнику) Герасиму, а написана је руком монаха Данила. Из рукописног Псалтира истог манастира дознајемо нове податке о Липљу: *“Овај Псалтир Хрите Липљана (вјероватно Христофора), прилаже се у манастир Ораховицу у црквену службу”*, а испод другом руком је написано: *“Овај Псалтир манастира Липља...”*. Ови драгоцени подаци откривају нам не само годину писања поменутих књига и њиховог преписивача већ и имена митрополита босанског, игумана липљанског и манастирског духовника.

Ако се у претходна три вијека (XIII – XVI) у манастиру Липљу живјело пуним замахом духовног живота: сликане иконе, писане књиге, набављане прве штампане књиге као и богослужбени предмети и остали инвентар, XVII вијек липљански љетописац назива временом *“нужним и прискрбним”*. Турско ропство и општа несигурност већ су увелико владали. Па ипак се и у оваквим временима живјело. У манастирском Псалтиру из 1570. године, штампаном у Венецији, налазимо податке о рукоположењу два манастирска сабрата у чин *“попа”* тј. јеромонаха: Илије 1576. и Симеона 1616. године, при томе се за последњег изричито каже да је рукопожен у Осовици тј. Липљу.

Године 1615. манастир Липље доживљава праву катастрофу. Липљански преписивач Данило саопштава: *“Године 7123. (1615)*

... надође поплава и обузе порту, разори цркву и конаке, не остаде камен на камену и утопи се десет монаха и четири ђака, од воде избјегоше само тројица...” Детаљније податке о овој трагедији монах Данило не даје. О овом догађају слушао сам од старијих мјештана у нешто различитим верзијама што је и разумљиво. Из разговора са проф. Светозаром Душанићем, директором Патријаршијског музеја у Београду и великим познаваоцем наше средњовјековне историје, иначе родом из Прибинића, сазнао сам неке нове податке и билежим његово еминентно сазнање о овом догађају. “Догађај је без сумње тачан, каже професор, али се не односи на сам манастир већ на манастирски метох који се налазио у кањону Бистрице испод засеока Јотановићи. До трагедије је дошло када је послје дугих киша клизиште земљишта затворило кањон и образовало брану која је под великим притиском вјештачке акумулације воде попустила и нагли талас висок неколико метара однио је метох, углавном грађен од дрвета, заједно са монасима и ђацима.”

Оваква интерпретација догађаја врло је реална, иначе морали бисмо прихватити да је садашња манастирска црква зидана послје 1615. године, што је свакако неприхватљиво. Напријед смо видјели да је 1616. године, у Лишњу рукоположен манастирски сабрат јеромонах Симеон. Поставља се питање: гдје, у којој цркви, ако је стара порушена, а нова очигледно није могла бити сазидана за једну годину? Зато са приклањамо мишљењу професора Душанића као исправном и једином могућем.

Овај трагични догађај нам открива податак да је у поплавом разрушеном метоху било 17 монаха и ђака, што је прилично велики број, ако се има у виду, да је у самом манастиру морао бити знатно већи број монаха. Очигледно да је манастирско братство било бројно и поред послова у манастиру обављало и парохијску службу на ширем црквеном подручју. Дароносица јеромонаха Висариона откривена је у Вијачанима, а други липљански јеромонах хаџи Христофор Липљан налазио се 1681. г. на спужби пароха при старој цркви у Сарајеву. Занимљиво је, да је поменути јеромонах хаџија тј. поклоник Гроба Господњег у Јерусалиму. У то вријеме овако путовање било је тешко, ризично и врло скупо.

У XVII вијеку економска моћ и слава прошлих вијекова манастира Липља полако тамни, да би већ крајем истог вијека доживио пуно запустјење за скоро три наредна вијека. Наиме, крај XVII вијека означен је аустро-турским ратом у коме су Турци поражени, а над поробљеним хришћанским становништвом и његовим светињама вршен је нечувени терор и разарања.

Липљански љетописац биљежи: *“У та времена манастири многи опустјеше и сагорјеше од проклетих и безбожних агарјанских синова. И тада манастир Ступље и Липље сагоре и опусте сасвим”*. Овај запис сачуван је у рукописној књизи донесеној из Липља у манастир Ораховицу у Славонији куда су избјегли липљански калуђери носећи са собом само нешто ствари и књига. Ово запустјење манастира и бјежање калуђера догодило се 1696. године. Липљански монаси су чекали повољније вријеме да се врате и обнове свој манастир али га нису дочекали, помрли су као избјеглице у туђем свијету, а само понека књига сачувана до нашег времена свједочи о њима и њиховој трагедији.

Манастир Липље је дакле опљачкан и сагорео 1696. године, оловни покров са куполе је однешен, а све остало што је могло изгорјети спаљено је, остали су само голи зидови. За два вијека, колико је манастир био без крова, вријеме је чинило своје: зидови су обрушени, фреске на зидовима пропале, свод у припрати храма је пао, думе обрушене, а из храма порасло је дрво које је разарало огољене зидове.

На крају нагласимо да се поп Горан одликовао великом побожношћу и пожртвовањем за свој, српски, народ помажући му да у тешка времена сачува веру и морал, свест о свом пореклу и наду у скоро ослобађање од турског ропства. Са супругом Милицом имао је више деце од којих су само неки преживели дечији узраст, међу којима је био њихов најмлађи син Ђураш.

Ђураш је био ожењен Душаном са којом је имао више деце од којих се у сачуваним списима спомињу по именима два најмлађа сина - Лука и Лазар. Према усменом предању у сукобу са Турцима погинули су Ђураш и син му Лука који је тада био већ стасао за женидбу. Душана је, са најмлађим сином Лазаром – Лазом, одмах

сахранили своје погинуле и напустили родно огњиште. У суседном селу им се прикључио и поп Горан који је тих дана тамо обављао свештеничке послове. Свих троје је заједно пошло даље у бекство док се нису зауставили у месту Прибинић, испод Борја планине. Предање каже да се поп Горан управо ту задржао јер је према усменом предању, знао да старином потиче од породице Прибинић из Старе Херцеговине. Мештани и сада углавном своје место зову Прибинић, а не како се оно званично зове Прибинић.

Тако су се у другој половини XVIII века у Прибинић из Посавине доселили поп Горан, његова снаја Душана и унук Лазар - Лаза. Подручје Прибинића тада је било ненасељено јер је неколико година пре тога харала црна куга и тада је забележен велики помор становништва на овом подручју о чему сведоче бројни локалитети по Прибинићу који се зову "кужна гробља". Поп Горан је већ тада био, за то време, у дубокој старости али је, до последњег дана овоземаљског живота, и даље служио као путујући свештеник у Прибинићу и по околним селима.

Душана је са сином Лазаром - Лазом почела да ствара ново огњиште у Прибинићу. Убрзо после њих у село се почињу досељавати и друге породице, те је у Прибинићу било лакше живети. По Душани ће Лазар добити презиме Душанић и то је једно од ређих презимена код Срба које је настало од женског, а не мушког имена. Надгробни крст где је сахрањена Душана у Прибинићу је сачуван до данашњих дана. Налази се у старом гробљу Душанића званом *Гробићи*, где су се сахрањивали први Душанићи (пре него што је настало гробље *Касимовина* у коме се сада Душанићи сахрањују), а касније су у *Гробићима* сахрањивана умрла мала некрштена деца.

Када се доселио у Прибинић, **Лазар – Лазо** је имао око петнаестак година. После неколико година оженио се Симеуном, девојком која се са породицом, непосредно пре удаје за Лазу, доселила у село. Забележена су имена само Лазиних одраслих мушких потомака. Била су то три његова сина: Недељко – Неђо, Игњатије – Игњо, Гаврило – Гавро. Лазо и његови синови су били изузетно цењени у селу и касније ће његов најстарији син Недељко – Неђо

постати први кнез прибињски. Прота Стеван К. Душанић је забележио да је *Лазар живео 87 година и умро је на исти дан када се и родио.*

Лазо је био веома марљив и настојао је да што боље васпита своје синове. Често им је говорио да би у њиховој породици поново требао да се, чим се за то створи прилика, неко посвети свептеничком позиву и настави дуговековну породичну традицију. Схватао је од коликог је значаја да постоје истински *народни предводници* који ће бринути о духовном опстанку и јачању српског народа, али и о свакој другој заштити народа од турских зулума. Веровао је у своје синове и унуке (који су потом пристизали), али је знао да, у та тешка времена, за то треба имати и економску снагу, а не само добру и јаку вољу. Због тога је настојао да економски, што више, ојача своје домаћинство.

4. ГАВРИЛО (ЛАЗАР) ДУШАНИЋ

Најмлађи син Лазара Душанића, **Гаврило – Гавро**, био је изузетно вредан домаћин али и веома интелигентна и храбра особа. Гавро Л. Душанић био је самоук. У заоставштини његовог унука проте Стевана К. Душанића сачувана је *Породична читуља Гавре Душанића* писана руком.

Самоучко описмењавање на овим просторима имало је доста дугу традицију. Давне 1685. године један ватикански мисионар забележио је да у Босни има више жена и чобана писмених него што ће се наћи у задарској бискупији. Путујући по Босни Јована Цвијића је изненадио број писмених самоука и у веома забаченим крајевима Босне. Милан Карановић пише (видети: *Самоучка писменост*, Просветин календар за 1928. годину): *Ако се један човек у селу научи читати и писати, а није ишао у школу, за тога се рекне у народу да је самоучки изучио. Самоук се много више цени него онај који је у школи учио. Понос је рода и села и на сваком кораку указује му се пажња и част. Цени се она неодољива и несавладива жеља и тежња да научи читати и писати. Сматра се да ђак самоук има у себи нечег пророчког, светачког и да је он једини у стању да чита, разуме и тумачи староставне књиге. И у народним песмама сусрећемо како се, у афирмативном смислу, спомиње ђаче самоуче*

Увиђајући од каквог је значаја описмењавање српског народа, Гавро ће прво за школовање своје деце у Прибинић довести путујућег калуђера Марка Миличића из Ранковића, а касније и Ђорђевије Петрановића учитеља из Тешња.

Марко Миличић је децу Гавре Л. Душанића описмењавао из буквара, псалтира и часловца. За буквар се, у то време, требало издвојити добар ован, а за псалтир и часловац по један јунац. После најелементарнијег описмењавања своје деце код Марка Миличића, Гавро Л. Душанић, 1845. године, ангажује школованог тешањског учитеља Ђорђију Петрановића који долази у Прибинић и деци пружа, за то време, завидно образовање.

Предање каже да се Гаврило Л. Душанић договорио са тешањским учитељем - Ђорђијем Петрановићем да у приватној школи у Прибинићу децу обучава по програму Српско-православне школе у Тешњу. План и програм наставног градива те школе из друге половине XIX века сачуван је и недавно га је објавио Момчило Спасојевић (*Српска-православна школа и вриједан документ српске баштине*).

Српско-православне школе у Тешњу, у другој половини XIX века радила је по следећем наставном плану користећи следеће уџбенике:

1. НАУКА ХРИШЋАНСТВА (све четири године) - Уџбеник Н.Ђ. Вукићевић: "Наук хришћански".

2. СРПСКИ ЈЕЗИК - очигледна настава, писање и читање, граматика (све четири године) - Уџбеник: "Упуство за вјежбање у говору и разумјевању" (будимско); "Настава у земљопису" од Светозара Милетића, учитеља земунског; "Буквар" од Ст. Чутурила; "Читанка" од Ст. Чутурила (будимска); "ГраMATика".

3. СЛАВЕНСКИ ЈЕЗИК - ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКО ЧИТАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ (задње три године) - Уџбеник: "Часловац" и "Псалтир".

4. ЧИТАЊЕ ЛАТИНИЦЕ (задње три године) - Уџбеник: "Прва читанка за основне школе у Босни и Херцеговини"

5. НЕМАЧКИ ЈЕЗИК (задње две године) - Уџбеник "Буквар њемачког" од Младена Средојевића.

6. РАЧУН (све четири године) - Уџбеник од С. Коневећа.

7. ГЕОМЕТРИЈА (задње две године)

8. ЗЕМЉОПИС (све четири године) - Уџбеник: "Земљопис за основне школе у Босни и Херцеговини"

9. ПОВЕСТНИЦА - ИСТОРИЈА (задње две године) - Уџбеник: “Историја српског народа” (београдско издање); “Право и дужност грађанина” од Стевана В. Поповића, епархијског школског референта.

10. ПРИРОДНЕ НАУКЕ - природопис, природословље (физика), Наука о чувању здравља (задње три године) - Уџбеник од П. Деспотовића; “Човјечије тијело и њега његова” од М. Петровића.

11. РАДОВИ У ВРТУ (задње две године) - практична настава.

12. ПОЈЕЊЕ И ПЕВАЊЕ (све четири године)

13. ЦРТАЊЕ (све четири године) - Уџбеник “Пригледница основног цртања за народне школе”.

Уз овај план Момчило Спасојевић је објавио и програме наставног градива за сваки предмет. Тако је на пример, наставни програм за предмет ИСТОРИЈА овако изгледао:

Ученици трећег разреда учили су по књизи: Историја српског народа за основне школе (београдско издање) и то Срби под владом Немањића и све краљеве српске и цареve и то све до четвртог времена даље је учио шта се казује у историји српског народа.

Ученици четвртог разреда учили су четврто, пето и шесто време све до краја исте књиге из које је и трећи разред учио. Даље је учио овај разред још из светске повестнице као: о Сократу, открићу Америке, о Колумбу, о проналаску компаса, барута и штампе и шта је то светска историја и како се она дели и њени извори итд. Уз то учио је овај разред још и права и дужности грађана, о признаницама и како се исте имају писати, даље о наслеђу, ко има право завештати, како се пише завештај о подели наслеђа, суд и суђење, судија и његова одговорност, Грунтова књига, Општинска управа и власт, државна обрана, народни устанак и друго по књизи: *Права и дужности грађана од Стевана В. Поповића, епархијског школског референта.*

У кући Гавре Л. Душанића учитељ Ђорђије Петрановић основној писмености учи не само Гаврину децу, него и још неколико дечака из Прибинића. У учењу су се нарочито истицали Гаврин син Коста, те Теодор син Спасоја Поповића (Гавро Душанић и Спасоја Поповић били су пашенози - ожењени сестрама из Липља) и Коста

Мишић. После школовања у Прибинићу, Коста Г. Душанић ће своје образовање наставити код Васе Пелагића на Богословији у Бања-луци и касније постати свештеник лиљанске и прибињске парохије, а Теодор Поповић ће бити сеоски учитељ у Прибинићу и појац у манастиру Лишље.

Гавро је створио јаку породичну економију и формирао оружани одред (*пандура*) од месних младића. Од нарочите важности је било одлука Гавре Душанића да формира оружани одред пандура управо у време када долази до слабљење централне власти у отоманској држави и до самовоље локалних бегова у Босни, те појаве такозваних *читлук - сахибија* који уводе додатне намете хришћанском народу. Управо ће оружани одред пандура Гавре Душанића, како је то остало записано, *цели крај бранила од зулум-ћара и из шуме и из града. У оно време када је Прибинић имао своје одреде, нико није смео – ни од Турака, ни од кесеција – кроз њега проћи, нити народ пљачкати, глобити и убијати. И тако је цео тај крај био сачуван од сатирања и од разних невоља.* Одредом пандура ће после смрти Гаврила руководити његов син поп Коста и ови пандури ће постојати у Прибинићу, како то пише прота Стеван, *све док није Швабо уљега у Босну.*

Са турским властима из Тешња Гавро је водио стално *дипломатске* преговоре и успевао да избегне било какве озбиљније сукобе. Турци су знали да Гавро има веома добро обучен и наоружан одред пандура и са тим су морали *рачунати*. С друге стране, Гаврило је Турке с времена на време позивао својој кући и домаћински их примао. Док су трајали преговари свуда око куће су били дискретно распоређени његови добро наоружани пандури, да не буду упадљиви али да Турци стално осећају њихову близину.

На тај начин он је успео да постигне договор да Турци могу улазити у село само у договору са њим, те да се Турцима плаћају релативно мали намети (у договору са Гавром Турци су долазили по намет код Гавриног старијег брата Недељка – кнеза прибињског). Од Турака је добио и пристанак да свога сина Косту школује за свештеника.

Гаврилов син Коста ће наставити, привремено прекинуту, свештеничку традицију Душанића. Двојица синова попа Косте биће такође свештеници, Стеван - прота прибински и Коста - прота бистрички (бањалучки). Најстарији син проте Стевана, Светозар завршиће Српску православну богословију (1924-1929) и више од четири деценије биће на челу Музеја српске православне цркве у Београду. Данас је потомак Гаврила - Гавре (Гаврило – Тодор – Ристо – Сретко – Средоје) протојереј-ставрофор Средоје Душанић свештеник у Бечу (Аустрија).

Тако ће управо Гаврило испунити жеље свога оца Лазара. Школоваће сина за свештеника који ће наставити, на кратко, прекинуту породичну традицију, те створити економски јако домаћинство и формирати оружани одред са којим ће становништво штитити од турског зулума.

Гаврило Л. Душанић је на челу групе угледних Срба овога краја који су се обратили турском султану и од њега добили дозволе (фермане) за обнову манастираке цркве у Липљу и градњу цркве у Прибинићу.

Парох бистрички Јован Новаковић објавиће 1892. године дозволу (турски: ферман) у *Босанско-Херцеговачком Источнику* у тексту посвећеном манастиру Липље где, између осталог пише, да је ферман добијен од турског цара султана Абдул Мецид Хана из Цариграда, који је писан у његовој царској дворској канцеларији, на арапско-турском језику. Ја сам замолио честитог и вриједног г. Косту Јовановића благајника градске општине бањалучке, да ми га преведе на српски, који је то и учинио; за исти труд његов ја му изричем највећу благодарност.

Превод истог фермана на српском језику овдје додајем, да се штампа у “Босанско-Херцеговачком Источнику” од ријечи до ријечи, како је у оригиналу написан:

Високим достојанственицима и одличницима државним: кајмакаму окружја бањалучког с’ одликовањем другог степена, и мудрим судијама бањалучким: кадији, муфтији, и другим њима подобним члановима вјећа, даје се на знање ова моја превисока царска заповијед.

Подајници мога царства а становници села Липља у котару бањалучком затражили су моје превисоко дозвољење, да једну нову цркву саграде на име матере Марије, (ваљда храма свете Богородице?) и то у дуљину 21 аршин, у ширину 11 аршина и у висину 8 аршина; јер неимају цркве за извршавање својије вјерскије обичаја, па је ту молбу грчка патријаршија у Цариграду мојој царској дворској канцеларији поднијела и изјавила.

Извјесно је, да сви народи моје високе владавине имају потпуно право уживати задовољство у сваком погледу, као и слободу вјерских обичаја, па је и законом градња оваки цркви дозвољена, ако ради мјеста и положаја неби било каквих препријека. И такове цркве ако се граде на мјестима од којих се десетина даје, овда се по државном закону од таких земљишта — на којима се зграде подижу — има количина десетинског доходак процијенити и о томе у моју престоницу извјестити.

Ушљед тога издаје се ова — дозвола садржавајући — моја моћна царска заповјед из моје дворске канцеларије.

Ви: Кадија, Кајмакам, Муфтија и други пред споменути пазите, нека се неби код градње те цркве какве забране и сметње чинило, и да се никоме ради тога ни један новчић и ни једво зрно не дадне; к' томе нека се више градња не допусти, него што је прије речено; тј. у дуљину 21, у ширину 11 и у висину 8 аршина. А ако је земљиште на ком ће се црква градити десетини подвржено, онда нека се количина десетине по закону процјени и овамо извјести, и то нека се процјени по течајној вриједности мога царскога новца.

То знајте! мој царски знак уважите. — Писато при концу мјесеца Мухарема 1275. године турске — а то је 15. августа 1858. године по старом календару. А преведено на српски 27. јуна 1892.

На челу овог “фермана” нацртана је уобичајена царска “тура” тј. печат сакривајући облик писмена, која имају означивати царско име. — Исто тако симболичан знак, написан је на леђима близу средине доњег краја, који је по свој прилици власторучан царски потпис. — На десном дну предње стране има такође нечитљив потпис који би морао значити име дотичне канцеларије, у којој је писан.

Осим тога има још три потписа и једна реченица на задњој страни од слабије важности.

Сам пак ферман писан је дворским рукописом, који се искључиво код писања царских повеља употребљава, и који се у многим од обичног турског писма разликује.

За своје време Гаврило је био истински предводник српског народа тога краја. Народ ће са својим пандурима заштитити од турског зулума, те ће то бити период релативно мирног живота и брзог материјалног опоравка српског народа у Прибинићу. Све то Гаврило користи да обезбеди и духовни препород народа. Крајем прве половине XIX века (1845) у Прибинићу формира приватну школу за своју и другу децу из места и ангажује (тада веома ретке) учитеље који долазе да раде са децом у Прибинићу, те предводи акцију и са другим угледним Србима тога краја добијају дозволе (фермане) од турског султана за градњу манастирске цркве у Липљу и цркве у Прибинићу. На крају, чим је основана Богословија у Бањалуци, Гавро ће на њу уписати свога сина Косту, који ће потом - као свештеник парохија у Липљу и Прибинићу - предводити изградњу манастирске цркве у Липљу, те цркве и школе у Прибинићу.

Гаврило је са супругом Петром (Пејом), рођеном Јотановић, имао синове Дујака и Константина (попа Косту – пароха прибињског) и кћер Анђелију (Анђу) која се удала за Петра (Пеју) Јотића. После смрти прве супруге, Гаврило је са другом супругом Савицом Ковачевић из Липља имао сина Теодора (Тодора) и кћерку Теодору (Тоду) која се удала у Липље за Филипа Дујаковића.

5. КОНСТАНТИН (ГАВРИЛО) ДУШАНИЋ протојереј

прота липљански и прибинишки

Коста Г. Душанић рођен је у Прибинићу 04.05.1835. године од оца Гавре и мајке Петре (звана Пеја), а умро је 09.09.1911. године у Прибинићу. Био је ожењен Савицом Ковачевић из Липља која је умрла на Мали Божић 1897. године.

Када је Коста имао десет година, његов отац Гавро ангажује учитеље који почињу да основној писмености уче његову децу, те још неколико дечака из Прибинића. У учењу Коста показује најбоље резултате - боље и од свога старијег брата Дујака - те отац полаже наду да ће управо Коста испунити завет предака и наставити, на кратко прекинуту, породичну свештеничку традицију.

Прота Стеван К. Душанић пише да је његов отац Коста образовање стицао код путујућег учитеља Марка Миличића из Ранковића. *Какво је знање Марко имао и од кога је то знање добио данас је то тешко знати. Зна се само толико, да је мога оца научио словенској писмености и слободном читању словенског буквара и његове “аз-буки”, псалтира, часловца и мјесецословца (црквеног календара). То своје, од Марка стечено, знање мој је покојни отац касније продужио да усавршава код неког Ђорђије Петрановића, учитеља тешањског, а богославско знање стекао је у Бањој Луци код Васе Пелагића.*

Један од првих ђака код Васе Пелагића у новооснованој Богословији у Бањалуци био је управо Коста Г. Душанић. Богословија и њен управник и предавач – Васо Пелагић одиграли су велику улогу у духовном препороду српског народа у Босни и Херцеговини шездесетих година XIX века. Бањалучка богословија била је несумњиво најугледнија српска школа у Босни и Херцеговини за време турског периода.

У Бањалучку богословију су примани они који су претходно завршили основну школу, узраста од 15 до 35 година. Пелагић је направио наставни план по узору богословије из Београда, а и књиге је добијао из Србије. Увео је као обавезан предмет и физичко васпитање, па су га Турци сумњичили да у богословији не спрема будуће свештенике, него будуће војнике. То је било прво сумњичење Пелагића, а касније су дошла и друга, да би 1869. године био оптужен (непосредан повод био је изрежиран сукоб турске ноћне страже и његових ученика на чију је страну и он стао) и упућен у Сарајево где је осуђен и протеран из Босне.

Како пише Ђорђе Микић (у књизи: *Бањалука – култура грађанског друштва*): Идеја о оснивању богословије у Бањалуци потекла је на скупштини црквених представника у Сарајеву 1863. године. Српски краљ Михаило је депутацији која га је посетила у Београду с молбом да посредује код султана за изградњу православног храма у Бањалуци, саветовао да се поред тих оправданих жеља позабаве и културним развитком своје потиштене браће. Рекао им је и следеће: *Шта ће вам црква кад немате школованог свештенства који би народ културно освешћавао и будио српску народну свест. Просвета би вашем народу у Босни за нашу будућност била од веће користи него ма најлепше цркве.* Депутати су упитали кнеза: *Па, шта ћемо, кад ми не знамо?* Он им је одговорио: *Гледајте да оснујете богословију у којој ћете свој подмладак образовати у патриотском духу. Кад имаднете просвећено свештенство, оно ће донети наше уједињење пре већ што се ми надамо.* На то ће Бањалучани: *Ми немамо за то ни учитеља а ни средстава да школу издржавамо.* Кнез Михаило их утеши речима: *Лако ћемо за то. Повежите се међусе, а и ја ћу вам дати у помоћ годишње 150 дуката, послаћу вам учитеља, па ће све ићи лакше већ што ви мислите.* Тако је, захваљујући потпори Кнежевине Србије, активности београдског митрополита Михаила и спремности младог теолога Васе Пелагића, у Бањалуци 1866. године прорадила православна Богословија, чији је управник и предавач био Васо Пелагић. Са само једним помоћником Пелагић је изводио целокупну наставу и управљао Богословијом и мушком и женском основном школом.

Захваљујући томе што је – уз помоћ државне и црквене власти у Београду и разумевању српских газда у црквеношколској општини, првенствено свештеника и учитеља које је подстицао – Пелагић добро опремио Богословију књигама, она је постала храм српске културе и духовности у Бањалуци, као што су до тада били православни манастири, од којих су неки поседовали знатан број књига и рукописа из времена њиховог постанка. Најстарија читаоница, не само у Босни и Херцеговини, него и у целом Српству, била је Српска читаоница, основана у Бањалуци 1868. године, прво за потребе ђака православне Богословије, а потом и за остало грађанство.

Прота Коста Г. Душанић ће бити један од утемељивача и Српске читаонице у Бањалуци чији је оснивач и први управник био његов наставник Васо Пелагић. У књизи *Стара Бањалука* наводи се да је списак свих утемељивача био је исписан калиграфским словима и урамљен се, као украс, налазио на једном зиду Српске читаонице. На том списку утемељивача била су имена 30-ак тадашњих виђенијих Срба - међу којима и Сава Косановић, бивши митрополит Дабробосанске митрополије, и његов наследник Ђорђе Николајевић, те Евгеније Летица, тада архимандрит у Конзисторијалном суду Темишварске епархије, а касније први митрополит новоосноване Бањалучке митрополије али и Коста Г. Душанић свештеник липљански и прибињски.

Коста Г. Душанић је пре доласка на Богословију стекао, за та времена, доста добро образовање, па је - као један од најуспешнијих ђака Васе Пелагића - још као ученик Бањалучке богословије, рукоположен од Дабробосанског митрополита Игњатија, на Успење Пресвете Богородице 1866. године у Босанској Градишци. Када је Коста Душанић рукоположен за свештеника, он прво довршава своје школовање на Богословији, а онда (око годину дана) ради као капелан код тешањског прота Хаци Теодора Илића и тек после тога добија да као свештеник самостално опслужује парохије у Прибинићу и Липљу.

Како пише прота Стеван К. Душанић: *У то време прибињска парохија није имала своје цркве, него је припадала цркви у селу*

Врућици, као најближој (удаљена око 20-ак километара). Црква у Врућици је, сем даљине, имала и те незгоде, што се налазила с десну страну реке Велике Усоре (а прибинићска парохија са својим селима била је на леву страну) па када воде надођу онда се цркви није могло да иде, јер није било мостова, а уз то се морало пролазити кроз турска села што је опет, с обзиром на време и прилике, имало својих непријатности. Осим тога, с времена на време народ се сакупљао на скупове и код развалина манастира Липље, за који народно предање каже да је из времена Св. Саве и да је Немањића задужбина.

Прота Коста Л. Душанић руководи обновом манастирске цркве у Липљу, те изградњом цркву и школу у Прибинићу.

Манастир Липље је један од старијих српских манастира на територији Босне и Херцеговине, основан у XIII веку. Мада у натпису уклесаном у лунети западног портала манастирске цркве пише да га је подигао Свети Сава 1219. године, (*Године 1879. храм Благовјешченија пресвјатија Богородице присно дјеви Марији, задужбина Саве Немањића од 1219. год, обнови га Јосо Максимовић неимар и народни предводитељи јереј поп Коста Душанић пред народом, Илија Вуковић, јереј поп Ристо Јунгић са свим народом*) вероватније је да је манастир Липље подигао краљ Драгутин који је нешто касније (1282-1321) владао овим подручјем. Пошто је и краљ Драгутин из династије Немањић у народном предању се подизање манастира везивало за најпознатијег од Немањића – Светог Саву.

Средином XIX века, приликом обнове манастира Липље пронађен је и манастирски печат који потврђује да су овај манастир подигли Немањићи. У заоставштини проте Стевана К. Душанића пише: *Када се приступило откопавању манастирских зидина пронађен је манастирски печат на коме је био натпис да су манастир саградили Немањићи. Бањалучанин Ристо Јунгић, звани поп Пулија, однео је тај печат у Бањалуку да га преда на чување црквеној општини. О томе, 1892. године, пише и Јован Новаковић у Б-Х Источнику (О манастиру Липље и његовом имену) и наводи да се печат налази код српско-православне црквено-школске општине у Бањалуци на сачувању.*

Овај манастир, као и суседни манастир Ступље, крајем XVII века били су од стране Турака (после пораза Аустрије у аустријско-турском рату) до темеља срушени и тада се целокупно становништво овог краја преселило преко Саве на подручје данашње Славоније. Са народом је избегло и шест преживелих калуђера манастира Липље и Ступље - Арсеније, Атанасије, Сава, Максим, Теофил и Теодосије – који су нашли уточиште у манастиру Ораховица (код Славонске Пожеге) крајем XVII века, где су са собом донели и неколико књига. Познато је да је манастир Липље у средњем веку имао значајну преписивачку радионицу.

Манастир Ступље је био тако уништен да се вековима није тачно знало где се налазио, док су од манастира Липље остали темељи и развалине и ту су се обављала богослужења и скупљали путујући или лутајући калуђери и свештеници.

До обнове манастира Липље долази у XIX веку. Турске власти нису дуго дозвољавале подизање цркава на подручју липљанске и прибињске парохије. До тога долази тек пред крај турске владавине када, због учесталих побуна српског становништва у Босни и Херцеговини и поучена искуством српског становништва у Србији и Црној Гори који се ослобађају турског јарма, турске власти поново почињу да одобравају дозволе за обнову манастира и изградњу цркава. У то време су и виђенији мештани села Прибинића и Липља, на челу са Гавром Л. Душанићем, поднели молбу (преко митрополита сарајевског Игњатија и Цариградске патријаршије) да им турски султан дозволи изградњу цркве на развалинама манастира Липље, те у Прибинићу где се раније налазио (како се тада мислило) средњовековни манастир Ступље.

Одувек се знало (према старим записима и по народњом предању) да се манастир Ступље налазио недалеко од манастира Липља. Све до 1994. године када су у месту Горњи Вијачани на локалитету Црквишта (од манастира Липље то је удаљено 12 километара ваздушном линијом, а повезано је и 20 километарским макадамским путем који иде уз ток реке Укрине и Бистрице) откопани темељи манастирске цркве, а три године потом и темељи конака и других пратећих зграда манастирског комплекса, није се

тачно знало где се налазио средњовековни манастир Ступље. Откопани темељи манастира Ступље показују да је овај манастир “близанац” манастира Рача који је подигао краљ Драгутин, што је још један доказ основаности предања да су манастире Липље и Ступље подигли Немањићи, односно краљ Драгутин који је владао на овим просторима.

До тада су постојале разне претпоставке где се тачно налазио манастир Ступље. Учитељ Петар Богуновић, који је у Прибинићу и Теслићу радио између два светска рата, написао је и објавио о томе опширан чланак (*Сједиште манастира Ступље*) у коме, на крају каже: *Из свих ових претпоставака можемо закључити, да је манастир Ступље, звано Ступе, савременик манастира Липља, а посвећен Св. Архангалу Михајлу, био на месту данашње Црквине, у горњем току Велике Усоре, на територију, парохије бјелобучке — данашње Блатничке општине, среза теслићког, бановине Врбаске.* Са друге стране, прота Стеван К. Душанић у Летопису о локалитету истог манастира пише: *Ступље је подигнуто на извору воде Царевице, где су данас куће Садиковића, крај друма који води преко села Прибинића за Бања Луку... Манастир Ступље доби у баштину, ради свога издржавања, шуме: Дубраву, Шабажковац и Крњин са многим барокосницама и ораоницама. И дан данас постоје манастирске баре и њиве у селима Чечава, Укрњница и Растуша. За време турско-аустријских ратова под крај XVII века беше од Турака спаљени манастири Липље и Ступље, а њихови калуђери побијени, сем једног мањег броја, који успе да се преко Саве пребаци у Славонију у манастир Ораховицу, где пренесоше један део манастирских књига и утвари... На развалинама манастира Ступља није се могао народ сакупљати, као што је то чинио код порушеног и попаљеног манастира Липље, јер је манастирско добро било запоседнуто неверницима. С тога је свет ишао на молитву Врућичкој цркви и поменутих развалинама манастира Липља, јер су то била најближа освећена места и молитвена сабиралишта.*

Када су стигле дозволе (фермани) од турског султана за градњу цркви у Прибинићу (1857) и Липљу (1858), прво се приступило обнови манастирске цркве у Липљу, где су постојали

темељи разрушене манастирске цркве. Нестабилно стање у време градње манастира доводило је до тога да је он често био изложен нападима одметничких банди и радови на обнови су били прекидани. Тако да су радови на обнови манастирске цркве у Липљу завршени тек 1879. године, или како то пише прота Стеван К. Душанић *по швапској окупацији Босне и Херцеговине*.

Од тада манастир служи као мирска (парохијска) црква, а прота Коста Душанић је парох липљански и прибињски. Касније ће га у манастиру Липље наследити његов зет – свештеник Ристо Вуковић. Свештеник Ристо Вуковић је завршио Рељевску богословију и са Јованком Душанић (кћерком проте Косте Г. Душанића) подигао је дванаестеро деце. У манастиру Липљу остао је све до Другог светског рата када је с породицом био одведен у цапашки логор из кога је са осталим свештенством пребачен у Србију, где је и умро (2.11.1942. године у Врњачкој Бањи).

У *Шематизму Епархије бањалучке* (2000) мр Љиљана Шево даје детаљније стручне податке о манастиру Липље. Црква манастира Липља има изражене елементе градитељства рашке школе – једнобродну основу са правоугаоним бочним певницама, које су на овој грађевини сасвим мало истакнуте изван линије подужних зидова, те једном унутра и споља облом олтарском апсидом и правоугаоном припратом исте ширине са храмом. Црква манастира Липља има куполу са осмостраном тамбуром, изразите висине и елеганције, постављене на високо, украшено коцкасто постолје. У унутрашњости куполу носе четири слободноносећа ступца, са системом полуобличастих лукова и сводова невеликог распона, али изразите висине, који обухватају кубе. Правоугаона припрата пресведена је полуобличастим сводом који је доста великог распона, будући да се ослања директно на подужне зидове. У времену од краја XVII века до 1879. године неки делови липљанске цркве, вероватно горње зоне забатних зидова на певницама, а можда и свод над припратом, били су обрушени, да би те године били обновљени. Чини се да купола није у овом периоду пала, будући да се ослањала на слободностојеће масивне ступце и да је била конструктивно подухваћена системом лукова и сводова невеликог распона.

Црква у Липљу је зидана ломљеним, необрађеним каменом. Подница манастирске цркве је сачињена од обрађених камених плоча.

Декоративни елементи на фасадама цркве манастира Липље се, као и њена основа, везује за рашку традицију. Одмерена степенаста профилација око лучно завршених прозора, плитке слепе аркаде на венцима апсиде, коцкастог постоља и куполе, нешто богатији украс западног портала са трочланом степенастом профилацијом и троструким капителима, те са урезаним геометријским мотивима и флоралном траком са ушлетеним “ватреним колима”, сличан само скромнији украс јужног портала и врата између припрате и наоса, све су то поједностављени елементи рашке архитектонске пластике.

Мада је у средњем веку у манастиру Липље била значајна преписивачка радионица, рукописи и многе вредне ствари из манастира Липља током бурних времена су заувек нестали, само мањи део су крајем XVII века успели да избегли липљански монаси пренесу у манастир Ораховица. Манастир Липље данас поседује мању збирку старих књига. Фонд липљанских рукописа чине само два примерка – фрагменте Канона Богородице и Октоих петогласник с додатком из стихара и канона. Збирку штампаних књига чине Требник (штампан у милешевској штампарији 1546. године) са сачувана 92 листа и са дугачким записом који бележи догађаје из XVIII века, затим по један Служабник и Псалтир у издању Божицара Вуковића из 1519. године, један Псалтир из 1546. године (у издању Божицаревог сина Вићенца), те једну влашку књигу – Коресијев зборник из 1579. године.

Сликани антиминос из 1746. године представља једну од ретких сачуваних драгоцености из манастира Липље. Централна сцена приказује полагање Христа у гроб, а у угловима су медаљони с ликовима јеванђелиста. По горњој и доњој страни антиминоса налази се калиграфски текст из кога сазнајемо да је антиминос осветио митрополит Гаврило Михаиловић, те да га је “изобразио” архиђакон Герасим. Како наводи Љиљана Шево, скромна молба архиђакона Герасима у запису “Христа ради помени и мене недо-

стојног” је готово формула којом нам се обраћају генерације анонимних липљанских монаха, оних који су заједно са свештенством и сабраћом из осталих манастира и црквица чували и градили веру и културу овдашњег српског народа.

Када је завршена изградња манастирске цркве у Липљу почињу припреме за изградњу цркве у Прибинићу. За изградњу цркве у Прибинићу раније је (1857) добијена и дозвола – ферман од турског султана.

У заоставштини проте Стевана К. Душанића постоји фотокопија фермана турског султана за градњу цркве у Прибинићу као и превод истог. Прота Стеван пише: *Овај ферман (дозволу) је, на моју молбу и то за јагње, превео мујезин Шеријатске школе у Тешњу 1907. године. На моју жељу да се потпише на преводу он ме је замолио нека то остане у тајни, како то не би дознао Швабо – пошто га могу лишити службе. “Али треба да знаш - рече ми мујезин - да је превод тачан, а мој потпис је неважан.”*

Тај превод дозволе (фермана) турског султана за изградњу цркве у Прибинићу гласи:

Наше царско Величанство

*Гази Султан Абдул Меџихан син Гази Султана Махмуда II
Велеможном господину другог степена бањалучком кајмакаму,
Моме заступнику, велеученом и пресвјетломе тешањском
кадији и муфтији,*

*Благорадном господину начелнику среза тешањског
и угледницима града тешањског*

НЕКА ЈЕ НА ЗНАЊЕ

У бањалучком округу, а у тешањском срезу становници села Прибинића будући да су моји вјерни поданици, вјере православне, а немају своје богомоље у којој би се Богу молили и служили свету службу, то су преко стамболске православне Патријаршије затражили нашу царску дозволу за градњу цркве, у дужину 25, у ширину 16 и у висину 19 аршима, под именом АЈА ЈОРГИ (Свети Ђорђе). Те пошто ја желим да свим мојим поданицима, без разлике у вјероисповести, буде у сваком погледу право и праведно и то оним поданицима који су мени покорни и признају подаништво и још

ако се буде поменута црква правила на земљи ораници или косници, да се учитавају царска права, те да се израчуна десетина која би се могла са тог земљишта примити и то к нама доставити. Даклем, при градњи речене цркве нека не буде никоме никакве штете, пошто налаже моја царска праведност, то ја додељујем дозволу за градњу поменуте цркве и у погледу тога завјетујем моју царску одлуку.

Ви: кајмакаму, кадија, муфтија и сви горе упоменути, пошто вам буде овај мој Ферман познат, пазите при градњи поменуте цркве да муслиманима не буде никакве штете, да се са никоје стране не омета и спречава градња 25 у дужину, 16 у ширину и 19 аршима у висину, и треба пазити да не буде већа него што је назначено и дозвољено. Ако се случајно буде правила на земљи ораници или косници од те земље ће се узимати порез те мени јавити.

Чувајте се да не би што противно урадили овоме што је у мојој царској дозволи наведено, то знајте и само се на моју заповест ослањајте.

Писано у средини месеца Реби ул-ахира, године 1274.

У мојој резиденцији, богом штићеној Костантинији.

Ми, Цар Гази Султан Абдул Мецихан син Гази Султана Махмуда Другог (својеручно).

Међутим, нове аустроугарске власти не признају ову дозволу (ферман) за градњу цркве у Прибинићу добијену од турског султана. Прота Стеван пише: Швабе сада траже да се гради само дрвена црква, а не зидана – од тврдога материјала. Делегација парохијана одлази код Среског поглавника у Тешањ са молбом да дозволи градњу зидане цркве. Када смо могли манастир Липље градити од камена ми смо ради да и цркву у Прибинићу од камена подигнемо. На питање: Ко ће Вам за то дати паре? одговорише: Бог и наш свештеник Коста Душанић.

На крају је ипак 1899. године, после дугогодишњег одбијања, од аустроугарских власти добијена дозвола за градњу цркве у Прибинићу. Прота Стеван пише да пошто нису могли да граде цркву на спаљеном месту манастира Ступље, јер су се ту населили Садиковићи, народ је хтео да се црква подигне у долини Велике Остружње, далеко од пута и жељезнице, јер је такво место

згодније због сигурности како за саму цркву, тако и за народ који њој долази на молитву. Чак је и грађа била прикупљена и довожена на то место. На крају је решено да се црква гради у једној долини, где се речица Мала Остружња улива у Малу Усору, испод брега Баџиновца.

Сложни парохиијани предвођени својим свештеником, протом Костом Г. Душанићем, завршили су изградње цркве, за - у та времена – веома кратак рок, и црква Светог цара Константина и Јелене би освећена на Свету Петку, следеће 1900. године. У заоставштини проте Стевана забележено је да су мештани масовно давали прилоге за изградњу цркве у Прибинићу. Као први прилог уписан је прилог Станише Јокића из Врунице, који је био ђак проте Косте. Станиша је на самрти дао 300-400 форинти завештање за цркву у Прибинићу, као свој прилог када се она буде подизала.

Градњом цркве руководио је прота Коста Г. Душанић, а неимар је био Симо Илић из Мале Буковине. Иконостас је радио Петровић из Тешња и стајао је 13.899 динара. Изградња је почела 1899. године, да би после само годину дана црква била завршена и освећена. При освећењу, које је извршио митрополит дабробосански Николај Мандић, црквени кум је био тежак Тошо Бабић из Прибинића.

Тада је на цркви у Прибинићу постављен натпис, који и сада постоји, а који гласи: *Во славу св. Тројице, Отца и Сина и св. Духа. Подиже овај храм свети, овдашњи српски народ са својим свештеником предводителем Костом Душанићем. Поставише му темељ 1899. Довршен у славу св. Константина и царице Јелене 20.7.1900. Посвећен на св. Петку 14.10.1900. њ.в.пр. Николај Мандић.*

У Изводу из летописа парохиије Прибинић и парохиије Липље, који прота Стеван К. Душанић пише за време Другог светског рата у Аранђеловцу, наводи се да су, између осталих, храм у Прибинићу посетили после Ослобођења: Његова Светост блаженоупокојени Патријарх Српски Варнава, Епископ жички Николај (Велимировић), епископ битољски Симеон (Поповић), а

епископи бањалучко-бихаћки и зворничко-тузлански по неколико пута јер су обојица били архијереји дијецезани нашега краја.

Парохија у Прибинићу је до оснивања Бањалучке припадала Дабробосанској епархији, а данас она припада Зворничко-тузланској епархији.

Поп Коста Г. Душанић остао је на прибињској парохији до краја свог овоземаљског живота, када се преставио у Господу 1911. године. Пастирски и јеванђелиски живот прибињске парохије, која је обухватала осим Прибинића још и села: Перишић, Булетић, Очауш, Клупе и Гелиће, наставио је свештеник Стеван Душанић, син попа Косте, који такође на парохији остаје до краја живота 15.02.1957. године.

Од његове смрти до 1965. године, прибињску парохију опслужује теслићки свештеник отац Никола Мандић. На парохију 1965. године долази свештеник Недељко Поповић и остаје до 1966. године. Затим долази отац Драган Радоњић и остаје до 1972. године, када га замењује отац Стојан Јовановић до 1983. године. Отац Петар Параклис замењује оца Стојана и остаје у Прибинићу до 1985. године, када долази отац Митар Топаловић. Изградњом цркве у Булетићу (која припада прибињској парохији) од 2000. године ову парохију опслужују двојица свештеника и тада долази свештеник Душко Недић. Уместо свештеника Митра Топаловића од 2002. године прибињску парохију опслужује свештеник Драгиша Симић.

Прота Коста Л. Душанић, као један од угледнијих свештеника у Босни и Херцеговини у то време, био је веома активан у дугогодишњој борби српског народа за верско-просветну аутономију о чему смо детаљно писали у првом делу ове књиге. Међутим, прота Коста, као и већина српских свештеника у то доба, није био само црквени човек, него и просветитељ, лекар, народни предводник и заштитник.

После првих путујућих учитеља (Марка Миличића из Ранковића и Ђорђије Петрановића из Тешња) који су описменили Косту и још неколико дечака у Прибинићу, касније – све до званичног почетка рада школе – свештеник Коста Г. Душанић и

приучени сеоски учитељ Теодор Поповић обучавају децу у Прибинићу основној писмености.

До аустроугарске окупације (1878. године) у Босни и Херцеговини нису постојале државне школе, па су у почетку манастирске, а касније и српске школе пружале могућност за описмењавање српског народа на овим подручјима. Због тога су и прве српске школе биле стваране по узору на манастирске у којима су се обучавали будући свештеници и калуђери, а први ученици била су деца свештеника који су требали да наставе породичну традицију. Касније се у школе уписују и друга деца, у почетку само мушка, а после и женска.

Пошто су се први ученици у српским школама обучавали за будуће свештенике и калуђере, разумљиво је да се као најстарији уџбеници појављују чаславац и псалтир, књиге које се налазе у манастирима и које се користе при црквеним обредима. Како се ширио наставни програм и српске школе све више добијале карактер световног образовања, као уџбеници се појављују и буквари, читанке, историје итд. Уџбеници се углавном набављају (а најчешће добијају као поклони) из Србије и Војводине, а књиге на црквено-словенском језику и из Русије.

Наставни план српских школа се временом мењао (заједнички план и програм биће усвојен тек од школске 1907/8 године) и у последњим годинама турске владавине, на пример, у Сарајевској српској школи он је изгледао овако:

Први разред: Буквар, Читанчица, Рачун.

Други разред: Словенски буквар, Српска прва читанка, Мала историја цркве, Молитвословље, Рачун.

Трећи разред: Друга читанка, Катихизис, Часловац, Рачун.

Четврти разред: Писмени састави, Српска граматика, Трећа читанка, Историја српског народа, Земљопис, Рачун.

У почетку се звање учитеља (даскала) веома лако давало и добијао га је сваки писмени човек. Међутим, последњих деценија турске владавине у Босну и Херцеговину долазе школовани српски учитељи из Србије и Аустроугарске, али и све већи број домаћих људи који су се школовали у Србији, Аустроугарској или

Русији. Како то пише у сарајевском Школском вјеснику (1894) Аустроугарска је у Босни и Херцеговини, када је у њу ушла 1878. године, затекла 56 српских основних школа са 75 учитеља и 3.523 ученика.

Аустроугарски период у раду српског школства, пише Митар Папић (у књизи *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*), почиње са једном наслеђеном традицијом. Истина, однос новог окупатора као државне управе потпуно се изменио у односу на школство. Сада држава оснива заједничке (комуналне) основне школе за сву децу без разлике на верску припадност. Беч је имао намеру да унифицира основно школство на тај начин што ће постепено отворати државне основне школе, а затечене конфесионалне школе привремено толерисати док не изгради потребну мрежу својих школа, а онда би престао рад конфесионалних школа. У такозваним комуналним школама, национална група предмета (историја, књижевност, географија, и матерњи језик) била је под посебном контролом. Пошто је ова група предмета представљала окосницу наставе у српским школама, то су оне, самим тим, биле стална мета напада режима.

У појединим периодима окупације српске основне школе нису имале право јавности. Ученици који су хтели да наставе школовање у средњим школама морали су полагати пријемне испите. То је био један од разлога пораста броја ученика у државним школама. И у овим (државним) школама је, после неколико година окупације највише деце из српских породица. Но, и поред тога, у српском народу је стално истицана потреба да постоје српске школе, и њихов број се повећавао. Као основни разлог постојања ових школа истицан је национално-одбрамбени задатак. У штампи као и на скупштинама Српског учитељског удружења, уз наглашавање националних циљева школе, често је истицана Бизмаркова мисао: *Битку код Седана добио је пруски народни учитељ.*

Како пише (у књизи: *Босна и Херцеговина*) историчар Владимир Ћоровић: Ниједна од српских школа није имала ни паре потпоре од владе, док су школе немачких колониста у Унтервинд-

хорсту, Креки, Францјозефсфелду и на другим местима биле обилато помагане. Иако су имале своје школе и њих издржавали, Срби су морали да плаћају прирез и за владине, “комуналне”, школе и да тако носе двоструки терет. Владина намера била је врло прозирна; она је рачунала, да ће српски елемент због тих и других разлога напустити своје националне школе и прећи у њезине, да се тамо васпитава у посебном босанском патриотизму.

У првој деценији окупације школе су биле, поред цркве једина легална организација српског народа у Босни и Херцеговини. Стога је и разумљиво што је нови режим покушавао да се прво с њима обрачунава. Аустроугарска је готово тридесет година упорно и доследно прогонила не само сваку делатност него и помисао или назив који би означавао неку националну одређеност становништва.

Аустроугарска је, залажући се за такозвану босанску нацију, настојала да сузбије сваку идеју о српској или хрватској националности. Српским или хрватским у целокупном јавном животу, па према томе и у школама, могло се називати само оно што се односи на ове две националности изван Босне и Херцеговине. Пошто су школе православног становништва из турског периода ушле у нови са именом српске школе, то је сам њихов назив представљао један од првих камена спотицања. Држећи се владине препоруке да школе треба називати “грко-источним” (и назив православни био је инкриминисан) котарски предстојник у Брчком присилно је скинуо натпис са школе који је гласио: “Српско народно училиште”. То је школа у којој је 60-их година предавао Васо Пелагић. Овај поступак изазвао је велико негодовање, а протести су стизали не само до Сарајева него и до Беча. Настало је дуже дописивање и саветовање између Беча и Земаљске владе у Сарајеву. У допису Земаљске владе заједничком министру финансија у Бечу се наглашава: *На сваки начин Влада у Босни познаје као домаће становништво само Бошњаке, који се по вери деле на мухамеданце, грко-православне и римокатолике. Према уобичајности у земљи први се називају Турци, други Срби, а трећи Латини. Сви ови називи су нетачни јер почивају на замени*

појмова националност и религија, због чега их власти не могу употребљавати, али се не може забранити да се становништво њима служи.

Мада је школа у Прибинићу изграђена и званично почела са радом 1906. године, школски рад у Прибинићу (како смо раније писали) започео је још у време турског ропства, односно крајем прве половине XIX века, тачније 1845. године, када Гавро (Лазар) Душанић, праунук попа Горана, ангажује путујућег калуђера, а касније и школованог учитеља, Ђорђија Петрановића из Тешња, да би му децу описменили.

Како пише Светозар Ст. Душанић (видети текст: *Српска школа у Тешњу*, који је објављен у часопису *Развитак* 1938. године) Српска основна школа у Тешњу спада међу најстарије и најпостојаније српске школе у Босни и Херцеговини. У Тешњу се, средином и крајем XIX века, често помиње и позната српска учитељска породица Петрановић – Ђорђије, Богољуб и Стево - која се доселила из Аустрије.

Све до изградње школске зграде и званичног почетка рада школе (1906) у којој је прва радила школована српска учитељица Милева Душанић, децу у Прибинићу ће да описмењава прибињски сеоски учитељ Теодор Поповић (стално) и свештеник Коста Душанић (повремено – поред свог основног, свештеничког, посла у парохији). Од Теодора Поповића и свога оца су прво образовање добили и Костини синови – Стеван (касније прота у Прибинићу) и Коста (касније прота бистрички у Бањалуци), пре него што ће наставити своја школовања у Бањалуци, Сарајеву, Београду и Русији, али и многа друга деца у Прибинићу, међу којима и мој деда Јован (Васкрсије) Душанић - Липљански.

Српско-православне школе су имале огроман значај и заслуге за верско и национално васпитање младих, јер се у овим школама обрађала посебна пажња на верско образовање, црквено-словенски језик с црквеним певањем, на српски језик и историју српског народа. Ученици су у цркву редовно одлазили и за певницом лепо певали. У школи су веронауку предавали свештеници који су држали верску наставу суботом и недељом и оним млади-

ма који нису похађали школу. Учили су их како се правилно крсти, Божјим заповестима, симболу вере, те основним молитвама и одговарању на јектеније.

Прота Стеван К. Душанић пише да његов отац, прота Коста, одмах по доношењу Уредбе (1905) којом се дозвољава отварање српско-православне школе *реши да своме селу сагради и отвори и српску народну основну школу, коју је у та времена било врло тешко добити, јер је окупатор, тадашња аустроугарска власт, на сваки начин кочила и спречавала просвећивање српског народа.*

На тај га корак убрза вест, да држава жели у Прибинићу да отвори комуналну школу, која је имала за циљ не само да одвоји народ од његове цркве и вере, него још више, да у њему уништава и националну свест, правећи га кроз своје просветне раднике добрим држављанима велике Аустрије, истичући му такозвано “бошњаштво”, а све с циљем да га одвоји од српске народне целине, којој он припада ма где био и ма кога служио.

Једнога дана он сазове своје парохијане и своју двојицу школованих синова па им разложи своју намеру коју заврши речима: “Не жалим скинути камилавку, те сести пред црквену порту и просити, само још да доживим да проради српска школа и да пропоју српска деца у новоподигнутој цркви.” Око подизања цркве и школе много су му помогли не само његови синови него цео српски народ његове парохије и целог краја.

Школа би изграђена по свим прописима, које су захтевале државне техничке власти за градњу таквих објеката, за само годину дана. Подигнута је на земљишту Душанића, где су се налазили још црква и парохијски дом, а касније ће бити изграђена још библиотека и читаоница. Освећење прве школе у Прибинићу извршено је 26. октобра 1906. године, а обавио га је тадашњи митрополит бањалучки Евгеније Летица. Црквено-школска општина и школски одбор бринули су се о материјалном издржавању школе и плаћању учитеља. Школа у Прибинићу је (као и друге српске школе у Босни и Херцеговини), како то пише у наведеном Летопису прота Стевана К. Душанића по Ослобођењу (1918) прешла из црквених у државне руке.

Школске 1907/8 године усвојен је и заједнички план и програм у српско-православним школама и он је обухватао следеће предмете: наука хришћанска, црквенословенски језик, српски језик, српска историја, земљопис, рачун и геометрија, природне науке и хигијена, краснопис, цртање, домаћа и пољска привреда, женски ручни рад и кућанство, певање, гимнастика и дечије игре. Уз овај план донет је и програм за све предмете.

Неколико година пред Први светски рат, аустроугарске власти су покренуле питање изједначавања наставног програма српских школа са програмима државних основних школа али је тај предлог Велики управни и просветни савет одбио с образложењем: *Потреба опстанка српских школа данас је код нас исто тако важна као пре, те Велики савет не би смео дозволити да се на оваки начин брише национални карактер српских школа.*

У српским школама се користио већи број уџбеника набављених из Србије или Војводине. Окупациона управа је тражила да се употребљавају исти уџбеници у државним и српским школама. На заједничким уџбеницима посебно се настојало кад се радило о штивима у читанкама, историји и географији. Српске школе нису прихватиле заједничке уџбенике, те је долазило врло често до забране појединих уџбеника, а посебно оних који су долазили из Србије.

Како сам слушао од свога оца Бранка и његовог великог пријатеља, друга из школских (1924-28) и војничких (1938-40) дана са албанске границе – Драгутина Делића, у школу се ишло сваки дан сем недеље. У први разред уписивана су деца старости од 8 до 14 година. Слаби ученици су у исти разред ишли две, а некада и три године. У школу су ученици са собом од куће носили храну, а настава је трајала од 7 до 16 часова. Суботом су ученици имали и часове веронауке коју је држао прота Ставан К. Душанић. Настава се одржавала у једној великој учионици – сали. Ученици су седели у клупама (једна клупа за 4 ђака). У првој клупи до учитеља седеле су четири девојчице, колико их је и било од тада укупно 99 ученика у школи. Остали дечаци седели су редом: прво ученици првог, затим другог, трећег и на крају (у дну учионице)

четвртог разреда. Учитељу су у раду помагала и два најбоља ученика четвртог разреда. По завршетку наставе формиране су групе (у свакој је био редар) и ученици су организовано ишли постројено цестом својим кућама. Када са цесте скрену у своје засеоке више нису морали да иду у строју.

За ученике су најрадоснији дани били дани школских празника - Свети Сава (када се завршавало полугодиште) и Видовдан (када се завршавала школска година) и тада су почињали зимски и летњи распуст. Тих дана одржаване су приредбе на којима су ученици (пред својим друговима, родитељима и другим многобројним гостима) читали своје саставе, изводили пригодне рецитације, скечеве, и сл. На крају школске године ученици су добијали картице успеха: белу за недовољан, зелену за довољан, плаву за добра, црвену за врло добар и црвено-розе картицу за одличан успех.

Прва учитељица школе у Прибинићу била је школована српска учитељица - Милева Душанић, а њен супруг, свештеник Стеван, предавао је у школи веронауку до јула 1941. године, када су га усташке власти ухапсиле и са породицом послале у логор Цапраг (Хрватска). Данас школа у Прибинићу носи назив "Стеван К. Душанић".

До Другог светског рата у Прибинићу су радили следећи учитељи: Милева Душанић (учитељица школе у Прибинићу у периоду 1906-1909), Даринка - Драга Милошевић (1909-1910), Дамјан Верчевић (1910-1911), Тодор - Тоша Николић (1911-1914), Зорица Станковић (1914-1918), Никола Видаковић (1918-1919), Петар Богуновић (1919-1923), Павао Шупгић (1923-1924), Љубомир Срдић (1924-1926), Милутин - Миле Басрак (1926), Манда Царатан (1926-1929), Милан Челиковић (1929-1931), Клара Томљеновић (1931-1938) и Албин Вранешевић (1938-1941).

Као што смо раније писали, Коста Г. Душанић када је (1866) рукоположен за свештеника, прво ради (око годину дана) као капелан код тешањског проте Хаџи Теодора Илића и тек после тога као свештеник самостално опслужује парохије у Прибинићу и Липљу. Међутим, прота Коста, као и већина срп-

ских свештеника у то доба, није био само црквени човек, него и просветитељ, лекар, народни предводник и заштитник. У томе му је доста помогао и боравак у Тешњу и практична обука кроз коју је прошао као капелан код тешањског проте Хаѿи Теодора Илића, у то време једног од најцењенијих свештеника у Босни и Херцеговини.

За време боравка у Тешњу Коста Г. Душанић бива обучен и за пружање разних медицинских помоћи (вакцинације, хирушки захвати и слично). Већ смо писали да у то време у крају није било лекара па су проти Кости многи долазили (не само са његове парохије) и он их је лечио. Нарочито је био успешан у својеврсној вакцинацији од богиња, односно, како то пише његов син Стеван К. Душанић, у урезивању оспица. Он је скидао једним ножићем са заражених болесника од оспица гњој са њихових рана и после је тим, да кажем, серумом, калемиио друге. Да ли је он шта још са тим серумом радио и како га је справљао ја не знам, јер се у своје време тиме нисам интересовао. Само знам да је он са таквим начином успевао у лечењу и то није никоме наплаћивао.

Коста Г. Душанић такође бележи и народна лекарства (рецепти народне медицине) у својој - *Лекаруши (Лекаруша проте Косте)* у којој прибележава рецепте за справљање лекова које је нашао записане руком на разним црквеним (углавном руским) књигама које су припадале српско-православној цркви у Тешњу, а нарочито оне из такозваног *Протокола Симе Костића* који је написан у Тешњу 1835. године. У овом Протоколу на првој страни пише да су у њему *преписате ствари од љекарија*. У Лекаруши проте Косте наћи ће се и рецепти народне медицине које му саопштава прота Хаѿи Теодор Илић.

Лијек од срдобоље: Узми церова угљена пак ситно стуци и процеди на сито пак онда кувај исто у тазе млијеку и остави да преноћи. Сутрадан у свака два сата по један филѿан.

За бол на срцу: 1) Узми пелина и траве пискавице и руте, свари на маслу и привиј на жличицу. 2) Истуци руте суве, учини је у пра', замеди с медом. Свако јутро узимли наштерце колико за један ора'. 3) Метни исту руту у ракију и свако јутро пити по једну чашу.

Кад боли на жличници или ти на срцу: 1) Узми семена од коприве, истуци и онога сока изажми и подај пити једну чашу у чему ти драго. 2) Траве дрењка истуци, изажми и онога сока подај пити. 3) Добро чини метвица да се вари у вину и пије. 4) Узми модрог ђагета, натопи у љуту ракију и привиј на жличницу. 5) Истуци руте, учини је у пра', замеди с медом и узимај у јутро по једну кашику наштесрце. 6) Вари пелин и шљиве и јечам и пиј ону воду. то чини врло добро. И кувај корен од божура траве у вину и пиј.

За слезену или далак: Узми један струк авдовине и метни под пас на голу кожу и носи - не бој се.

Од далка: Узми козијег лоја, пак намажи далак, пак растопи смоле. Намажи мало ђаге и привиј на далак али најприје подмажи козијем лојом.

Од задуге: Узми јечмене или ти просене воде 10 ока и једну оку свињске масти, пак метни у калаисани суд и мешај докле се све учини вода, пак повежи добро и метни га на ведрину за три ноћи, свако јутро пиј по једну чашу. Ова вода служи за много болести изнутра.

Од огња или ти фебру (температуре): 1) Узми боцу воде и метни у њу креч колик ора', пак мућкај, учиниће се како млијеко. Послије три сата када се слегне, проциједи кроз чисту крпу и подај пити болеснику, пак ће се ознојити, избациће фебру надвор. 2) Узми слатке папради која расте по камену, вари је у води док уври, и подај ону воду пити. 3) Узми кваса, растопи га у сирћету и помажи по модрој крпи, пак истуци ситно семена од родакве и поспи по квасу и помажи по модрој крпи и привиј на табане. Промени трећега сата. Истегнуће надвор и оздравиће. Исто чини и мед кад се помаже по модрој крпи и привије на табане.

Упамти добро: када има чојек велику фебру, не дај болеснику јести месо, него само чорбе неслане и подај му воде пити колико му драго. Често ваља отворити врата и пенцере од собе где болесник лежи, заради запаре или ти смрада да излази.

Кад вода стане: 1) Вари корјен од дивљега рена шљаза, пак подај пити по једну чашу. 2) Истуци ситно јасенка, вари га у води,

подај пити. 3) Узми сјеме од траве пишчалине, учини у пра', подај пити.

За испишати камен: Узми траве рена, свари га у чисту и нову лончићу и ону воду пити у јутро и вечер и видићеш чудо.

Кад има у костима болест илити у жглавцима: Узми сирћета од три године јабукова и иловаче жуте, пак закувај ко тесто и мажи жглавке. Како се мало присуши промени, али док видиш да бола нестане. Море 15 дана пак и више то трајати, али чини често пута, али немој гријати сирће.

Када отеку ноге илити руке: 1) Узми лист од зовине, свари на маслу и привиј. 2) Узми коприве са жилама, скувај у вину и пери оток. 3) Узми кадуље и руте и рузмарина, вари све заједно, (на)топи крпу и привиј. 4) Креча у камену колико једно јаје метни у боцу воде и нека стоји 24 сата, (на)топи крпу и обавиј оток. 5) Вари шљеза на маслу илити води и привиј. И то добро чини.

Кад чоек отече: Млијека једну литру, толико борове смоле и толико воска скувај све заједно и када се згусне, помажи по крпи и привиј око себе у вечер и немој одвијати него други дан. Тако извлачи отоку све мало помало.

Када јаја отеку: Узми брашна бобова и сока од зове и мало зеитина, смешај све заједно и привиј.

Жени кад отиче крви много на нарав: 1) Узми пиринча и попржи и истучена пити у води илити у јају. 2) Жиле од коприва истуци и потежи у нос. Исте жиле од речене траве свари у вину или изажми много сока, натопи крпе и привиј на чело - оставиће крв.

За млијско женама која не море дијете дојит: Узми семе од питомога коромача и копра и питоме метвице, вари све заједно. Нека жена пије за осам дана и траву исту врућу нека на сисе привије - млијско ће приступити.

Зауставити млијско: Узми листа од зовине и привиј на брадавицу.

Кад жену сисе боле: 1) Узми јечма и коприве и цвјета од зовине, скувај све заједно и привиј на сисе. 2) Узми питоме метвице копра, тер скувај у вину, пак с оним млакима привиј.

Дете у постељи утушено оживети: Повали дете на страну и пуши му у уста пару, прса му руком тари оздол догори и у чисти зрак изнеси.

Од краста детету: 1) Скувај добро рибе што се нађе у саламури срдел и шњоме пери главу. 2) Вари руте и с њеном водом пери главу.

Од краста уста: Узми листа бијеле лозе, истуци је и изажми ону воду и смјешај с медом и мажи уста.

Када уста смрде: узми метвице и метни у воду и с оном водом сваки дан пери уста, иза тога испери чистом водом.

Кад усне боле: Узми ланена семена, истуци га и помјешај смедом, мажи уста.

Од зуба: Када зуби боле, узми боцу воде метни у њу шаку живога креча. Нека стоји 24 сата, пак процједи кроз крпу и пери уста с оном водом.

Лијек од грла: Блитве црвене истари на иренде, пак исцеди сока, помешај и сирће и меда па угријат на ватри, пак како море трпити у грлу неколико пута гротати, а не ждерати.

Зауставит крв у носу: Узми пиринча и попржи и истуци у прах и потежи у нос и ови исти прах чини уставити крв.

Од слепоће када ослијепи млад: Узми пелина, свари га на тави и полиј по њему бјеланце од јаја и онако вруће привиј на очи. Другу вечер узми по исти начин пелина, свари га и полиј млијском женскијем која имаде мушко дете и метни на слијене очи и за 15 дана промјени и очи ће прогледати.

Када очи боле: 1) Узми сока од калопера и млијека од жене која има дете мушко, смјешај све заједно, (на)топи памук, мећи на очи. 2) Метни у јаје квасине, за 24 сата нека стоји, пак с истом водом очи пери.

Кад у очима боле: Узми кваса јечменога и бјеланца од јаја и мало зејтина закувај и привиј кад почнеш спавати, али под квас метни чисту крпу.

Ако се што на око наметне: Узми росопаста и боквице и свари у бијелу вину, пак привиј.

Када уво боли: Узми фрешка шљеза и истуци каменом на камену, изажми из њега оногo сока, улиј у уво у вечер. Врло је добро и сока од боквице мушке.

Ако је живина у уву: 1) Узми фрешка рена и истуци, изажми сока и улиј у уво. 2) Узми сала или масти од препелице, улиј три капи у уво.

За глувост: 1) Узми масти од рибе јегуље када се испече, угља од сумпора смјешај заједно и улиј у уво. 2) Узми жуманце од јаја и метни на таву - учиниће се угаљ, улиј у уво.

За пијанца: Улиј у једну боцу ракије лијепе, пак уфати рибу јегуљу живу и метни у исту боцу ракије, и нека умре та риба јегуља у ракији и подај му пити - више неће имати никад вољу за ракију.

У *Лекаруши* се налазе и записи који немају ништа заједничког са медицином и припадају народним веровањима, као на пример:

Када младожења не море учини смјешеније тајно са својом вјенчаном по закону брачноме: Нека младожења скине прстен свој, такођер и са своје заручнице прстен скојим су се прстеновали, пак нека пропиша кроз њи. Тако ће се учинити смјешеније. Ако ли је ко учинио са стране да се не учини смјешаније с младожењом и невестицом, нека начине од љескове младице венац, пак нека пропиша, и тако ће учинити смјешеније.

Надаље прота Стеван К. Душанић, о попу Кости пише: Осим указивања лекарске помоћи, вршења свештеничке дужности и саветовања својих парохијана у разним гранама и потребама свакодневног живота, он је још и са пушком у руци бранио свој крај од разних зулумћара.

Средином XIX века, у време великих криза у турској царевини, појавиле су се многобројне одметничке банде које су пљачкале и терорисале становништво без обзира на веру и нацију. Углавном су то биле одметничке муслиманске банде (кесеције како их назива Вук Стефановић Караѿић (*Живот и обичаји народа српскога*), али је било и српских. У књизи *Тајне око Тајна* Бошко Н. Петровић наводи следеће, по злу запамћене, вође тих

одметничких муслиманских банди који су терорисали становништво овог краја: Шоњић из Ранковића, Трумбићи од Новог Шехера, Рахмановић из Ирица, Јелашчић из Путешаћа. Али на овом подручју су се појављивале, како је то забележио прота Стеван К. Душанић, и одметничке банде на челу којих су били Срби – кесеције (како их, поистовећавајући са турским одметничким бандама, назива прота Стеван), углавном из босанскоградшког и дубичког краја, које су предводили Нико и Савко Шврака из села Јанковаца, Спасо Келечевић са Насипа, Митар Иваштанин из Јаружана – Ламинаца, Петар Кесић из Градишке, Стево Мирјанић из Јанузоваца. Са њима се борио поп Коста Душанић који је имао 40 наоружаних пандура – становника Прибинића.

Забележена је преписка између попа Косте и Спаса Келечевића - старешине одметничке српске банде. Поп Коста добија писану поруку: *Је ли истина, попе, да си се ти одметнуо противу нас и да своме народу у парохији браниш да нама даје арач? Одговори. Арамбаша Спасо Келечевић, Мрко Брдо.* На добијену поруку поп Коста одговара:

Брате Спасо,

ево ти одговарам: ја се нисам одметнуо против правих и истинитих Срба, него сам устао против оних, који се Бога не боје, људи не стиде, а за Турке се распитују где се налазе да се не би са њима срели и сукобили, а тако исто устао сам и против оних који нападају по путу путнике, по шуми голоруке чобане, по домовима нападају и бесчaste своје снаје и сестре, а од народа траже што народ нема. Те ако си ти Спасо међу таквима, онда одлучи време и место где ћеш ме или где ћу ја тебе мушки сачекати.

Поп Коста са Прибињића.

После тога Спасо се више није јављао, нити је покушавао да од народа са липљанске и прибињске парохије харач покупи.

Прота Коста је преминуо 9.9.1911. године и сахрањен је у капелици поред цркве у Прибинићу, коју је себи за живота подигао, уз учешће великог броја мештана Прибинића и околиних места, те уз чинодејствовање 12 свештеника. Управо је активна

борба за верско–просветну аутономију Срба у Босни и Херцеговини, обнова манастира Липље и изградња цркве и школе у Прибинићу оно по чему ће проту Косту Л. Душанића, пре свега, памтити садашња и будућа поколења.

Прота Коста и Савица су имали пет синова (Јована – Јову, Глигора – Глигу, Ђорђа, Стевана – проту прибињског и Косту – проту бистричког (бањалучког), те три кћери (Цвијету - удата у Ђукиће, Јоку и Јованку - удата за Ристу Вуковића свештеника у Липљу). Глигор је имао сина Васу и кћери Виду, Анђу и Вишњу, а Ђорђе сина Јована - Јову.

Двојица од петорице синова проте Косте биће такође свештеници: Стеван (1866-1957) – прота прибињски (о коме ћемо нешто касније детаљније писати) и Коста (1868-1948) - прота бистрички (бањалучки).

Коста К. Душанић, протојереј, свештеник парохије бистричке код Бања Луке рођен је 1868. године, а умро 1948. година. Као и његов старији брат Стеван он је завршио основно и средње образовање у Бањалуци. После тога је тражио дозволу аустроугарских власти да упише Рељевску богословију у Сарајеву. Бојећи се да ће у случају негативног одговора Коста поступити као и његов старији брат Стеван (напустити Босну и отићи на школовање у Србију или Русију), аустроугарске власти му то дозвољавају и он завршава Рељевску богословију.

По завршетку богословије он прихвата понуђено место свештеника на парохији бистричкој код Бањалучке, насупрот жељи свога оца да се врати у родно место и ради на прибињској парохији која је обухватала велику територију од неколико места у околини Прибинића. Због тога прота Коста бистрички неће имати блиске односе са оцем, а касније ни са старијим братом протом Стеваном. Прота Коста бистрички је имао сина Рајка и три кћери: Добрилу, Мирјану и Меланију – Ленку.

Добрила (удата Фехер) је радила као професор Велике гимназије у Кикинди. Умрла је у Београду 1973. године и сахрањена на Централном гробљу (парцела 35). Није имала деце.

Рајко (архитекта) живео је, радио и умро у Бањалуци. Био је прави боем и није се женио.

Мирјана (удата Толстој) живела је у Београду. Имала је кћерку Радојку која се није удавала и није имала деце. Мирјана и Радојка су сахрањене у Београду.

Меланија - Ленка (удата Поповић) је живела у Милочеру. Када сам живео у Бањалуци од многих сам чуо да су кћерке проте Душанића биле праве лепотице. Тако, приликом упознавања са професором кривичног права са Правног факултета из Сарајева – др Александром Стајићем, када је чуо моје презиме, одмах ме је питао да ли ми је род Коста Душанић, прота бистрички. Мени и друштву које је било са нама дуго је причао о лепоти протиних кћерки. *И ако је Бањалука град познат по лепим девојкама, најлепше девојке које су у Бањалуци биле, колико ја памтим (а по мојим годинама видите да је то доста дуго), су три кћери проте Душанића – Добрила, Мирјана и Ленка. Ленку морам посебно да издвојим јер је она била убедљиво најлепша девојка коју сам ја у животу видео.*

6. СТЕВАН (КОНСТАНТИН) ДУШАНИЋ
протојереј - ставрофор
прота прибињски

Стеван К. Душанић, рођен је у Прибинићу 27.12.1866. године, а умро у родном месту 15.2.1957. године. Стеван је био ожењен Милевом (кћерком познатог бањалучког учитеља Светозара Вукашиновића) која је рођена у Бањалуци 22.6.1882, а умрла у Прибинићу 24.1.1938. године.

За школовање своје деце поп Коста се бринуо колико је и како могао, с обзиром на време у коме се тада живело. Прво образовање деца попа Косте су добијали од самог оца, а нарочито (због заузетости попа Косте свештеничким пословима на огромној парохији, те радовима на обнављању манастира Липље) од приученог сеоског учитеља из Прибинића - Теодора Поповића. Он је децу (попа Косте, али и неку другу децу из Прибинића) учио, како је то забележио прота Стеван, читању црквенословенског језика и нешто мало рачуна.

Године 1874. поп Коста шаље сина Стевана у основну школу у Бањалуку код, тада чувеног, српског учитеља Светозара Вукашиновића, досељеника из Аустроугарске. У Бањалуци ће Стеван завршити основно и средњошколско образовање и покушаће да упише Рељевску богословију у Сарајеву. Међутим, аустроугарске власти му то нису дозволиле него су тражиле да он упише Кадетски корпус у Сарајеву. Аустроугарска власт је настојала да младе из угледних породица школују за државне службенике који би касније радили у њиховом интересу. С друге стране, угледне српске породице настојале су да своју децу школују за свештенике или учитеље како би могли да служе своме народу.

*Не желећи да постане швапски официр и служи окупатору, како то пише прота Стеван, он се 1891. године илегално пребацује у Србију, где уписује Београдску богословију. Исте године аустроугарске власти га проглашавају војним бегунцем. Аустроугарским властима он се касније “замерио” и због спаљивања мађарске државне заставе у Београду (поводом прославе хиљадугодишњице мађарског краљевства) код споменика Кнезу Михаилу. Прота Стеван К. Душанић описао је тај догађај што се може прочитати у малој али вредној брошурици (*Успомене на бањалучког епископа Платона*) која је изашла у Београду 1973. године. Мислим да би било корисно овде навести мало шири текст проте Стевана К. Душанића из те брошурице, а у коме је описан и детаљ око спаљивања мађарске заставе.*

Крајем прошлог столећа, 1891. године, кад сам дошао из Босне у Београдску богословију, у њој сам затекао неколицину старијих другова, који су били из Босне, и то Михаила Васића, Благоја Шиљеговића, Светозара Марјановића и друге неке. Исте школске године из Босне су још стигли: Тодор Срдић из Санице код Приједора, Коста Мајкић из Мајкић Јапре код Санског Моста, Марко Гаковић из Санског Моста, Воја Катић из Модриче, Јово Татић из Ивањске, Ђуро Јањић од Бања Луке, Миливоје Јовановић из Фоче, доцније епископ бањалучки Платон, и писац ових редова из села Прибинића под Борја планином. Сем нас из Босне у Београду је био још приличан број богослова из других српских покрајина, а нарочито из Црне Горе.

Мој први сусрет са покојним Платоном није ништа био другојачији него са осталим друговима из ђачког живота, иако смо доцније остали дуго у вези. Платон је био развијен, крупан, висок, црномањаст, ријетке смеђе косе, сталожен, озбиљан, богомољан, наклоњен монашком позиву, приљежан у похађању цркве више него ми, остали његови класни другови. Код њега се није могла да примјети склоност пићу, картању, или сличној разоноди, што се иначе дешава код омладине. Потицао је из сиромашне породице и то није крио. Његова мајка морала је да послужије по туђим кућама, да би га школовала. Кад му је мати остарила и

ономоћала, те више није могла да ради, он се онда почео сам о себи да брине. Школу је похађао друге послужујући. За вријеме нашег ђаковања био је као неки посредник између нас и наших професора. Од њих је добијао прибиљешке и лекције, па их је онда својим калиграфским рукописом преписивао, затим литографски умножавао и нама продавао. Од те мале и злехуде зараде он се као ђак богословије испомагао и издржавао, јер у то вријеме ми нисмо имали интерната, или неког општежића у коме би смо могли да станујемо и да се хранимо. Били смо принуђени да коначимо приватно, у граду, да се хранимо гдје стигнемо и да живимо како можемо. Пошто Платон није имао чиме стан да плаћа, он је онда становао у трошним и нездравим калуђерским ћелијама код Саборне цркве, у којима је живјело неколико монаха под надзором митрополита Михаила и ректора Фирмилијана. Од тих калуђера ја се сјећам јеромонаха Леонтија Куртовића, Леонида Јергића, неког Макарија и Хризанта Грка, кога су Бугари за вријеме Првог свјетског рата у Скопљу мучили и убили.

По партијском опредељењу Платон је био, као и већина нас тадашњих београдских богослова и наших професора, припадник Радикалне странке. Њен члан постао је највише под утицајем ректора Фирмилијана, који се налазио у супротном политичком табору према Митрополиту Михаилу, ватреном либералу. Да прими монашки постриг мислим да су на Платона утицали следећи фактори: његова склоност том позиву, амбиције, сиромашно стање, уплив ректора Фирмилијана и професора.

Најзначајнији моменат из нашег заједничког живота у Београдској богословији, који заслужује да се спомене и ради опште ствари, јесте протестни митинг и спаљивање мађарске државне заставе на споменику књаза Михаила на дан мађарског националног празника посвећеног хиљаду годишњици круне Св. Стефана.

У знак револта због угњетавања нашег народа у Војводини и безобзирне мађаризације која се спроводила над њим, буде сазвана протестна скупштина београдске омладине: богослова, ђака Велике школе, ученика препарандије и многобројних грађана.

Том приликом говорници су осуђивали мађарску нетрпељивост, агресивни став, угњетавање и однорођавање нашег света...Ту се реши, да се исти дан у знак протеста изврши јавно спаљивање мађарске заставе на Кнежевом споменику и да то урадимо нас четворица (Тодор Срдић, Платон Јовановић и ја из Босне, а Лековић из Црне Горе) јер нисмо поданици Србије, па ћемо на тај начин са Владе скинути евентуалну одговорност за дело које се не врши по њеној жељи и за које она чак и не зна... Послије подне, између три и четири часа, уз учешће многобројног света извршено је спаљивање заставе на следећи начин: Тодор Срдић се попео на споменик и држао је на копљу мађарску заставу истурену у северном правцу преко коњске гриве. У подножју Споменика, такође са северне стране, ја сам шибицом исту потпалио уз бурне усклике присутног народа: Доле Мађари! Доле са круном Св. Стефана!

По завршетку богословије, 1896. године, из моје класе нас смо тројица, по препоруци митрополита Михаила, отишли у Русију на даље школовање, и то: Војислав Катић, Платон и ја.

...После нашег повратка из Русије у Србију, по завршетку наших студија, ја сам био његов гост у манастиру Горњаку, у љето 1901. године, гдје се он у то вријеме налазио као старијешина те обитељи. Ту сам се тада видео и са Леонидом Јергићем, нашим другом из београдског калуђерског интерата, познатих ћелија код Саборне цркве. Њега је Платон примио у Горњак за сабрата, иако је у своје вријеме овом калуђеру скинута монашка риза по тужби васпитача у богословији, професора Стеве Веселиновића. Јергића је вратио у чин митрополит Инокентије на Платонову и моју молбу. (Све ми се чини да је с нама двојицом ишао да моли митрополита Инокентија за јеромонаха Леонида и наш друг Војислав Катић).

Иза смрти бањалучког митрополита Василија Поповића, кад сам долазио у Бања Луку као бански вјећник на засједања, неки од вијећника, на челу са др Тодом Лазаревићем, предлагали су ми да примим монашки постриг, пошто сам обудовио, а они би настојали да ја, као син тог краја, дођем за Василијевог насљедника.

Предлоге мојих пријатеља ја сам одбио и у исто вријеме скренуо им пажњу на Платонову личност, кога сам познавао и цијенио. Његов карактер, борбеност, љубав према Српству, оданост Православљу, били су јемци да је он погодан за то мјесто.

За илустрацију Платонова карактера, борбености његова духа и мушкости његове личности, за његову приврженост Православљу и оданост Српству, може да послужи један, на око ситан догађај, а у суштини крупно дјело, наиме факат да је он био први православни архијереј у Бањој Луци откад су Турци ушли у Босну, који се усудио на ријечи Врбасу да освети Богојављенску водицу. Овај његов акт допринео је, покрај осталог, да он изгуби живот. Противници нису могли да му опросте освећење Врбаса, за то су га убили и потом бацили у њега.

Удаљен са свог положаја бруталном силом, уморен грозном смрћу, он је до краја испунио прописе прквених канона и позитивних државних закона, који су га на то мјесто поставили. Његов став и његово страдање тешка су оптужба против оних који су тад прихватили силу и безакоње као средство и начин владања.

Остајући одлучно на кормилу Бањалучке епархије кад је могао да је напусти, владика Платон је отворено показао своју неустрашивост и свјесно прихватио трнов вјенац мученика. Истовремено, он је пружио примјер како се служи Цркви и Народу.

Српству остаје да се са пијететом и дужним поштовањем сјећа њега и осталих мученика које је наша земља дала.

По завршетку Београдске богословије Стеван К. Душанић је желео да се врати у свој родни крај али од сарајевске Владе добија писмену одлуку о забрани повратка у Аустроугарску због тога што се није јавио на служење аустроугарске војске и због спаљивања мађарске државне заставе у Београду. По препоруци митрополита Михаила и министра Чумића, Стеван К. Душанић 1896. године одлази у Петроград како би наставио даље школовање у некој од руских духовних академија.

По доласку у Петроград када су прочитали његову препоруку рекоше му да он вероватно неће моћи да се врати на службу у свој крај јер је проглашен војним бегунцем, те би требао

да се оспособи за службу у Русији. Због тога је неопходно да пре духовне академије похађа Курску семинарију. Он то прихвати и за годину дана положи богославски испит. Стеван после тога замоли да буде упућен на ону духовну академију у Русији, на којој има најмање Срба како би руски језик перфектно савладао.

На Духовној академији у Казању положио је пријемни испит (из Светог писма, моралног богословља, догматике и опште историје) код тадашњег ректора – архимандрита Антонија Храповицког. Завршио је Казањску духовну академију 1901. године и на њеном историјско-теолошком одељењу одбранио је кандидатску дисертацију *Устројство црквене управе Карловачке митрополије од времена преселења српског народа у Аустроугарску* и стекао научни степен кандидата богословских наука (број дипломе 1017).

Стеван К. Душанић био је ђак познатог руског духовника, професора Антонија Храповицког, потоњег Митрополита кијевског. После Грађанског рата у Русији велики број епископа и свештеника Руске православне цркве (који није страдао од стране болшевика) је емигрирао и седиште Руске заграничне цркве (Руске цркве у емиграцији) било је у Сремским Карловцима (касније је 40-их година прошлог века оно пренето у САД), а први Митрополит руске заграничне цркве (која је имала своје епархије по целом свету) био је управо Антоније Храповицки. Непосредно по завршетку Грађанског рата у Русији у земљи (тадашњем СССР-у) је било четири епископа, док је Руска загранична црква имала 32 епископа. Долазак великог броја школованих руских епископа обезбедио је и кључне професоре на Богословском факултету у Београду који је основан после Првог светског рата. Митрополит Антоније Храповицки је умро 1936. године и сахрањен је у Иверској - руској - капели на Новом гробљу у Београду.

Треба истаћи да су дипломе руских епископа са научним степеном кандидата богословских наука (коју је и прота Стеван К. Душанић стекао у Русији 1901. године) у Србији биле нострификоване и био им је признат докторат богословских наука. Ту

диплому Стеван К. Душанић стекао је још давне 1901. године и тада био један од најобразованијих Срба у Босни Херцеговини. Историчар Владимир Ђоровић (у књизи: Босна и Херцеговина) наводи податак да је следеће, 1902. године, у Босни и Херцеговини било само 29 Срба са факултетском дипломом.

Знајући да је српска православна црква на територији Босне и Херцеговине без теолошких књига, а бојећи се да ће аустроугарске власти под видом помоћи (донације) у Босну и Херцеговину послати унијатске књиге, прота Стеван ће самоиницијативно замолити (преко товаришч оберпрокуратора - Василија Скворцова) Синод руске православне цркве за помоћ у књигама. О томе прота Стеван пише: Прије него што сам 1901. године напустио Русију ја сам, на основу Синодскога каталога исписао сва главна богословска и књижевна дела и замолио Руски Синод да то пошаље на сарајевску митрополију преко руског посланства у Бечу.

О томе како су се руске књиге радо прихваћале од стране Срба у Босни и колико су, у исто време, Срби били резервисани према аустроугарским књигама сведочи и део текста Момчила Спасојевића (*Књишка баштина тешањских Срба*) у коме он, између осталог, пише: *С носталгијом размишљам о старим књигама тешањске српскоправославне цркве и школе. Мислио сам колико је свештеника, учитеља, ђака бдело над њиховим страницама. О чему ли су размишљали, шта ли су осећали, желели, сновали. Време је спепелило и људе и снове, књиге су преживеле - преживеле су људе, грађевине, царевине. Питао сам се шта ли их је сачувало, али нисам могао одгонетнути. Одговор је дало време, а он је гласио: ПРАВОСЛАВЉЕ које је из њих зрачило. Стигле су из Русије, а све што је стизало из Русије, за Србе је вековима било чисто, светло и свето. Књиге штампане у Бечу и Будиму лични је поклон Фрање Јосипа уручен Српско-православној општини Тешањ. Занимљиво је да те раскошно одштампане, украшене и увезане књиге за протеклих стотину година нико није нашао за сходно ни да отвори, те и данас делују као да су управо изашле из штампарије, за разлику од књига штампаних у Москви које су се готово распале од употребе.*

И ако су Стевану К. Душанићу руске црквене власти саветовале да са службом остане у Русији (поготово што му аустроугарске власти вероватно неће признати руску наобразбу), прота Стеван одлучује да се врати у свој завичај. Без обзира на дипломске привилегије, које сам могао имати, ја сам по завршетку свога школовања 1901. године напустио Русију и затражио сам (од аустроугарских власти) повратак у свој родни крај – у Босну. Повратак ми је дозвољен с тим да будем накнадно регрутован у војску. И тако 5.10.1901. године мене у Тузли прегледа војна комисија, оспособи ме и узме у војску с тим да морам служити четири године. Две као редов швапске војске, а две за казну јер сам отишао у Србију, после у Русију и тиме избегао служење аустријске војске. На све могуће молбе црквених власти ја сам ипак морао одслужити две године, и то имам највише да заблагодарим митрополиту Николају Мандићу, који је успео ипак да ме спасе да не служим четири године како је војна власт била већ решила... Иначе сви свештенички кандидати били су ослобођени војне службе сем мене. То је била казна што сам се школовао у Србији и Русији.

Управо после одслужења Стевановог војног рока у Сарајево стиже пун вагон – пошиљка Руског Светог Синода за Дабробосанску митрополију. Поред књига које је тражио Стеван Душанић стигли су и комплети месечних журнала (*Вера и разум*, *Хришћански весник*, *Православни сабеседник ...*), те друга теолошка периодика.

По одслужењу војног рока од две године, у августу 1903. године, ја се случајно десим у Сарајеву баш у то време када је ту стигла она пошиљка са књигама, чији сам ја списак са молбом, у своје време, предао у Русији Светом Синоду... Том приликом саопштим митрополиту Николају Мандићу да су све књиге богословског, а не политичког садржаја и предложим му да се повежу пошто су то скупоцене и тешко приступачне књиге до којих није лако доћи... Док сам се налазио код њега у Сарајеву он је показивао велики интерес за православље у Русији, за њену јерархију, а нарочито му је било стало да се успостави што тешња

заједница српске и руске цркве. Када сам му причао о епископима и манастирском животу и о њиховом богатству, он ми једнога дана каже како би било добро да се и код нас установи једна лавра, којој би били подчињени сви наши манастири, а у којој би се спремао подмладак за епископски позив по завршетку његовог школовања. Као најподесније место њему се чинило Раљево, из кога би он богословију преселио у Сарајево, а раљевску цркву са њеним поседом претворио у лавру “којој би ти био старешина”. Његов ми се план допао, сем предлога да ја будем старешина лавре, јер сам се већ био заручио са Милевом Вукашиновић, српском учитељицом. Кад сам му после тога, на Илици код Сарајева, представио моју заручницу он нас благослови. Увек ме је ословљавао “мој Московце”.

Како пише прота Стеван К. Душанић са том пошиљком руских научних црквених књига и журнала заправо је основана Митрополијска библиотека у Сарајеву, која до тада скоро ништа није имала, сем малог броја неких немачких дела. Покојни професор сарајевске богословије, руски избеглица Василије Скворцов, који је у оно доба био у Русији “товаришч оберпрокуратор”, несумљиво има заслуга да је моја молба прихваћена од руског Св. Синода.

Као што су му у Русији говорили, аустроугарске власти му нису признавале дипломе које је стекао школујући се у Србији и Русији, те је морао да служи војску и неколико година чека на увођења у свештеничку службу. За то време, митрополит Николај Мандић га ангажује да ради као професор богословије у Сарајеву са дипломом коју је стекао у Русији. Нострификације диплома су извршене тек пошто је митрополит Николај Мандић лично написао, на немачком језику, молбу цару Фрањи Јосифу у Беч да се Стевану К. Душанићу признају дипломе стечене у Србији и Русији.

После одслужења двогодишњег војног рока прота Стеван бива ослобођен двогодишње додатне војне службе по казни, али је зато морао да чека на признање својих диплома стечених у Србији и Русији и рукоположење, тако да је Стеван Душанић

ђаконско посвећење и јерејски чин добио у септембру 1904. године од бањалучког митрополита Евгенија Летице (пригодом освећења цркве у Бранешцима). Прву службу имао је исте године на Св. Петку у селу Сводна (крај Приједора). Потом бива постављен за намесника босанскоградишког протопрезвитерата, али се он (по жељи оца -попа Косте Г. Душанића) захвали на протопрезвитерско намесничкој дужности и врати у Прибинић на испомоћ своме, већ остарелом, оцу.

Са оцем Костом и мештанима Прибинића гради српску народну школу, која почиње са радом 1906. године. Пошто народне школе није финансирала држава, у школи у Прибинићу бесплатно ради млада супруга прота Стевана, српска учитељица Милева Душанић, а њен супруг у школи предаје веронауку.

У Првом светском рату проту Стевана хапсе аустроугарске власти и као таоца, са већим бројем православних свештеника, интернирају у Арад. Провео је у заробљеништву у Араду, како пише прота Стеван, све до смрти Фрање Јосифа, *када сам враћен у срез у апс, а затим у кућни притвор док рат није био 1918. године завршен.*

По повратку из заробљеништва прота Стеван службује, упоредо са својом парохијом, једно време и на упражњеној парохији у Чечави (после смрти попа Јеврема Станковића – 1916. године – са којим је био заједно као таоц у Араду), све до доласка попа Стојана (1924) - братића попа Јеврема Станковића за сталног свештеника у Чечави. Одмах после ослобођења, прота Стеван организује омладинску забаву у Прибинићу и из прилога са те забаве подиже се у Чечави споменик попу Јеврему Станковићу.

Са омладином села Прибинић прота Стеван уређује и Принципово врело. О томе прота Стеван пише: *Одмах по паду Аустрије реновирали смо врело које се налази испод брега Баџиновци, а до кога води леп усечен пут и где посетиоци Прибинића могу да се у дивној природи проведу, освеже и забаве. То је врело за време Аустрије носило име “Јелисаветино”, то су му име Аустријски чиновници наденули у спомен супруге цара*

Фрање, а ми смо га по Ослобођењу прекрстили у спомен нашег Гаврила Принципа у Принципово врело.

Прота Стеван К. Душанић је, у периоду између два светска рата, имао највећу приватну библиотеку на простору од Бањалуке до Тузле. Са учитељем Петром Богуновићем основао је и отворио у Прибинићу Српску народну читаоницу и књижницу, којој је за почетак рада поклонио велики број књига из своје приватне библиотеке.

Прота Стеван је за Српску народну читаоницу и књижницу набављао и литературу посвећену унапређењу пољопривредне производње, а на свом имању је набављао најновије пољопривредне алатке како би својим парохијанима показивао нове начине рада на селу. Његова кућа и имање били су узор за ширу околину. Организовао је мештане и помогао им око отварања земљорадничких задруга у Прибинићу и Булетићу. Прота Стеван К. Душанић пише: *Око отварања задруга имао сам доста муке и борбе, јер томе су се много противили сеоски трговци, пошто ослобађање нашег заосталог села није ишло у прилог њиховом богаћењу.*

Пошто се број деце у школи у Прибинићу стално повећавао прота Стеван организује изградњу школе у суседном селу Булетић (које припадада прибињској парохији) и ту припрема изградњу и цркве поред новоподигнуте школе. О томе прота Стеван, у Аранђеловцу, 1. фебруара 1944. године пише: *Успео сам да приволим честитог ратара Јову Ђурашевића, из села Булетића, да за школу поклони своју њиву звану "Поповина", која се налази крај пруге и цесте између Прибинића и Горњег Теслића. На томе је плацу касније школа подигнута, а уз то је још остало простора да се сагради и црква за село Булетић. Ратне прилике и слом наше Отаџбине омео нас је у томе раду, који би, уверен сам, свакако успео још за мога живота. Ако ја не дочекам да се и за Булетић сагради црква, ја се ипак надам да ће то неко последије мене учинити.*

Прота Стеван са трговцем Лазаром Антешевићем у Прибинићу формира Соколско друштво и организује градњу Дома

соколске чете (Соколана). Соко је било омладинско друштво за физичко васпитање која је имала карактер слободарске и патриотске организације. У Соколском друштву нарочито су активни били (како је то забележио Бошко Мишић) Бранко Јотић, Ново Душанић, Богољуб Лазић, Драгутин Душанић, Здравко Јотић, Ново Остојић, Душан Бјелац, Бранко Остојић и други. Многобројни ђаци из школе у Прибинићу чинили су Соколски подмладак и учествовали на Соколским зборовима и слетовима.

Између два светска рата прота Стеван је био краљев сенатор (половину чланова Сената именовано је Краљ) у Бањалуци. Када је умро Бањалучки епископ Василије Поповић предложено му је да се замонаши (пошто је непосредно пре тога постао удовац) и да буде изабран за Бањалучког епископа. То је одбио, рекавши има бољих и достојнијих од мене и на то место предложио је Платона Јовановића, свога друга са студија у Србији и Русији.

Пред Други светски рат прота Стеван је у гробљу Касимовина изградио капелу и поставио звоно. Освећење је извршено 9/22.5.1939. године у славу св. Николе Чудотворца (летњег) и одређено је да се сваке године тог дана одржава служба Божија на месту где су држана масла. Прота Стеван је на десној страни Капеле озидано себи гробницу. Покрај леве стране леже његова бака Пеја и мајка Савица. Ниже његове гробнице сахрањене су његове кћерке Десанка (Деса) Надежда (Нада) и Сретана. Његова супруга Милева и њена сестра Даница Вукашиновић (такође учитељица) сахрањене су насред Капеле, Милева десно, а Даница лево. У капели ће касније бити сахрањени и синови проте Стевана – Светозар и Владета, те Владетина супруга Анка.

Наслућујући ратни вихор који се спрема он још интензивније ради са својим парохијанима. Поред редовних проповеди у цркви он држи пригодна предавања и на трибинама, у Прибинићу и Теслићу, које сам организује или на које га – као угледног духовника и осведоченог родољуба - други позивају.

У априлу 1941. године када је Немачка напала Југославију седамдесетпетогодишњи прота Стеван организује мештане своје

парохије и на путу од Бањалуке, на превоју планине Борја, обарају огромна стабла и на тај начин балванима покушавају да препрече пут и спрече муњевито напредовање немачке војске. Међутим, балвани нису могли дуже да задрже напредовање окупаторске војске и ускоро је веома моћна моторизована немачка армија прошла кроз Прибинић, на путу од Бања Луке ка Добоју.

Крајем јуна 1941. године по успостављању такозване Независне државе Хрватске (НДХ) окупаторске власт га, са другим истакнутим домаћинама из среза теслићког, узима за Видовданског таоца. Из Прибинића су као таоци били у Теслићу затворени још и Јован В. Душанић – Липљански, те трговац Богдан Поповић. Неколико дана после Видовдана они су пуштени кући. Међутим, већ 10. јула проту, али и његову породицу, како то пише прота Стеван К. Душанић, *хрватске усташе удружене са немачким злочинцима* (на другом месту прота пише *германски варвари удружени са хрватским разбојницима званим усташе*) поново одводе у теслићки затвор. У затвору ће се наћи и протин двогодишњи унук Слободан, кога су родитељи (Светозар и Милена) после априлског бомбардовања Београда довели у Прибинић, надајући се да ће му ту бити безбедније. Слободанови родитељи успевају ипак да дете (које је држављанин Србије) изведу из затвора у Теслићу и одведу са собом за Београд.

Приликом одвођења протине породице, око парохијског дома у Прибинићу окупио се већи број мештана. Прота Стеван је на њих апеловао да ништа не предузимају како не би пала невина крв јер ове окупаторске слуге немају милости и обзира ни према мени, седамдесетпетогодишњем старом свештенику, и моме двогодишњем унуку Слободану. Пре него што су га повели за Теслић прота Стеван се својим парохијанима обратио. Рекао је да наступају тешка времена и да они треба, поготово у таквим временима, да буду сложни, да се међусобно помажу, да више него икада воде рачуна да су православци и да, без обзира на сва искушења која им предстоје, остану људи. На крају им је обећао да ће се он поново вратити међу своје парохијане јер не може дуго опстати ова нехришћанска власт хрватских усташа постављена и одржавана од стране немачких злочинаца.

У затвору у Теслићу, у згради Старог суда прота Стеван К. Душанић и његова породица неће се дуго задржати, пошто су после неколико дана, пребачени у логор Цапраг код Сиска. Тамо су са породицама били интернирани и сви други православни свештеници са подручја такозване Независне Државе Хрватске. Брзим апелом и интервенцијом митрополита Јосифа (који је замењивао српског патријарха Гаврила кога су Немци са епископом Николајем Велимировићем заробили и цело време Другог светског рата држали у логорима, па и у злогласном Дахауу) код Концила немачких евангелистичких бискупа, свештенство Српске православне цркве (које у међувремену није било погубљено) је из логора Цапраг пребачено, како то пише прота Стеван, *Мајци Србији*. Сви свештеници су 8. августа 1941. године стигли у Аранђеловац и онда распоређени широм Србије. Прота Стеван Душанић задржан је да обавља службу у цркви у Аранђеловцу.

Прота Стеван К. Душанић ће у Аранђеловцу бити сведок последњих дана митрополита црногорскоприморског Јоаникија. Као што смо се задржали на сећању проте Стевана на његовог школског друга епископом бањалучким Платоном, кратко ћемо се задржати и на његовом сусрет са митрополитом црногорскоприморским Јоаникијем. Поготово што се и митрополит Јоаникије и епископ Платон налазе у именованом од укупно 76 светих Срба (међу којима су 21 владарског реда, 28 из реда црквене јерархије, 6 светих световњака, а 21 су мученици, исповедници и преподобни).

Последњи живи свештеник којег је рукоположио митрополит Јоаникије - Бранко Марковић, у васкршњем броју "Светигоре" 1992. године написао је:

Негдје 1951. или 1952. године ја сам заједно са оцем Милом Пламенцом, тада парохом петровачким, пошао у манастир Прасквицу гдје смо били гости оца Бориса Каженегре... Ту смо нашли једног младића, којег сам ја знао још док сам био ђак богословије, који је радио у Митрополији... Тај младић је пошао са Мирополитом (Јоаникијем) када је он напустио Цетиње. Он

нам је тада испричао врло тужну причу о хапшењу Митрополита. По тој његовој причи, а причао је врло увјерљиво, он је, заједно са групом свештеника, ухваћен код Зиданог Моста, спроведен у Загреб и приведен код Пека Дапчевића чији се штаб налазио у Загребу. Тај је младић пратио Митрополита и присуствовао разговору. Пеко је упитао Митрополита:

- Јеси ли ти Јоаникије Липовац ?!!!

На то му је он одговорио да је он Јоаникије, митрополит црногорско-приморски. На то је Пеко грубо, повишеним тоном, узвратио да он нема право да се тако представља, јер су на тој столици увијек сједјели велики и заслужни људи а не издајници какав је био он.

На такву Пекову изјаву Митрополит је узвратио да он, Пеко, нема право да тако са њим поступа јер је он успио да из италијанског логора у Албанији ослободи његову мајку... На ту владичину причу Пеко је рекао да је и то доказ његове службе окупатору. Тај младић је тада још испричао како је Пеко наредио да владици скину инсигније и да је владика замолио да се крст врати проти Илији Поповићу, пароху и архијерејском намјеснику цетињском...

Када сам 1958. године премјештен са парохије барске на парохију орашачку код Аранђеловца сазнао сам од мога намјесника, сада пок. Љуба Радивојевића да је митрополит Јоаникије доведен у Аранђеловац и затворен у вили која се налази у непосредној близини цркве буковичке. Причао ми је отац Љуба да му је један стари свештеник који је као избјеглица живио у Аранђеловцу свако јутро доносио козјег млијека. Ту је несрећни митрополит Јоаникије у Букуљи убијен.

Стари свештеник који је као избјеглица живео у Аранђеловцу, о коме пише Бранко Марковић, који је митрополиту Јоаникију свако јутро доносио козје млеко био је прота Стеван К. Душанић. Пре овога текста Бранка Марковића сећање свога оца Стевана забележио је Светозар Ст. Душанић, а затим и објавио у календару "Црква" за 1991. годину. Он је тада записао:

У Аранђеловцу је моме оцу додељен стан у вили “Малер”, која се тако звала по њеном бившем власнику Јеврејину Малеру. Када су партизани ушли у Аранђеловац они су у вили “Малер” сместили једно одељење ОЗНА-е. У собе на мансарди те виле они су повремено доводили групе од тридесет до четрдесет, углавном млађих људи, које су ноћу ликвидирали у потоку под планином Букуљом. Убијање су вршили тупим предметима или револверским мецима у потиљак. За те затворенике говорили су да су усташе, што је била обична лаж, јер не може се веровати да би се доводили затвореници из Хрватске да би их побили у потоку под аранђеловачком Букуљом. После ликвидације једне групе, стизао би нови контингент несретника.

Једног празничног дана, била је недеља, кад се мој отац враћао са богослужења из старе цркве под Букуљом, затекао је у дворишту виле “Малер” групу затвореника који су били “изведени на ваздух”. Из те групе моме оцу приступио је један старији човек са белом шиљастом брадом, у грађанском оделу и рекао да је он Јоаникије, митрополит црногорско-приморски. Између осталог, испричао је моме оцу да је при крају рата кренуо са народом из Црне Горе на Запад, из страха од комунистичке освете...

Чим сам сазнао од оца, којег сам повремено обилазио, да је у истој кући затворен митрополит Јоаникије, ја сам то пренео митрополиту Јосифу. Том приликом митрополит Јосиф ми је рекао да је слична обавештења добио и од једне жене која је видела митрополита Јоаникија како седи на теретним коњским колима, кад су га спроводили из Земуна за Београд. Митрополит Јосиф је после ових обавештења о митрополиту Јоаникију интервенисао код Александра Ранковића, али му је Ранковић одговорио да он ништа не зна.

Митрополит Јосиф је митрополиту Јоаникију по мени послао једно мало камелхард-ћебе. Ја сам то ћебе предао оцу, а он га је дотурио митрополиту, посредништвом двојице партизана у том одељењу ОЗНА-е. Они су били заробљени као четници и потом уврштени у тај одред ОЗНА-е. Један је био наставник, родом из Ниша, а други Босанац, младић, берберин. По њима је

мој отац свакодневно слао митрополиту козје млеко, јер због болова у стомаку није могао да једе затворску храну.

Осим ђебета, ја сам у два маха од митрополита Јосифа добио новац да га однесем митрополиту Јоаникију. Оба пута по 2.000 динара. Од тог новца једном приликом митрополит Јоаникије даде хиљаду динара да му се купи воће. То сазнају старешине ОЗНА-е и поставе му питање: одакле му новац? Он им одговори да је добио од свештеника Душанића. На саслушању мој отац потврди, и на томе се сврши та истрага, али митрополита Јоаникија после тога пребаце са мансарде виле “Малер” у подрум виле “Савић”, власништво бившег београдског трговца. Из подрума виле “Савић” једне ноћи митрополит Јоаникије спроведен је у поток под Букуљом и тамо убијен.

У Аранђеловцу ће прота Стеван сахранити и два своја сина Богољуба (адвоката) и Светолика (пуковника). По завршетку Другог светског рата прота Стеван се враћа у Прибинић на своју парохију. Враћа се скрхан болом за синовима – два (Богољуба и Светолика) је сахранио, а за трећег (Драгољуба - инжењера) се нада да је још у животу. Али и у Прибинићу затиче терор који нова комунистичка власт спроводи према мештанима. Покушавајући да заштити своје парохијане и он бива изложен малтретирању од стране нове комунистичке власти.

Мештани Прибинића су за време рата били сложни и скоро сви су били у четницима. Поред Срба у четницима су били и муслимани из Прибинића. Била је то својеврсна локална војска која је била стално лоцирана у своме крају и штитила цивилно становништво. Захваљујући четницима који су се одмах (1941) добро организовали (формиран је батаљон Карађорђе који је бројио преко 100 мештана - бораца) у Прибинићу такозвана Независна Држава Хрватска није (сем првих месеци рата уз помоћ немачких окупатора) могла да успостави своју власт, а све до доласка партизанских снага на крају рата, у Прибинићу готово да и није било ратних жртава.

Али послератне жртве биће огромне јер ће партизани доласком у Прибинић, по кратком поступку, ликвидирати велики број

мештана. У заоставштини проте Стевана К. Душанића постоји списак (од 10. маја 1945. године) на којем је поименично наведено 70 помрлих и убијених одраслих мештана Прибинића, који се завршава реченицом: *Даље не продужих да пописујем мртве, које ми је мој сапутник Радомир Бјелајац спомињао, јер ми и ово би много.* Поред неких имена и презимена пише од које болести су умрли (тифус и пегавац), како су настрадали (од грома или убода вола) или ко их је убио (партизани, четници, Немци или усташе), а за неке да су их партизани брутално заклали (Илија и Миле Бубић, Саво Миладић, Маринко Миљановић).

У Прибинићу прота Стеван, иако у дубокој старости, биће све до своје смрти изложен разним врстама шиканирања од стране новог комунистичког режима. На разне начине нова власт покушава да проту Стевана што више изолује од његових парохијана. У тој намери веома грубо се поступа и према деци. Моја браћа (од стрица Драгутина) - Душан и Маријан причају да су у школи највише батина добијали због тога што су проту Стевана целивали у руку. Школска деца су то радила упркос казнама које су због тога добијали (увек су постојале “дежурне очи” које су то надлежним пријављивале). Против проте Стевана (али и због њега) су се стално водили неки судски спорови. Непрестано шиканирање је спровођено, упркос чињеници да се ради о свештенику који је већ био у дубокој старости.

Нешто од тога шиканирања можемо прочитати у сачуваном писму које је Светозар Душанић, син проте Стевана, упутио Мили Прамасунцу (23.6.1954.), а у коме, између осталог, пише: *Примио сам твоју карту из Зенице од 11.6. о.г. у којој ми јављаш да се сече и продаје шума из нашег “Гаја”.*

Хвала Ти на бризи о мојој кући и о старању за њено добро. Нажалост, данас, под овим околностима, ја не могу ништа учинити да спречим то безакоње и ту пљачку.

Као што Ти је познато, а то ни другима није тајна, наше локалне власти су за време “револуционарног периода” доносиле одлуке које су биле лишене законских основа. Међу такве, са пуно права, може да се уврсти и решење Окружне аграрне

комисије (од 17.5.1948.) којим је нама одузета поменута шума, а када су по Прибинићу и околини људи гинули без суда и пресуде и када су такозвани “народни одбори” по селима правду кројили... Ми смо стављени пред свршен чин и пред једну одлуку у којој је стајало да “на решење Окружне аграрне комисије нема се право жалбе.”

... Кад већ говорим о неким “законским” решењима и некој “правној” процедури, подсетићу те на суђење моме оцу (у априлу 1951.) због непредате обавезе у пољопривредним производима. На томе суђењу сам лично био и тражио сам да се суди мени и моме брату, ако постоји нека кривица, а не моме оцу, а ево из којих разлога. Власт је моме оцу одузела целокупну имовину. Земљу је доделила мени и моме брату Владети. Уколико се радило о неиспору-ченој обавези нас двојица смо могли одговарати, а не осамдесетпетогодишњи старац. Па ипак, њему су судили и њега осудили... Том приликом су изречене две пресуде, једна за житарице, а друга за кромпир, пасуљ, сено и остало. Свака од њих је гласила на по шест месеци.

P.S. Зашто пишеш латиницом ? Зар не знаш да свако треба да чува карактеристике које су везане за његов народ? Ко одступа од битних црта своје нације он постаје лак плен других. Треба чувати све оно што је позитивно у сопственој средини и лепо у своме роду.

Иако у дубокој старости проту Стевана К. Душанића стално оптужују нове комунистичке власти и он бива осуђиван од стране њихових судова. Од многобројних пресуда, као илустрацију, наводимо две донете против проте Стевана К. Душанића непосредно после Другог светског рата.

Већ 1946. године прота Стеван бива осуђен од стране суда у Теслићу за кривично дело из Закона о државним матичним књигама, те кривична дела вређања органа народне власти и вређања и клеветања народне власти. У пресуди је, између осталог, писало:

Срески суд у Теслићу пресудио је дана 24.8.1946. године да је Стеван Душанић, православни свештеник из Прибинића, 80 година стар, удовац, отац 2 деце, писмен, непорочан

КРИВ ЈЕ:

а) што на дан 12.5.1946. године у Прибинићу није ставио Хусеину Кахвићу референту грађанских стања и Свети Маркочевићу секретару С.н.о. из Теслића на њихов захтев матичне књиге на располагање у сврху закључивања истих,

б) што их је истом згодом вређао у њиховом службеном раду на тај начин, да их је назвао полицајцима који су дошли напасти га, и уједно им говорио, да су покварили народ давајући му гибиру и да народ сада неће да ради,

ц) што је истом згодом Данилу Маркочевићу новоизабраном претседнику М.н.о из Прибинића казивао: “Ви се искрвисте ко ће да буде претседник. А ја вам кажем бежите од тога, ничија није до зоре горела”, чиме је хтео рећи да је народна власт пролазна, и што је истом згодом Нови Маринковићу матичару из Прибинића казао да је постављење матичара ширење проституције и да се тиме хоће силом да комунизира народ,

Чиме је починио:

под а) кривично дело из члана 40 Закона о државним матичним књигама,

под б) кривично дело вређања органа народне власти,

под ц) кривично дело вређања и клеветања народне власти.

па се стога КАЖЊАВА:

за дело под а) на новчану казну од 2.000 динара,

за дело под б) на новчану казну од 2.000 динара,

за дело под ц) на новчану казну од 3.000 динара,

које му се казне своде на једну укупну повишену казну од 5.000 динара, а за случај ненаплативости замењује му се иста у казну принудног рада без лишења слободе у трајању од 100 (стотину) дана.

У разлозима (образложењу) пресуде, између осталог, пише и следеће:

Према пријави православног свештенику у Прибинићу, Стевану Душанићу, дошли су 12.5.1946. године по службеној дужности Свето Маркочевић, Хусеин Кахвић, Данило Маркочевић и Ново Маринковић. Када су исти од оптуженог

Душанића затражили матичне књиге на располагање, он се успротивио говорећи им да он то неће дозволити док не добије наређење од својих (црквених) власти. Референт му је казао да не сме да крсти дете, обави венчање или у смртном случају уведе случај у своје књиге прије него што пријавитељ донесе писмену потврду да је дотични случај уведен у државну матичну књигу, те да ће за то бити кажњен. Оптужени Душанић му је на то одговорио да то значи да поп треба да буде ваш пандур и да најпре шаље вама да ви уписујете. Затим је отворено изјавио да се тога неће придржавати, да ће крштавати и венчавати и надаље све ко год му дође. У великом узбуђењу је даље рекао: “Ево вам књиге и носите их, и усташе су их носиле”, а затим је, шкрипећи зубима, рекао да у његове књиге неће нико ништа уписивати нити стављати никакве печате док му то не одобри Свети Синод. Још је рекао да се данас иде за тим да се уништи српство и вера, пошто је на Велики Петак дошао камион пун омладине у Прибинић са црвеним барјаком и испред њега певао с тим да му пркоси из чега се види да се вера не поштује, будући да се пева на највећи дан жалости.

Следеће, 1947. године, прота Стеван К. Душанић бива поново осуђен.

Срески суд у Теслићу пресудио је дана 26.7.1947. године да је Стеван Душанић, стар 81 год, свештеник из Прибинића, ожењен - удовац, отац 2 деце, писмен, свршио духовну академију, без иметка

КРИВ ЈЕ:

а) што је као претставник верске заједнице извршио низ обреда венчања по прописима вероисповести пре него што су бракови склопљени пред надлежним државним органима,

б) што је и после 19.9.1946. године наставио са уписивањем у матичне књиге рођених и венчаних

тима је починио:

под а) кривично дело из члана 37 основног Закона о браку, па се стога кажњава лишавањем слободе у трајању од 3 (три) године,

под б) кривично дело из члана 49 Закона о државним матичним књигама па се стога кажњава лишавањем слободe у трајању од 6 мјесеци, а које му се обе казне своде на једну укупну повишену казну лишавања слободe од 3 године и 3 месеца.

Поред судских прогона, прота Стеван К. Душанић је био изложен самовољи органа тадашње власти. Илустрације ради наведимо овде, једну епизоду из 1948. године. Наиме, прота Стеван пише ЖАЛБУ Среском народном одбору Теслић (10.9.1948.) због тога што су му одузете свиње када није био код куће већ се налазио на својој дужности у парохији . На његови жалбу одговара Срески штаб за откуп свиња Теслић (бр. 13.240/48) и саопштава му да се одбија његова МОЛБА и на крају наглашава. *Сумњамо да сте били симпазитар НОР-а, обзиром да ни данас немамо никаквих резултата од Вас по линији Народног Фронта под чијом је заставом и Вама засјала слобода. А на Вашој молби не стоји Смрт фашизму – Слобода народу, како би требало као патриота.*

На крају да наведем још једну судску пресуду, која је изречена парохијанину проте Стевана К. Душанића који је био поносан да је његов прота школованији од друга Тита. Међутим, суд је пресудио да је парохијанин том (иначе тачном) констатацијом изложио порузи Маршала Тита, те тиме починио кривично дело повреде угледа представника највиших органа власти и због тога га осудио на затворску казну.

Зимских дана, почетком 1953. године у млину Триве Николића у Булетићу Дане Ђурић, син Јованов, у разговору је рекао да је њихов прота Стеван К. Душанић школованији од друга Тита, па је средином исте године Дане Ђурић пресудом Среског суда у Теслићу осуђен на казну затвора од шест месеци јер је изложио порузи Маршала Тита, те тиме починио кривично дело повреде угледа представника највиших органа власти из члана 174 Кривичног закона. На одлуку Среског суда у Теслићу (број 122/53 од 4.7.1953.) жалили су се Окружном суду у Добоју оптужени али и Срески јавни тужиоц из Теслића.

У пресуди Окружног суда у Добоју (број 828/54 од 29.5.1954.) којом је потврђена првостепена пресуда, између осталог, пише: *Својом жалбом првооптужени побија првостепену пресуду због одлуке о кривици и казни налазећи да у његовим речима што је казао да је неко школованији од њега нема кривичног дела, приговарајући и висини казне и предлажући да се првостепена пресуда укине или преиначи и да му се изрече блажија казна и условно.*

У жалби (број 94/53 од 23.7.1953.) коју је Окружном суду у Добоју поднео Фрањо Билић, срески јавни тужилац, између осталог, пише: *Из разлога пресуде, не види се због чега је суд овако благу казну према оптуженом изрекао, изузев што се наводи, да су му узете олакшавајуће околности непорочност и обзир према породици, док од отежавајућих није ништа. Међутим, потребно је при одлучивању о казни било размотрити колика је друштвена опасност извршеног дела и оптуженог као починиоца. Оптужени је пољопривредник и као такав не види борбу нашег вишег руководства за стварање боље будућности свима, па и њему самом. Него, иде још за тим да то руководство вређа без икаквог разлога. Како није редак случај чињења ових дела на овом срезу, то овакве казне неће постићи своје сврхе, на оптуженог, на друге учиниоце, као ни на оне који би намеравали или учинили овакво и слично кривично дело.*

Због тога **ПРЕДЛАЖЕМ** да се нападнута пресуда преиначи и оптужени осуди у дужем трајању и тиме у потпуности дође до изражаја предвиђени члан 3 нашег Кривичног закона.

Смрт фашизму – Слобода народу

Хроничар усорског краја Бошко Н. Петровић, у књизи Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена пише да је прота Стеван К. Душанић био непокоран и немилосрдан према злим и opakим, али и према онима што су мислили да су неко и нешто... своје ставове бранио је до последњег адута, а језиком “угризао” горе него неко мачем. Ко је и какав је поп Стево Душанић виделе су усташе у згради Старог суда у Теслићу, али и бројни таоци и интернирци. Прота Степа није бирао речи говорећи против

Хитлера и Павелића, хрватских усташа удружених са немачким злочинцима, германских варвара удружених са хрватским разбојницима званим усташе пуним гласом вичући да се орила цела сала. Очевици су после причали да су очекивали сурову одмазду и није им јасно како је прота Стеван остао жив после таквих речи изречених у лице окупатору и његовим слугама.

Ништа мање немилосрдан прота Стеван је био, како то наводи и Бошко Н. Петровић, и према новим комунистичким властима, са којима је у непрекидном сукобу.

- *Божиј био, велиш демократија! Каква је то демократија кад ти имаш све гањц ново, а онај твој гологузан на једној нози има увијач, а на другој нема, на једној има ципелу, а на другој опанак; официри ти једу месо из официрских казана, а војници пасуљ – чорбу без меса!?* Ко си ми ти да будеш комадант кад немаш душе, немаш обзира и не видиш те јадне војнике прљаве, подеране, голе, босе и неуредне! Да си прави пустио би сиротињу кући да љубе своје најмилије, а не да по планини убијају оне што су 1941. године морали у шуму, а сада нова власт ни ту им мира не да. Ниси ти нико и ништа – насрнуо је поп Стево на команданта Двадесете романијске бригаде 1946. године која је трагала за четницима у планинама.

- *Ко је од вас двојице старији, божији били?* – питао је милицију кад је од њега тражила плуг и без реда говорио сад један сад други.

- *Није нико, оче Стево – рекао је један од двојице.*

- *Божији били, ни остале банде немају старешине, па ми и ви личите на распуштену банду – рекао је поп Стева.*

У својој Последњој жељи коју је написао у Прибинићу 18.8.1956. године (*Смирени покајник, Стеван К. Душанић, прота*) као и писму које је упутио 19.10.1956. године Преосвећеном архиепископу Бањалучко-бихаћком Василију он изражава жељу да се подигне манастир на Бањалучком пољу покрај извора Богославчева врела у име светих славјанских мученика Николаја Другог и његове породице Романов, који 1914. године започеше рат због Видовданског атентата у Сарајеву и у граду

Јекатеринбургу дадоше своје мученичке животе за спас и слободу славјанско-српског народа”, те да се на тај начин “положи покајање за Први светски рат и уморство светог Николаја Романова и његове породице да би милост Божија указала милост и радовање грешном народу.

Прота Стеван је био човек велике енергије, чврсте и ревносне вере, искрен пријатељ цркве и народа, велики родољуб и бескомпромисни борац са окупационим властима. Прота Стеван о себи пише: *Био сам одувек ватрени радикал и то сам јавно признавао и проповедао. У том погледу са мношћом није могло бити компромиса.* Због тога је, а и због наглог карактера, често долазио у сукобе, пре свега са окупаторима и са комунистичком влашћу после Другог светског рата, али и са многима другим.

Од стране црквених власти прота Стеван Душанић је одликован црвеним појасом, протојерејским чином и напрсним крстом. Прота Стеван К. Душанић је и мене (као и мога оца и моју браћу) крстио, а родитеље венчао. На моме крштењу је рекао: Он је сам себи донео име, пошто сам се родио 7. јула – Рођење светог Јована Претече (Крститеља). Мада сам био мали у сећању ми је остао урезано како он у Прибинићу иде поред наше куће помажући се штапом, ја му прилазим и целивам руку, а он ме благосиља и пита како се зovem и чији сам.

До последњих дана служио је у својој цркви у Прибинићу. Последњу литургију одржао је на св. Саву, непуне три седмице пре него што ће напустити овај свет. Умро је на Сретење, 15. фебруара 1957. године, а сахрањен је сутрадан, на св. Симеона Богопримца, у капели коју је подигао на гробљу Касимовина у Прибинићу. У присуству више свештених лица и огромног броја својих парохијана, пријатеља и поштовалаца са покојником, протојерејем ставрофором Стеваном К. Душанићем, опростили су се, у име свештенства и верних, протојереј Никола Мандић и протојереј Љубомир Дучић.

Стеван и Милева су имали десеторо деце, седам синова (Светозара, Светолика, Владету, Богољуба, Драгољуба, Славка и Радомира) и три кћери (Надежду, Десанку и Живанку).

7. СВЕТОЗАР (СТЕВАН) ДУШАНИЋ

професор

Светозар је рођен 20.1.1907. године у Прибинићу, а умро је 25.4.1990. године у Београду. Био је ожењен Миленом рођеном Вукашиновић (1912 - 1988), која је завршила Филозофски факултет (1935. године) у Београду. Светозар је завршио Српску православну богословију (1924-1929) у Сарајеву и Православни богословски факултет у Београду (1934) на коме је проглашен за почасног доктора наука. За његов рад Свети архијерејски синод Српске православне цркве доделио му је орден Светог Саве I реда, а Руска православна црква орден Светог Владимира II степена. По завршетку факултета провео је неколико месеци у Црквеном суду Епархије тузланске, затим се посветио просветној каријери, а после Другог светског рата постављен је за управника Музеја српске православне цркве и на том положају остаје (више од 40 година) све до своје смрти. Паралелно са радом у Музеју стални је члан Комисије за полагање професорских испита на Богословском факултету у Београду.

Светозар је био личност веома широких знања и интересовања. И ако се превасходно бавио проучавањем средњовековне националне и црквене историје, написао је безброј радова и из новије историје. Објавио је и значајан број прозних и поетских текстова у угледним књижевним и црквеним часописима, а само из области нумизматике објавио је преко стотину радова у домаћим и иностраним часописима. У саставу Патријаршијске библиотеке обновио је Библиотеку свога оца свештеника Стевана

К. Душанића и сакупио изузетно богату збирку римског новца кованог на нашем тлу (*Ковница Виминацијум, Стоби и Дакија*) коју је оставио легатом Музеју града Београда. После смрти од његове веома богате рукописне и штампане заоставштине формиран је Легат професора Душанића који се налази (пored Легата професора Грујића) на последњем спрату Патријаршије Српске православне цркве у Београду. Сопствену библиотеку и све остале ствари из стана пренете су, према Светозаровој жељи, у овчарско-кабларски манастир Сретење у коме су монахиње манастира уредиле просторије које сада изгледају као београдски стан професора Душанића.

И поред веома широког знања и интересовања Светозар је за себе тврдио да је ипак у суштини историчар. Често је говорио да *без обзира који факултет имали, Душанићи на крају завршавају као историчари*. Као пример наводио је свога оца, проту Стевана, и себе који су завршили Теолошке факултете, те сина Слободана који је завршио класичну филологију.

Светозар се, након краће болести, 25. априла 1990. године упокојио у Господу. Према његовој жељи сахрањен је у свом родном месту у породичној капели, поред својих родитеља, на гробљу Касимовина у Прибинићу.

Испраћају из Београда испред капеле Светог Николе на Новом гробљу присуствовали су сви чланови Светог архијерејског синода Српске православне цркве, службеници Патријаршије, свештенство, студенти и велики број пријатеља, сарадника и поштовалаца. Помен је служио Његово Високопреосвештенство, митрополит загребачко-љубљански, господин Јован (који је замењивао болесног патријарха Германа), а у име Српске православне цркве од Светозара се опростио Његово Преосвештенство, епископ шумадијски, господин Сава, који је у опроштајној речи истакао да *ће проћи много времена док Српска црква не добије таквог прегаоца у знању, раду и пожртвовању какав је био професор Душанић. Он није знао за радно време већ је цео свој живот посветио Српској цркви, Светосављу, просвети и култури*. У име Музеја СПЦ од Светозара се опростио

његов најближи сарадник (и наследник на месту управника Музеја) др Слободан Милеуснић. Према Светозаревој жељи сахрањен је у Прибинићу у уском кругу својих најближих. У цркви у Прибинићу, уз хор студената Богославског факултета из Београда и већи број свештеника опело је служио Његово Преосвештенство, епископ зворничко-тузлански, господин Василије који се бираним речима опростио од Светозара Ст. Душанића.

Светозар и Милена имају сина Слободана (1939), који је данас редовни члан Српске академије наука и уметности, те редовни професор и шеф катедре Старог века на Филозофском факултету у Београду. Слободан је ретко префињена и толерантна особа, широких и темељних знања, исконске духовности, моралног дигнитета и природних аристократских манира. Слободан са супругом Смиљом – Мимом (ванредни професор Филозофског факултета у Београду) има двоје прекрасне деце – кћерку Дуњу (1987) и сина Стефана (1991). Не сумњам да ће и они бити достојни наследници својих директних предака.

*Свештеник Коста Г.
Душанић (око 1900)*

*Свешћеник Стиван К.
Душанић (око 1920)*

По библиотеку
 Косово 6 мај 1901
 Ст. К. Душанић

Стеван К. Душанић - студент у Русији (1901)

*Милева и Стеван Душанић -
 прва учитељица и вероучитељ
 школе у Прибинићу*

*Стеван К. Душанић са синовима -
Свејозаром, Владешом, Свејоликом, Бођољубом и Драђољубом
(око 1930)*

*Породица Стевана К. Душанића
(око 1935)*

*Владика Некшарије у гостима код њроше Сивевана К. Душанића
(око 1950)*

Госћи њроше Сивевана К. Душанића на освећењу кайеле (1939)

Госѣи љред кућом Сѣевана К. Душанића (око 1930)

Проѣа Сѣеван К. Душанић у ѓосѣима код својих љарохијана (око 1950)

Председник општинe Теслић поздравља краљевог изасланика њуковника Васића (1930)

Бањалучки митрополић Василије и њуковник Васић у Теслићу (1930)

Владика Николај (Велимировић) у Теслићу (1933)

*Долазак владике Николаја (Велимировића)
са њрајњом у Прибинић (1933)*

Смојра соколској ѿдмлајка у Прибинићу (око 1935)

Лијија око цркве у Прибинићу (око 1950)

Сеоска слава - Масла (око 1940)

Исѣраћај звона за цркву у Масловарама, њоклон краља Александра, које је доѣремљено железницом из Београда у Прибинић (1932)

Студенти на одмору у Прибинићу (око 1930)

Синови њроше Стјевана К. Душанића граде мост на Малој Усори (око 1940)

Синови њроше Сивевана К. Душанића сакућљају сено на ливади (око 1940)

Вршидба у Прибинићу (око 1940)

*Пе̄ар Бо̄уновић -
учишељ из Прибинића
(око 1920)*

*Јован В. Душанић Лиљански -
домаћин из Прибинића (око 1960)*

Чобаница из Прибинића (око 1930)

Бака и дека (око 1935)

*Проџа Сїеван К. Душанић
у обиласку своје њарохије (око 1950)*

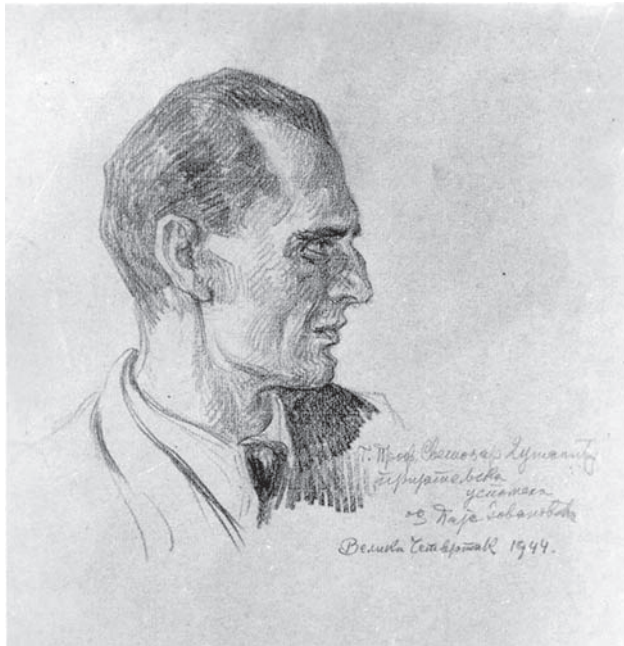
*Проџа Сїеван К. Душанић са синовима Свеїозаром и Владеїом
(око 1950)*

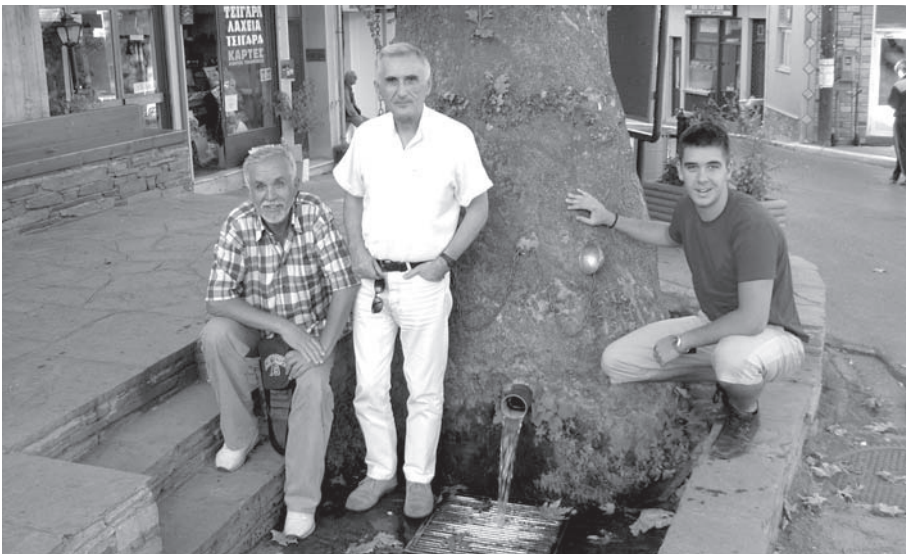
*Свешћозар Св. Душанић
са суйругом Миленом (1939)*

*Проша Сшеван К.
Душанић са сином
Свешћозаром и снајама
Миленом и Анком
(око 1950)*

**Портрет Свѣозара Св. Душанића
(урадио Паја Јовановић - 1944)**

**Аутор књиџе са сином Арсенијем и Слободаном Св. Душанићем
на њиуу за Свѣту Гору (2004)**

8. ЈОВАН В. ДУШАНИЋ - ЛИПЉАНСКИ

Мој деда Јован је син Васкрија (1843-1918) и Јоване (1854-1926), рођене Радоњић, а прадед Васкрија је син Михаила и Ђурђије. Предање говори да су наши преци старином потицали из Старе Херцеговине из породице Симоловић. Михаило и Ђурђија су били веома леп и стасит пар и живели су веома сложено, мада су били различитих нарави. За Михаила се говорило да је био *веома душеван и наравски човек*, а да је Ђурђија била веома одлучна, права *жена хајдук* у добром смислу речи. И поред тога она је изузетно уважавала Михаила и била увек у његовој сенци. До своје смрти ће га стално по добру спомињати и јавно жалити што их је судбина прерано раздвојила.

Михаило и Ђурђија живели су, за те прилике, веома добро. Били су веома вредан и предузимљив пар. Михаило је као кнез Липља био веома омиљен и поштован од мештана. Често су у његову кућу долазили и виђенији људи из околних места. Нарочито добре односе одржавао је са породицом Душанић из Прибинића. Предање говори да су били и у кумовским везама, а и једни и други су старином потицали из Старе Херцеговине.

Михаило и Ђурђија су имали сина Васкрија, а ускоро је требало да им се роди и друго дете. Према усменом предању једнога дана изненада у њихову кућу долази група Турака (тачније потурица, јер су сви говорили српски). Турци су од Михаила захтевали да им закоље два јагњета и почели су се кабадахијски понашати. Убрзо је између Турака, с једне, те Михаила и његове млађе браће Јована и Илије, с друге стране дошло до борбе у којој је убијен Михаило и неколико Турака, а Јован је тешко рањен.

Пошто су у борби пале и турске главе, наредних дана се могла очекивати турска казнена јединица која би побила све (преостале) укућане, а кућу и имање опљачкала и попалила. Због тога су одмах, по сахрани Михаила, сви напустили Липље. Како је Јован био теже рањен (и није могао издржати дуже путовање), а Ђурђија са малим дететом (Васкрсијом) и пред новим порођајем, одлучили су да њих троје (Јована, Ђурђију и малог Васкрсија) Илија спроведе на коњима у Прибинић код пријатеља Гавра Душанића, и касније сустигне остале који су се упутили на север према реци Сави. Илија тако и учини, те оставивши Јована и Ђурђију са малим Васкрсијем у Прибинићу код Душанића, сустиже своје и са њима се пребаце преко реке Саве у Аустрију. Знали су да ће Душанићи све учинити да помогну пријатељима. Поред тога, Липље је припадало бањалучкој, а Прибинић тешањској нахији, а Гаврило - Гавро Душанић је имао своје добро наоружане мештане пандуре, што су и Турци добро знали и уважавали.

После неколико месеци Јован се опоравио, а Ђурђија је добила другог сина - Луку. Васкрсије је добио дедово име по оцу, а када је Ђурђија родила другог сина Гаврило – Гавро Душанић предложио је име Лука (по своме погинулом стрицу), што је Ђурђија прихватила. Након тога, Ђурђија се удаје за Трифуна – Тришу, сина Игњатија - Игње Душанића, а Јован опорављен одлази и прикључује се својима у аустријској монархији. Ђурђија ће са Трифуном родити још једно мушко дете, Тодора – Тошу. Усмено предање говори да је Ђурђија у браку са Трифуном била изразито доминантна личност. Ђурђијини синови које је добила са Михаилом – Васкрсије и Лука – наследили су очев карактер, а Тодор – Тоша, кога је родила са Трифуном – Тришом, био је *плавхвит* на мајку.

И ако Васкрсије и Лука нису били његови синови, Трифун није никада правио разлику између њих и свога сина Тоше. Ђурђија и Трифун стално су деци говорили да су они права браћа и имају иста права на наследство. Деца су се међусобно добро слагала али после смрти родитеља, Тошо је Васкрсију и Луки све чешће давао до знања да живе на његовој очевини и да би требало

да је напусте. Васкрсије је већ био ожењен и имао малу децу и пошто су Тошине примедбе биле све учесталије, он је са супругом Јованом, и њиховом малом децом као и млађим братом Луком напустио кућу. Одлучили су се за Јаворову, за место где се налазило добро извориште – врело питке воде. Мало ниже самог врела су направили малу колибу и почели да крче шуму како би имали обрадиво земљиште.

Убрзо после тога Лука се оженио Марицом Миладић и наставио се у Миладићима. Њему је изгледа било “суђено” да се нађе у тој породици. Наиме, једнога дана, у првој години свога боравка у Прибинићу, Ђурђија је радила у пољу и са собом повела Васкрсија, а у колевци понела малог Луку. Колевку са Луком ставила је у хлад (испод дрвета на ивици шуме која је граничила са њивом на којој је радила) и ту оставила малог Васкрсију да се игра. Када се Васкрсије у игри мало удаљио од колевке, из шуме су се прикрале жене и узеле колевку са детом. Ипак Васкрсије је то приметио и почео да плаче. Ђурђија је сустигла жене са колевком. Биле су то све младе жене удате у Миладиће. Рекле су Ђурђији да њих десетак жена из куће Миладића рађају само женску децу и да немају ни једног дечака, те пошто она има већ два сина молили су је да једног уступи њима. Ђурђија је то одбила, али ће се кроз двадесетак година Лука (женидбом) наћи у кући Миладића и његово потомство ће носити презиме Миладић.

Васкрсије и Лука су били од Трифуна – Трише усвојени и добили су презиме Душанић, али ће задржати крену славу свога оца Михаила. Због тога, за разлику од осталих Душанића који славе Ђурђевдан, потомци Васкрсија и Луке славе Симољдан. Васкрсијини потомци задржали су презиме Душанић али их често називају и Липљански (због тога што по оцу потичу из Липља), Кнежевићи (како их стално спомиње прота Стеван у својим записима – због тога што им је отац био кнез Липљански), те Кисићи (по Васкрсији – Кисији од кога воде своје порекло сви Душанићи - Липљански). Лукини потомци прихватили су презиме Миладић али су задржали да славе Симољдан.

Усмено предање говори да је Васкрсије био веома вредан и *трпељив*, те да се одликовао *бистрином ума*. Када се нашао у колиби у Јаворови, са супругом Јованом и децом је неуморно радио. Крчио је шуму око колибе како би добио више обрадиве површине и стално увећавао стадо свиња и оваца. У то доба како то пише и Вук Стефановић Караџић (*Живот и обичаји народа српскога*): *човек се под владом Турском могао преселити из једног села у друго кад му је драго било, могао је начинити кућу на пустој земљи где му је драго било, и себи крчити њиве и ливаде и садити воћњаке и винограде колико му је драго било.*

Пошто није било слободне обрадиве земље у околини, а било је много ничије шуме Васкрсије са својом породицом крчи шуму за своје ново имање у Јаворови, на подручју које се налази на надморској висини изнад 500 метара. Прво је направио колибу па затим искрчио шуму за њиве и ливаде. Касније ће засадити воћњак и виноград и направити праву, за то време, велику кућу. Очигледно је да се наш прадед Васкрсије “надао” великом потомству. Та кућа, која је изграђена 1899. године, још постоји у Јаворови на огњишту Душанића – Липљанских. Стара кућа Душанића Липљанских је једна од ретких кућа у овом крају подигнута у претпрошлом (XIX) веку.

Мој деда, Јован В. Душанић - Липљански, рођен је 25.11.1888. године у Прибинићу. Био је ожењен Тривуном Јотић (1889-1923), праукумом Гаврила-Гавре Л. Душанића и унуком Петра-Пеје Јотића. Деда Јован је умро 22.12.1961. године и сахрањен је у Прибинићу у гробљу Касимовина, поред трагично настрадалог брата Илије, а испод гробова родитеља (Васкрсија и Јоване), те гроба супруге Тривуне. Баба Тривуна је умрла млада, живела је само 34 године, а са дедом Јованом имала је седморо деце: четири сина (Војислава-Влајка, Драгутина, Бранка и Милету) и три кћери (Кристу, Даринку и Цвијету).

Деда Јован је био веселе и благе нарави, побожан и правичан човек. Од мештана је био нарочито цењен као изузетно морална и мудра личност, те је од својих суседа из прибинишке парохије више пута биран за председника Црквеног одбора. Знао је веома лепо и

интересантно да прича па су многи желели да буду у његовом друштву. За та времена био је висока и веома развијена особа. Прича се да му у рвању није било равна и да је све војнике побеђивао за време служења у аустроугарској војсци.

Када је био дете у Прибинићу није постојала школа, али је он, код попа Косте Г. Душанића и Теодора С. Поповића (који су неку од деце у Прибинићу подучавали читању, писању и рачунању) стекао почетно образовање, а касније је много и сам радио на томе, тако да је за то време био доста *начитан* (како су то стари говорили). И ако без формалног образовања, деда је лепо писао и течно читао. Знао је скоро целу српску епску поезију напамет и волео ју је рецитовати, а понекад, уз гусле, и отпевати.

Војску је служио у Будимпешти (тачније Будиму - како је он говорио) и Бечу као гардиста цара Франца Јосифа. За време војног рока научио је нешто мађарског и немачког језика. Говорио је да му је војска била велика школа, да је тада много тога корисног видео и научио (у великим варошима – како је он говорио). Једино је жалио што је служио у окупаторској, а не српској војсци.

Када је избио Први светски рат у војску су мобилисана два његова брата - деда Михаило и деда Илија, а мобилизација је мимоишла деда Јована јер је непосредно пре тога добио кћерку Криту. Мештани Прибинића које је аустроугарска власт послала у рат упућени су на разна ратишта. Деда Михаило је био на српском, а његов брат Илија на италијанском фронту. Многи су били упућени и на руски фронт. По правили, већина Срба који су били на српском и руском фронту покушавали су да пребегну Србима или Русима, јер нису хтели да ратују против своје браће - Срба, а нити *браће по вери* - православних Руса. У томе су неки успели, а неки као деда Михаило, нажалост, не. Не желећи да ратује против своје српске браће, деда Михаило је на фронту одмах покушао да пребегне на српску страну и у том покушају је и убијен (1914. године). Срби који су пребегли Русима могли су да остану у њиховој војсци и ратују против Аустроугарске или да буду пребачени у Грчку и прикључе се српској војци и касније учествују у пробоју Солунског фронта и ослобађању српских земаља. Из Русије се тада упућују

на Солунски фронт дивизије добровољаца Срба. Тако су се мамин отац, Марко и његов брат Мирко (који су на руском фронту, као аустроугарски војници, успели да пребегну на другу страну - Русима) различито определити. Деда Марко ће се пријавити и као српски добровољац, учествовати у пробоју Солунског фронта и у ослобађању своје земље, а деда Мирко остаће у Русији и у своје родно место ће се вратити тек 1920. године.

Аустроугарска је деда Илију у Првом светском рату упутила, као свога војника, на италијански фронт. Не желећи да ратује за странце - окупаторе причао је да је у рату увек пуцао *изнад глава противничких војника* настојећи да се из рата кући врати *неокрвавлених руку*. У томе је и успео. По повратку кући, сазнаје да му је погинуо најстарији брат Михаило, а убрзо, у 75-ој години живота умире и његов отац Васкрсије. Тада деда Јован, са својих тридесет година живота, остаје у кући најстарија *мушка глава* и постаје старешина домаћинства или кућни старешина. У вођењу домаћинства млађи брат Илија ће му бити *десна рука* али ће му и сви укућани, својом марљивошћу и лојалношћу, помоћи да домаћинство Душанића-Липљанских постане једно од најугледнијих.

У периоду између два светска рата, домаћинство је и економски доста ојачало. Томе је допринело, пре свега, сложено и свебројније, здраво и вредно домаћинство, али и стално унапређење начина пословања. Многе новине у пољопривреди које је видео по Мађарској и Аустрији, те слушао о искуствима од других војника у аустроугарској војсци, деда Јован је примењивао у своме домаћинству. Поред поседа кога су имали у Јаворови, крчили су шуму и на *Липовој Глави* (на граници са селом Чечева) и тамо створили нови посед од кога су имали приносе, ништа мање од старог поседа из Јаворове. Успели су да купе и земљу у селу Прибинићу поред пута Бањалука – Добој (такозвана *Ћаћевина*) где су саградили воденицу на реци Усори која је до данашњих дана сачувала првобитни изглед и једна је од ретких која и сада ради у Прибинићу.

Непосредно пред Други светски рат (да би се подстакли и на предузимљивост) за младе чланове домаћинства је уведен такозвани *особац*. Особац је представљао посебну економију коју је

имао појединац из заједничког домаћинства. Сви чланови домаћинства и даље су обављали заједничке послове за домаћинство, а поред тога свако је могао да створи свој *особац* (најчешће је то било пчеларство, гајење дувана и производња ракије) и да ради на својој индивидуалној економији. Приходе које су остваривали на својој економији могли су да користе према своме нахођењу.

О томе како је и зашто домаћинство Душанића – Липљанских од прогнаника из шумске колибе, за само 40-50 година, постало једно од најугледнијих слушао сам од многих старијих људи у Прибинићу, који су пре свега истицали да је породица била здрава, вредна и изузетно сложна у којој се знао ред и на челу које је била веома ретко морална, умна и мудра личност. Али мени је остао у сећању и један разлог који је наводио деда Јован. Деда је често причао да су се његов отац Васкрсије, он и његова браћа – Михаило и Илија - сви одлично оженили. То је учинила и већина, али не сви, од наших синова – говорио би деда Јован. Међутим, никада нико није чуо од њега да је јавно о нечијој појединачној женидби износио своју оцену. Деда је говорио да су он и његова браћа од оца слушали да стално треба да имају на уму да ће њихове жене бити мајке њихове деце, те да је битно *да је младина породица угледна, а невеста здрава и честита.*

Мени је била интересантна и његова прича о начину како се он оженио Тривуном, унуком Петра-Пеје Јотића и прауномком Гавре Л. Душанића. Када је постао младић Јован се *загледао* у младу и лепу Тривуну из – тада – богате породице Јотић, са којом је као дечак често заједно чувао стоку у шуми. И Тривуна се *загледала* у крпног али сиромашног Јована и *признала* му да би се удала за њега. То је Јован саопштио своме оцу и ускоро су просци били код Јотића. Али отац Тривунин није хтео да своју *газдинску кћер* да у *Јаворову у кућу сиромашних Душанића – Липљанских*. После тога младенци су се сами договорили и Тривуна се, без очеве пристанка, удала за Јована који ју је довео у Јаворову. После тога у кућу Јотића одлазе *миритељи* али Тривунин отац не жели да се сагласи са одлуком кћерке. После неколико безуспешних преговора, на крају Тривунин отац пристаје, под условом, да младожењини за

младу морају да *плате* (предају Јотићима половину својих свиња и оваца), те да таст (пунац) младожењи пред свима, при мирењу, *удари један добар шамар*. Договор би постигнут. Душанићи - Липљански су отишли на мирење у Јотиће који су их лепо дочекали. Стока је по договору из Јаворове дотерана у Јотиће, а Јован је добио шамар од Тривуниног оца. Деда каже да то ипак није ни био шамар, поготово не добар (како је договорено), *него је зет био поглађен по образу*, а када су младожењени кренули кући у Јаворову, Јотићи су им вратили сву њихову стоку и још толико своје стоке дали у мираз.

Када је 1941. године била окупирана Југославија, окупатор је у теслићком крају све *виђеније Србе* пред Видовдан узео као таоце и затворио у Теслићу. Тиме су желели да спрече Србе да подигну устанак на - за Србе свети дан – Видовдан. Из Прибинића су као таоци били затворени још прота Стеван К. Душанић и трговац Богдан Поповић. Неколико дана после Видовдана они су пуштени кући. Међутим, већ 10. јула прота Стеван К. Душанић и трговац Богдан Поповић (сада са породицама) бивају поново затворени у Теслићу. Сви они су живели у центру села тако да су Душанићи – Липљански из Јаворове за то благовремено сазнали и одмах су поставили *извиднике* како би могли приметити и обавестити остале ако се неко непожељан приближава кући у Јаворови.

Ускоро се појавио камион који се зауставио пре уласка у шуму јер није постојао проходан пут до куће у Јаворови. Из камиона су изашла четири наоружана жандарма и кренула према нашој кући. О томе су укућани одмах обавештени и већина се сакрила у шуми. У кући су остале само жене са малом децом. Недалеко од куће, у заседи, остали су мој отац Бранко и његов старији брат Драгутин са пушкама (наша кућа није имала тада више од две пушке). Договор је био да пушке употребе само у случају ако жандарми покушају да некога од жена или деце поведу као таоце. Пошто у кући нису никога нашли сем жена са малом децом жандарми су продужили у Липову Главу. Тамо су у кући затекли само малог Анђелка. Из Липове Главе су се жандарми поново враћали у Јаворову. Стално су их, од Јаворове до Липове Главе и назад, неприметно на довољној

удаљености пратили наоружани Драгутин и Бранко. Када су жандарми били близу куће у Јаворови Драгутин и Бранко су задували у пиштаљке и почели да пуцају у ваздух. Жандарми су узели капе у руке, побегли до камиона и вративши се у Теслић испричали да су Душанићи - Липљански избегли из своје куће, те да је Јаворова пуна четника. Како то пише Бошко Н. Петровић (у књизи *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена*) био је ово први отпор интернацији на нашем подручју који су извели Душанићи и спасили се.

После тога мештани су у селу формирали своје одреде, тако да у Прибинићу није никада успостављена власт такозване Независне Државе Хрватске. Ти одреди су у току рата углавном сачували локално становништво од ратних страдања и Прибинић је имао свега неколико погинулих све до краја рата, када долази такозвано *ослобођење* и партизани убијају (најчешће без суђења) велики број месних четника и њихових симпатизера.

У почетку рата су на ово подручје међу устанике стигли и комунистички емисари са стране али су њихове намере за кратко време биле схваћене и они су били протерани из Прибинића. Убрзо су се устаници повезали и створили велику четничку слободну територију која је обухватала простор између река Сава, Усора, Врбања и делом Врбас. На том простору формиран је Четнички одред БОРЈА који је имао пет батаљоња: *Карађорђе*, *Мркоњић*, *Танкосић*, *Краљ Петар* и *Кнез Арсен*.

Од устаника из Прибинића је формиран четнички батаљон КАРАЂОРЂЕ чији је комадант био Теодор Арсенић, а командир Прве чете Здравко Јотић - Црни и у његовој чети био је мој отац Бранко и његова два рођена брата Драгутин и Милета. У четницима су поред Срба били и муслимани из Прибинића, као што су: Хасан Кертић (од комунистичких власти је касније осуђен, као четник, на вишегодишњу робију), Бешо, Хусо, Омер и Рамо Хускић.

Крајем априла 1942. године долази до поделе устаника на четнике и партизане и мештани села Прибинића у целини остају верни заклетви коју су као војници дали Краљу. Они на подручју Прибинића формирају слободну територију и у великој мери у

Прибинићу се нормално живи без већих ратних сукоба. Када је наступило затишје очев старији брат Драгутин подноси молбу да му се дозволи повратак кући где му се налази жена и петоро дече, од којих најстарији Михаило има девет година. Његова молба бива прихваћена и он ће 1942. години завршити своје војевање. Решење о одобравању да се повуче кући гласило је:

К о м а н д а

Југословенске војске у Отаџбини

Батаљон Карађорђе у Прибинићу

На молбу брата Драгутина Ј. Душанића, син Јована, из Прибинића, доносим

Р Ј Е Ш Е Њ Е

Брату Драгутину Ј. Душанићу одобрава се неограничени допуст и слободно кретање у циљу обављања пољопривредних радова и старања о својој бројној породици.

Образложење

За доношење повољног рјешења на молбу именованог стекли су се сви услови да му се одобри неограничени допуст. Утврђено је да су сви наводи у молби тачни и одобрава му се допуст који је временски неограничен и важи све док се не стави ван снаге ово рјешење. У случају изненадне опасности којом би слободна територија била угрожена именовани је дужан јавити се одмах у своју матичну чету са ратном опремом.

На основу горе реченог одлучено је као у изреци овог рјешења.

С ВЈЕРОМ У БОГА – ЗА КРАЉА И ОТАЏБИНУ

(Печат)

*Брат Комадант
Теодор К. Арсенић*

Када је почетком 1945. године било јасно да ће комунисти освојити власт у земљи, четничко руководство у Прибинићу одлучује да распусти своју војску и људе врати кућама, како би се избегле узалудне жртве. Тада се кући враћа и очев млађи брат Милета. Милета је од деде наследио дар лепог приповедања, те сам волео да слушам његова казивања. Иако је био најмлађи међу браћом, најбоље се сећао детаља из прошлости наше породице и о томе рада говорио нама млађима.

Он би отворено и детаљно о свему говорио и од њега сам највише слушао о многим детаљима везаним за Други светски рат. Између осталог, причао ми је како је устанак 1941. године био заједнички и да је до разлаза између четника и партизана дошло у првој половини 1942. године. Када сам га питао због чега је дошло до тог разлаза он је наводио три основна разлога: Прво, говорио би Милета, *партизанске вође су били безбожници и то су упорно покушавали да наметну и нама осталим устаницима, а код нас је била чврста вера у Бога. Поред тога, стално су провоцирали окупатора, без жеље да му реално нашкоде, и тиме изазивали његову одмазду над невиним становништвом. И на крају, на нашим заједничким договорима формирају се групе од одабраних устаника који се шаљу на неки задатак (договори са устаницима на другим подручјима, извиђање терена и слично), а после се врати само партизански део групе који каже да су упали у непријатељску заседу и да су остали погинули, а настрадали би увек били борци из нашег четничког дела. То нам је било мало сумњиво, а касније смо се уверили да партизански део групе плански ликвидира четнички део.*

Први разлог је био општепознат, и ми смо деценијама после Другог светског рата живели у држави где је вршена јавна и општа дискриминација према верницима. О друга два разлога, која је наводио чича Милета, јавно се није говорило, а данас су доступни многи документи који то потврђују. Наведимо само по један документ који то речито показују. Тако високи комунистички лидер Моше Пијаде у излагању на антифашистичком конгресу у Бихаћу 1942. године (*Архив војно историјског института - АВИИ, ШВК, ЧА, к-12, 30/12*) каже: *Потребно је зато створити толико много*

бескућника, да ови бескућници буду већина у држави. Стога ми морамо да палимо. Припуцаћемо па ћемо се повући. Немци нас неће наћи, али ће из освете да пале села. Онда ће нам сељаци, који тамо остану без крова, сами доћи и ми ћемо имати народ уза се па ћемо на тај начин постати господари ситуације. Они који немају ни куће, ни земље, ни стоке, брзо ће се и сами прикључити нама, јер ћемо им обећати велику пљачку. Сељак који поседује кућу, земљу и стоку, радник који прима плату и има хлеба, за нас ништа не вреди. Ми од њих морамо направити бескућнике, пролетере.

С друге стране у наређењу ВК НОВ и ПОЈ, стр. пов.259 од 10.8.1944. године (АВИИ, ЧА ВК ЈВО, к-5, 14/2) пише: *Да би постигли сигуран успех потребно је са успехом ликвидирати четничку организацију, претставити се савезницима као једина борбена група у Југославији. Из досадашњих борби извукли смо закључак да је немогуће уништити целу снагу четника и четничке организације услед њиховог доброг вођства. Као најбољи начин, који се до сада показао, јесте обезглављивање четничких јединица ухођењем вођства како вишег тако и нижег. У вези са тим наставићете најенергичнији рад на својој територији повећањем броја тројки за ликвидирање. Тројкама ставити у дужност првенствено ликвидирање четничких команданата корпуса, бригада и њихових присталица како по селима тако и по градовима. Да би се колико је год могуће сумња отклонила одмах ћете пропагандом приказати сваку овакву ликвидацију као резултат међусобних свађа четничких вођа. Овим ће се извршити раздор у четничким јединицама.*

Деда Јован је млађим члановима породице, од којих су многи дуже или краће време били у четничким јединицама, стално говорио да, као и увек, у ова тешка времена треба да буду уз свој народ и да сада, више него икада, морају остати људи и треба да спасавају сваки људски живот. *Ко убије било које људско биће, убио је човека у себи – често је понављао укућанима.*

За време рата у нашој кући су сачувана од сигурне смрти два младића којима је живот *висио о концу* - један партизан (у ратно време када су у Прибинићу били само четници), а други четник (на крају рата када је у Прибинићу била нова *револуционарна* комунистичка власт). То је учињено без обзира не велики ризик којим

је због тога била изложена цела породица у та, тешка ратна и поратна - *револуционарна*, времена. Овде преносим записано сећање нашег Михаила (Драгутина Јованова) на партизана Ђулета и четника Бору.

Партизан Ђуле. Крајем 1942. године чобани из наше куће, у потрази за одлуталом стоком у шуми према селу Чечава, напли су поред пешачке стазе у једном жбуну партизанског војника у бесвесном стању. Када су дошли кући о томе су обавестили остале и деда Јован одмах пошаље момке из куће да болесника донесу. Војник је боловао од тифуса. Болесника су почели да лече народним лековима (масаже јабуковим сирћетом, облоге од белог лука, чајеви од лековитих шумских трава и др). Болесник се релативно брзо опоравио и испричао је да се зове Мирко Ђулибрк, да је из Мале Руишке код Босанске Крупе, те да је као болестан остављен од партизанске јединице која је туда пролазила (била је то Прва пролетерска бригада под командом Коче Поповића). Молио је да остане у нашој кући. Добио је одећу од наших момака и код нас остао неколико година. Сви су га звали Ђуле. Углавном је чувао свиње, а плео је и сепете и шешире од ражене сламе.

По завршетку рата, 1945. године у Прибинићу је била лоцирана нека крајишка партизанска јединица и свака кућа морала је да носи храну тој јединици. Из наше куће храну је носио очев најстарији брат Влајко и причајући са интендантом те јединице сазнао је да је из истог села као и Ђуле. Када се вратио кући испричао је то Ђулету и он наредног дана са Влајком однесе храну крајишкој јединици. Када је Ђулета угледао његов земљак, интендант, обрадовао се. Загрлили су се и изљубили. Ђуле је остао у партизанској јединици. Влајко је и наредних дана носио храну и виђао се и са Ђулетом, који му је рекао да је заиста из Мале Руишке код Босанске Крупе, али да је његово право име Бранко Славуљ, а не Мирко Ђулибрк. Неколико дана после тога када је Влајко донео храну, крајишке партизанске јединице није било. Ђуле је са јединицом у току ноћи отпутовао из Прибинића.

Касније ће Драгутин упутити писмо на име Бранка Славуља из Мале Руишке код Босанске Крупе и добиће одговор од Бранка Славуља који пише, да се вероватно ради о забуни, да он никада

није био у нашим крајевима, али позива Драгутина да дође код њега. Нажалост, до тога сусрета никада није дошло.

Четник Боро. У Србији је, у јесен 1944. година, уз помоћ Црвене армије, успостављена нова власт и остаци четничких јединица су уништавани или заробљавани, а један део се пребацио преко Дрине и повлачио се на Запад. Једна група четника Драже Михајловића заробљена је и затворена у Прибинићу негде почетком 1945. године.

Међу заробљеним четницима био је и младић из Србије Боро Симић из села Милошевац, општина Велика Плана. Боро Симић је био млад и није био учесник Другог светског рата у Србији. Борин отац Драгиша био је у партизанима и постаће први председник Месног народног одбора у Милошевцу. Када су четници (међу којима је било и његових најбољих другова из села) под налетом Црвене армије и партизана, кренули из Србије, он им се прикључио желећи да са њима побегне на Запад. И тако у повлачењу према Западу заробљен је са својим друговима од стране партизана и притворен у Прибинићу.

Групу од 12 заробљеника, партизани су једне вечери свезали. Свима су руке (на леђима) биле повезане и постројени су у колону по два (шест парова) и од почетка до краја колоне су били још свезани једним конопцем који је пролазио између тела и руке свакога од њих. Рекли су им да их воде из Прибинића у затвор у Теслићу. Повело их је тако свезане шест наоружаних партизана. По један је био испред и иза, а по двојица са стране колоне.

Бори је то било сумњиво пошто Теслић није тако близу (удаљен је 15 километара), а већ се приближавао сумрак. Када су изашли из села Прибинић већ је пао мрак. Приметио је да му руке нису најбоље свезане и успео је да их ослободи, али је и даље симулирао да је везан и није ништа предузимао.

Када су напустили Прибинић и зашли дубље у шуму, партизани су се са колоном заробљеника зауставили на једном малом узвишењу. По два наоружана партизана су приклекли са обе стране колоне са шмајсерима на готове. Остала два војника су одложили оружје и почели од чела колоне да кољу једног по једног заробље-

ника. Боро је био пети пар и када је видео шта га чека, одлучио је да покуша да бежи. На два метара са његове стране био је један од наоружаних партизана. Сачекао је тренутак када је тај наоружани партизан погледао према челу колоне и муњевито је скочио преко њега. Партизан се збунио, пао и испустио пмајсер, а Боро је бежао низ страну у шуму. Убрзо су се зачули пуцњи испалењени за њим али га, срећом, ни један метак није погодио. Боро је бежао све дубље у шуму. После дужег трчања стао је. Ноге су му биле кржаве. Бежећи кроз шуму по мраку ногама је ударао по пањевима и палом дрвећу.

Нашао се сам у шуми и у крају који му је непознат. Није знао шта да ради. Рано ујутру приметио је да недалеко од њега пролази једна група сељака. Били су то мушкарци из породице Пешта који су пошли у шуму да донесу дрва кући. Један од њих, Јово Пешта, је мало заостао за групом. Капљао је и покушавао да себи припали дуван. Боро је одлучио да му се јави. Испричао му је истину шта се догодило и питао га је где би се могао склонити. Јово му је рекао да су гадна времена и да је терор тако страпан да људи не смеју да ризикују животе. Било му је жао Боре и после малог размишљања рекао му је да покуша да некако дође до куће Јована Душанића - Липљанског у Јаворовој. Ако било ко буде спреман на такав ризик, у ова гадна времена, то могу бити Душанићи (Липљански). Рекао му је да је то изузетно душевна и поштена породица и да уколико не буду смели да га прихвате сигурно га неће никоме пријавити. Објашњавао му је како кроз шуму да дође до куће Душанића - Липљанских. Пошто је то било компликовано, Боро је стално запиткивао о неким детаљима пута. На крају Јово рече Бори нека остане ту, а он ће када однесе дрва кући доћи поново и показаће му пут до куће Јована Душанића.

Боро је остао али није смео да ту и сачека Јову. Бојао се да га Јово не пријави партизанима и да дође потера која ће га ухапсити или ликвидирати. Одлучио је да сам покуша да пронађе кућу Јована Душанића према објашњењима које је чуо од Јове. Пред вече је стигао на узвишицу са које је видео кућу и около људе који раде. Пришао је најближем и питао да ли је то кућа Јована Душанића. Када је чуо потврдан одговор замолио је да га одведу до домаћина.

Деду Јовану је испричао истину. Деда Јован је наредио да се Бори превију ране на ногама, постави софра и да се одмах преодене у чобанско одело. Србијанско одело које је Боро имао на себи су сакрили на сигурно место. У прво време Боро је са нашим чобанима спавао у колиби у шуми чувајући свиње. Тек када су од Јове Пеште сазнали да га је он упутио у Јаворову и да о томе никоме није ништа рекао, Боро је био код куће са нашим, облачио се и радио је као и остали момци из куће. Са свима се одлично слагао, осим са Ћулетом - другим придошлицом у кући Јована Душанића. Између њих је стално долазило до сукоба, па се морало водити рачуна да не буду заједно, те су распоређивани на разне послове како би се мање сусретали.

Боро је говорио да је његов отац Драгиша имућан и сналажљив човек, те да му је потребно само некако ступити са њим у везу, а његов отац би нашао начин како да га одведе за Србију. Писати нису смели (јер се пошта сигурно прегледа), а путовати у то време је било тешко, а за Бору без било каквих докумената или друге из куће која још има једног члана домаћинства који се као четник крије у шуми, потпуно неизводљиво. Међутим, после извесног времена из Немачке су почели да се враћају заробљеници. У Прибинић се вратио из заробљеништва из Немачке Грујица (Коста) Јотић. У договору са Бором Драгутић издиктира Грујици писмо које треба да пошаље Борином оцу Драгиши. Грујица у писму Драгиши пише да се управо вратио из заробљеништва из Немачке и да је тамо срео његовог сина Бору, па уколико жели да нешто више сазна о њему нека дође код њега у Прибинић.

Борин отац Драгиша је тада био председник Месног народног одбора у Милошевцу и када је добио писмо одмах је кренуо на пут. Стигао је до Теслића и ту преноћио код свога доброг пријатеља (земљака или пријатеља са одслужења војног рока) који је тада у Теслићу био један од кључних људи у новој власти. Сутрадан је дошао до куће Грујице Јотића. Грујица је нешта радио ван куће и када је неко од укућана дошао да га о томе обавести он је рекао нека госта погосте и кажу да ће он брзо доћи. Оставио је посао и отишао у Јаворову и убрзо се са Драгутићем вратио својој кући.

Борином оцу су испричали истину и сва тројица су кренули у Јаворову где се Боро састао са својим оцем.

У Прибинићу се Борин отац Драгиша кратко задржао и вратио се у Теслић, испричао све своме пријатељу. Пријатељ није смео да ризикује да обезбеди потребна документа него је рекао Драгиши да је боље да се он врати за Србију и да онда дође са неопходним документима за Бору како би га могао одвести кући. Убрзо тако и би учињено и Боро се са оцем врати својој кући у Србију. Боро Симић се у Прибинићу, у нашој кући, задржао само неколико месеци.

Боро Симић је после Другог светског рата био пољопривредни рекордер и наши су га више пута и видели на ТВ екранима. Очев брат од стрица Вељко, који је радио као отправник возова, неколико пута је после тога био код њега у Милошевцу. Боро се радовао сваком њиховом сусрету, али свима је у селу представљао Вељку као друга из Југословенске народне армије. У страху од последица које би могао да има, Боро Симић није никоме причао о својој босанској епизоди из 1945. године.

У првој половини 1945. године и у Прибинић стижу партизани и у овом крају формирају своју власт. Један од приоритетних задатака им је *чишћење* овог краја од заосталих четника (“*бандита*” како су их комунисти звали) који су се налазили у шуми. У свакодневним хајкама за “*бандитима*”, страдају многи четници који су остали у шуми. У исто време бива убијен и велики број мештана који су раније били у четницима и пре доласка партизана повукли се кућама. Страдају и они које нови комунистички режим окривљује да скривају и помажу четницима који се налазе у шуми.

У писаној заоставштини хроничара Прибинића - Бошка Мишића налази се (непотпун) поименичан *Списак изгинулих у рату 1941-1946 године* на коме је наведено преко 100 погинулих лица из Прибинића, од којих је огромна већина побијена од стране партизана после формалног завршетка Другог светског рата. На том списку налазе се:

Арсенић (Дане) Бошко, Арсенић (Петар) Јован, Арсенић (Коста) Милорад, Арсенић (Коста) Теодор, Арсенић Радован,

Бабић (Лазар) Данило, Бабић (Ђурђе) Ђорђе, Бабић (Јово) Станоје, Бабић (Лазар) Станоје, Бабић (Блажо) Млађен, Бијелац (Станоја) Милан, Богданић (Михаила) Богољуб, Боштрунић (Јовица) Глигор, Боштрунић (Глигор) Велько, Боштрунић Урош, Боштрунић Стана (мајка Уроша), Боштрунић Стана (жена Уроша), Бубић (Вид) Илија, Бубић (Вид) Милорад - Миле, Бубић (Лексија) Слободан, Вуковић (Марко) Љубоје, Вуковић (Јове) Недељко, Грабовац (Млађен) Славко, Грабовац (Симо) Станко, Грабовац (Симо) Босиљка,

Делић (Јовица) Мирко, Душанић (Васкрсије) Илија, Душанић (Стеван) Светолик, Душанић (Стеван) Драгољуб, Душанић (Саво) Душан, Душанић (Илија) Петар, Душанић (Лазар) Радован, Душанић (Никола) Цвијо,

Илинчић (Никола) Бошко, Илинчић Даница (Бошкова жена), Јотић (Алекса) Драгутин, Јотић (Алекса) Милан - Миле, Јотић (Алекса) Здравко,

Костић (Марко) Алекса, Костић (Марко) Јово, Костић (Саво) Лазар, Квасник Илија, Кошћук (Јаков) Бранко, Крунић (Саво) Вид, Липовчић (Васкрсије) Благоје, Липовчић (Васкрсије) Војин, Липовчић (Станко) Милован, Липовчић (Михаило) Недо, Липовчић (Михаило) Саво, Липовчић (Недо) Душан, Липовчић (Божо) Рајко,

Малић (Васкрсије) Адам, Малић (Васкрсије) Ново, Малић (Митар) Јово, Малић (Митар) Саво, Малић (Коста) Теодор, Марковић (Саво) Глигор, Марковић (Симеун) Душан, Марковић (Теодора) Душан, Марковић (Теодора) Србослав, Миладић (Танасије) Богољуб, Миладић (Танасије) Саво, Миладић (Бошко) Бранко, Миладић (Петар) Винко, Миладић (Васо) Ђорђе, Миладић (Лука) Миле, Миладић (Лука) Симо, Миљановић (Божо) Радован, Миљановић (Марко) Маринко, Миљановић Стана, Миљановић (Ђураћ) Душан, Митровић (Благоје) Душан, Митровић (Анте) Драгутин, Митровић (Анте) Мирко, Митровић (Анте) Митар, Мишић (Васо) Бранко, Мишић (Васо) Цвјетко, Мишић (Бранко) Станко, Мишић (Лазар) Недељко, Момчиловић (Коста) Недељко, Момчиловић (Коста) Теодор, Момчиловић (Ђорђе) Станко,

Николић (Лука) Никола,
Остојић (Тане) Теодор,
Перановић Михајло, Петровић (Симеун) Милутин, Петровић
(Тодора) Теодор, Пиштелъ (Гавре) Милан, Поповић (Радован) Милан,
Поповић (Вид) Милан, Поповић (Богдан) Славко, Поповић (Глишо)
Чедо,

Стојановић (Никола) Милорад, Стојановић (Никола) Радислав,
Стољак (Бошко) Љубомир, Стевић (Станко) Душан, Сувајац
(Михаило) Бранко, Сувајац (Михаило) Данило,

Цвијић (Ристо) Радован, Цвијић Константин, Цвијетић
(Марко) Ђурица, Цвијетић (Марко) Маринко,

Шкиљић (Теодор) Ђорђе, Шкиљић (Митар) Радован.

Ово је непотпун списак који је сачинио Бошко Мишић, и на њему су како они погинули за време Другог светског рата, тако и они који су побијени непосредно по завршетку рата од стране нових комунистичких власти. На списку су и лица које су партизани побили 1947. године (Душан С. Душанић, Драгутин А. Јотић, Драгутин А. Митровић, Недељко К. Момчиловић, Чедо Г. Поповић, Ђурица М. Цвијетић, Љубомир Б. Стољак). О каквим стравичним злочинима се ради, показује податак да је број погинулих скоро идентичан броју бораца батаљона *Карађорђе* у Прибинићу. У заоставштини Бошка Мишића налази се и поименични списак од 107 бораца батаљона *Карађорђе* у Прибинићу. На једном месту, прота Стеван К. Душанић је забележио: *Не зна се ко је био гори за наше село, да ли Богдан Кевчија или Васо Каракаш. Они су заповедали јединицама које су чистиле терен од четника. Заробљене они нису слали на суд, већ су их на лицу места ликвидирали.*

Једна од тих жртава био је и дедин млађи брат Илија. Сећање на смрт деда Илије прибележио је наш Михаило (Драгутина Јованова) који је био очевидац тог страшног злочина. Михаило је то овако описао:

Године 1946. деда Илија је био код некога (не сећам се тачно кога) у Прибинићу на слави св. Јована (20. јануар) и тамо је преноћио. Ујутру је пошао за Липову Главу и навратио је код свога брата Јована у Јаворову, у нашу главну кућу. Тога дана била је

велика хладноћа и изненада се појавила већа група партизана која је позивала да неко изађе из куће. Изашао је чича Стево (Михаилов). Тражили су да их неко одведе до Липове Главе јер им треба Илија. Чича Стево им је одговорио да се Илија налази ту и да управо креће за Липову Главу. Позвали су деда Илију и са њим отишли у Липову Главу.

У Липовој Глави тада смо били: ја и пет од шест синова деда Илије (Бошко је тада био негде одсутан), те Рајко Влајков. Милан деда Илије, Рајко и ја смо били најмлађи – имали смо по 13 година. Партизани су одмах затворили деда Илију и његове синове у разне зграде, а Рајка и мене оставили у кући. Деда Илију су затворили у шталу, а његове синове у друге помоћне зграде – кијере, амбар, сушару. Партизани су се онда окупили у дворишту и почели да се нешто договарају. Најмлађи Илијин син – Милан успео је некако да се неопажено извуче и побегне. После тога, партизани су се поделили у две групе.

Једна група је кренула у шталу и по помоћним зградама, те почела да туче деда Илију и његове синове. На све стране се чула лупа, јаук и галама. Један од партизана трчао је по разним зградама и викао Илији и његовим синовима: Што не признаш? Остали су признали да храните и да знате где се четници налазе. Друга група је у исто време скидала суво месо са тавана и стављала их у вреће. Сакупили су и сав алат: мотике, крампове, трнокопе, лопате, ашове, виле... Покупљене ствари натоварили су на унакажене и кржаве синове деда Илије, а што нису могли они понело је још неколико партизана и кренули су за Прибинић.

Група која је тукла Илију у штали је наставила да га туче, а у кући смо остали Рајко и ја, док није дошао један војник и рекао да пођемо са њим. Наредили су нам да гледамо како туку деда Илију. Тукли су га младим шљивићима (које су посекли око штале) по читавом телу. Био је сав у крви. Јаукао је, а касније само стењао. Није био при свести али је давао знаке живота. У исто време два војника копала су за њега гробницу поред штале. Изнели су деда Илију и убацили у раку. Почели су да га закопавају када из штале излази један војник у кожном капуту (вероватно њихов старешина)

и псујући им Бога, виче зашто затрпавате жива човека и онда испалује два метка у главу деда Илије.

Када су завршили закопавање рекли су нам да тело одатле нико не сме померати за наредних десет година, а ако то неко уради да ће са њиме поступити као и са дедом Илијом.

Тако је Михаило описао убиство деда Илије. Десетак дана после убиства брата, деда Јован је ипак добио дозволу од тадашњих власти да брата може да сахрани, по православном обичају, у гробљу Касимовина. Прота Стеван Душанић, забележио је да је на првом споменику писало: “Душанић Илија Васкрсин, рођен 29.7.1896. године, стрељан 21.1.1946. године. Споменик подиже брат му Јован”. Касније ће дада Јован бити сахрањен поред свога трагично убијеног брата Илије.

Наведена дозвола (овлашћење) тадашњих власти (да се дед Илија може сахранити у гробљу уз обављање верских обичаја) била је типска (различита су била само конкретна имена и презимена) и она је гласила:

Мјесни Народни одбор Прибинић
Бр, службено/46, год

ОВЛАШЋЕЊЕ

Од стране овог одбора дозвољава се другу, Душанић Јовану да може пренијети кости погинулог бандита Душанић Илије у Прибинић ради вјерских обичаја и из хигијенских разлога према одобрењу Среског народног одбора ранијим дописом достављено.

На помињемо уједно да може слободно од стране власти несметано бити позван по тражењу и жељи странке и Свештеник на гробље ради обављања вјерских обичаја.

Смрт Фашизму – Слобода Народу

Секретар

Приједседник

Текст овлашћења дали смо без икаквих граматичких исправки. На овлашћењу се још налазе потписи председника и секретара, те печат: Мјесни народни одбор Прибинић среза Теслићког.

Прави мотиви за смрт деда Илије нису до краја јасни. Причало се да су то урадили партизани које је послао Богдан Видовић – Кевчија, шеф злогласне ОЗНЕ (тајне полиције). Михаило у својим сећањима пише да када су партизани тукли деда Илију говорили су: *Што не признаш? Остали су признали да храните и да знате где се четници налазе.* У то време у четницима је из наше куће био једино Бранку (предаће се касније, на Лучиндан, 31. октобра 1946. године), па не изгледа логично да мере не предузимају против деде Јована, него против његова брата деде Илије. Поготово што је деда Јован био старешина домаћинства Душанић – Липљански.

После тога, почетком 1946. године целокупна наша породица (осим мог оца који се налазио у шуми) бива интернирана у Посавину. Била је то одмазда због очевог четниковања. У то време мој отац није могао да се повуче кући јер би по кратком поступку био стрелјан по наређењу Богдана Видовића – Кевчије (као што је у то време учињено са многим мештанима нашег краја, па и са дедом Илијом). Кевчија је са посебном *страшћу* ликвидирао преостале четнике и њихове јатаке и у томе га нису могли да спрече и неки од разумнијих људи који су са њим у Теслићу, непосредно по завршетку Другог светског рата, чинили нову власт.

Један од тих разумнијих људи био је и пријатељ Драгише Симића који је детаљно прикупљао сазнања о породици Душанић - Липљански и који је знао како је наша породица спасла сигурне смрти Бору – сина његовог пријатеља, Драгише Симића. Управо он неколико дана пре интернације долази у нашу кућу и са дедом Јованом обавља дуг и поверљив разговор у четири ока. Саопштава деди да нове власти своје одлуке извршавају без било каквих преговора са *непријатељском* страном, те да је ово изузетак на коме је он инсистирао и са чиме су се на крају сагласили и остали из тадашње власти у Теслићу. Његова аргументација пред својим колегама у Теслићу била је да је породица Јована Душанића -Липљанског изузетно цењена на овом подручју, те да би за нову власт много значило ако би их придобили на своју страну. Деди је рекао да унапред зна да он на то неће пристати и да га неће покушавати у то ни убеђивати, али да жели да му помогне да спасе сина Бранка

јер зна од мештана о каквој породици се ради, а упознат је од Драгише Симића како су спасили (заробљеног четника) Бору, али и партизана Ђулета.

Рекао је да су све истраживања и ислеђивања нових власти показала да његов син Бранко није учинио ништа лоше док је био у четницима, да не постоји ни један детаљ из рата који би га могао *теретити и да на души не носи ничије страдање*, али да у овим временима не може да гарантује да неће бити, одмах по предаји, ликвидан (по кратком поступку, без суђења) од стране његових *острашћених* колега у Теслићу, а што се последњих месеци десило многим невиним мештанима из Прибинића. Због тога му предлаже да се не супротстављају предстојећој интернацији, јер је то у овим временима бесмислено, а да се он нада да ће се ускоро стећи услови (биће померени острашћени револуционари и увешће се бар нека законитост у раду власти) да се његов син Бранко добровољно преда и као невин човек остане у животу и на слободи. Када то буде могуће он ће наћи начина да га о томе обавести у Посавини. Договорили су се да везу одржавају преко Драгутина, кога су позвали и о томе га обавестили. Растали су се као пријатељи.

Кроз неколико дана, у пролеће 1946. године, наши су интернирани у Посавину. У јесен исте године, Драгутин добија дуго очекивану поруку за састанак у одређено време и на одређеном месту у Добоју са пријатељем Драгише Симића. Пошто је његов *острашћени колега* (Богдан Видовић - Кевчија) привремено премештен на друге послове ван Теслића, он је сада у позицији да може контролисати ситуацију и Драгутину је рекао када и коме се тата може слободно предати и да ће, после кратке процедуре кроз коју мора проћи у Теслићу, кроз пар дана бити слободан човек код њих у Посавини. После тога ће се нашој породици дозволити повратак из интернације у Прибинић, али да он предлаже да Бранко остане у Посавини јер када се врати у Теслић његов *острашћени колега* тешко је предвидети његову реакцију.

Драгутин је све то пренео (преко јатака) Бранку који ће се према договору предати тачно одређеном лицу 31.10.1946. године (на св. Луку - Лучиндан) и кроз неколико дана придружити својима

у Посавини. Када су се наши вратили из интернације на своје огњиште у Прибинићу Бранку ће остати у Доњој Дубици у породици Минић. Остаће тамо две године, а крајем 1948. године одлази на шестомесечни шумарски курс у Бања Луку. Када је завршио курс и добио диплому шумара, у пролеће 1949. године запошљава се у Прибинићу. Било су то године Инфорбирова када су комунисти обрачун са четницима померили у други план, пошто су се међусобно беспопштедно обрачунавали.

Наши су се у Посавини углавном дружили са српским становништвом из суседног села Доња Дубица. Изнад свега шокирало их је страдање који су Срби на овом подручју преживели у тек завршеном рату. У Посавини ће се девојкама из Доње Дубице оженити пет момака из наше куће. Један од њих био је и очев брат од стрица Вељко који ће оженити Драгицу Богојевић.

Драгица је зрачила добротом и имала је неку префињену отменост која је била нарочито уочљива у односу на остале жене из њене околине. Ко није познавао њену прошлост помислио би да је одрасла у породици окружена изузетном пажњом и љубављу, заштићена од било каквих непријатности. Не само да тако није било, него је она као дете доживела праву породичну трагедију (у току једног дана на свиреп начин убијени су јој сви најближи: родитељи, сестре, сестрићи и сестричине, деда ..., а она је (као 14-огодишње дете) чудом остала жива. О томе је тешко могла да говори. Пре неколико година сам је замолио да ми то ипак исприча и то сам снимео на диктафон. Сматрао сам да то треба забележити како се тако нешто никада не би поновило.

Када је у Хагу изречена пресуда Сими Зарићу из Босанског Шамца, уреднику београдског недељника "Огледало" послао сам сећање Драгице (које сам раније прибележио) на масакр који је преживела у кући оца Симе Зарића, далеке 1944. године. Симо Зарић ће у Хагу бити оптужен за ратне злочине у Грађанском рату у Босни и Херцеговини које је починио над муслиманским и хрватским становништвом. Та апсурдна оптужба подигнута је против човека чија је жена муслиманка, а сва деца ожењена и удата за лица хрватске или муслиманске националности, и код кога је у

очевој кући, у Другом светском рату, извршен невероватан злочин против српског цивилног становништва (деце, жена и стараца). “Огледало” је објавило сећање Драгице (у два наставка - бројеви 11 и 12 из 2003. године) уз следећи уводни коментар уредништва:

“Босански Србин” Симо Зарић ових дана је у Хагу, у очигледно монтираном процесу, осуђен на шест година затвора за “ратне злочине” То “суђење” невином човеку, који се добровољно предао да би доказао своју невиност, покренуло је многе асоцијације и сећања сународника и земљака Симе Зарића.

У кући његовог оца Мирка (који је у то време био у немачком заробљеништву) усташе су у ноћи између седмог и осмог децембра 1944. године убили 242 мештана, међу којима и Миркову жену и петеро деце. По повратку из немачког заробљеништва, Мирко ће засновати нову породицу и једном од синова дати име Симо, по своме свирепом убијеном мезимцу из првог брака. Сарадник “Огледала” забележио је у Републици Српској сећање Драгиње – Драгице Душанић (рођене Богојевић), преживелог непосредног сведока тих страшних и дуго прећуткиваних збивања из 1944. године. Та збивања свој епилог добијају у виду велике хашке инверзије, где преживеле жртве седе на оптуженичкој клупи, а потомци целата сведоче.

**СТРАШНО СЕЋАЊЕ
ДРАГИЊЕ - ДРАГИЦЕ ДУШАНИЋ
О УСТАШКОМ ПОГРОМУ
У РОДНОЈ КУЋИ
ДАНАШЊЕГ ХАШКОГ ОСУЂЕНИКА**

За време Другог светског рата на подручју леве обале реке Босне при ушћу у реку Саву такозвана Независне државе Хрватске (НДХ) је успоставила потпуну власт. У том делу Босне већинско становништво били су Хрвати. Једино веће српско село био је Нови Град (80% Срба), а Срби су живели (помешани са Хрватима) и у селу Дубица Доња (45% Срба). Центар Дубице Доње био је настањен Србима као и засеоци Трњак, Лубари и Струке. Моји су живели у српском засеоку Трњак и граничили смо се са хрватским засеопима Војскова, Осјечак, Папучија и Зорице који су такође

припадали Доњој Дубици. До рата није било већих конфликта на међунационалној основи. Међутим, са стварањем НДХ почињу масовна страдања Срба да би крајем 1944. године то достигло врхунац.

Ноћу између шестог и седмог децембра 1944. године усташе су отвориле Шлајз (брану која је у време великог водостаја Саве штитило село од поплава) и пуштена је вода у засеок Трњак из Саве тако да се тешко могло по селу кретати без чамаца. Све је било под водом сем неколико кућа (међу којима и наша) које су биле на малим узвишицама.

Усташе су у великом броју опколиле село. Пре подне седмог децембра су све пунолетне мушкарце мобилисали и рекли им да са собом понесу хране и новца, те да их воде на рад у Славонски Брод. У селу је било мало пунолетних мушкараца јер су многи раније (у периоду 1941–1944) одведени у заробљеништва по Немачкој и такозваној НДХ, многи убијени, а неки побегли из села. У селу су усташе сакупиле стотињак пунолетних мушкараца (међу њима и мога оца Томислава званог Тому). Оставили су само четири старца: мога деду Јована Богојевића, Јова Дујаковића, Митра Вујића и Милана Илинчића. Хтели су да поведу и Сава Илинчића али је он био болестан и није могао да се креће, па су га усташе убиле у његовој кући.

Око 200 добро наоружаних усташа повело је са собом из села стотињак мештана. Одвели су их из села и зауставили се у хрватском месту Дубица Горња, где су их затворили у магазу Илије Радића. Рекли су им да ће им ту одржати говор један од усташких старешина – Петар Рајковачић. Убрзо су их све повезали и одузели новац и све вредне предмете. Одвели су их нешто даље до Баонове пустаре у селу Балеговцу и све поклали и бацили у реку Босну.

У селу је остало неколико усташа који су дошли са стране и њихов комадант је био Ивица Јакић звани Рода (био је висок и мршав). Истог дана по подне они су са нашим комшијама из хрватских засеока Војскова и Зорице покупили сав народ (од тек рођене деце до најстаријих мештана) из српског засеока Трњак и затворили по већим кућама у селу.

Хрватицу Софију (рођену Карловић) која је била удата за Србина Петра Илинчића и њихова два сина Танасија и Милана одвели су из Трњака у Војскову где је Софију и њене синове убио њен рођени брат.

Приликом сакупљања мештана неки су покушали да се сакрију. Кога су усташе приметиле да се крије, одмах су га убили. Спасло се само неколико: три дечака (Милан Вујић, Милан Арсенић и Мика Вујачић) и две жене (Босиљка Тополовац и Вида Арсенић).

Милан – Мића Вујић се сакрио код хрватске породице Михаљ у суседном засеоку Зорице. Поред њега сакрили су се још два дечака Милан Арсенић и Мика Вујичић. Они су видели да су после покоља усташе наставили да пију прослављајући стравични покољ српског народа и после тога “чврсто” поспали. То су искористили, узели су један чамац и превезли се преко Саве.

Босиљка Тополовац живела је на крају Трњака и била прва комшиница моје сестре. Када су усташе лупале на вратима куће кренула је њена јетрва и отворила врата, а Босиљка је искочула на другу страну куће и сакрила се у подрум. Касније када је изашла из подрума нашла је све своје побијене у кући, међу којима и својих двоје деце. Она је била у поодмаклој трудноћи и покушала је да се некако извуче ка српском селу Нови Град. Вода је била велика и она више није могла даље да тури. Случајно је наишао са чамцем њен комшија Хрват и помогао јој да се спасе. Касније ће Босиљка родити здраво мушко дете.

Вида Арсенић која је имала седам или осам година сакрила се у шталу и некако у току ноћи успела је да се “провуче” до српског села Нови Град и тамо остане жива.

Сакупљени народ је био затворен у куће Лазара Вујичића, Јовице Нинковића, Милана Вујића, Миће Гуњевића и Мирка Зарића где су одвели и мене са мајком. У кући Мирка Зарића (који је био у заробљеништву у Немачкој) било нас је 247 (три старца – Јован Богојевић, Јово Дујаковић, Митар Вујић - и 244 деце и жена, међу којима жена Мирка Зарића са петоро своје деце старости до 12 година – једно од њих је био и осмогодишњи Симо). Све су нас угурали у две веће просторије. Били смо “набијени ко кутија пибица”. У трећој просторији наше комшије Хрвати су се опијали.

Када је пао мрак они су прво бацили бомбе у наше просторије, а затим некако отворили врата и на смену онако пијани улазили и масакрирали нас секирама. Са мајком сам била одмах до врата тако да су сви газили по мени, а онда сам добила два удараца секиром у пределу стомака и главе и онесвестила сам се.

После извршеног масакра пијане комшије су отишле својим кућама у засеоке Војскова и Зорице. Током ноћи дошла сам свести. Моја мајка, која ме је штитила својим телом, била је сва исечена али је још била жива и рекла ми је “бежи, где било”. Убрзо је издахнула. Просторија је била пуна крви. Чули су се јауци преживели. Од нас 246 који су били затворени у кући Мирка Зарића прву ноћ покоља преживело је само десет.

Група лакше повређених и снажнијих (Ружа Ракић, Босиљка, Мара и Ружа Вујић) нашло је чамац и успело је да се превезе (преко реке Саве) до села Јаруге. Осталих нас неколико који смо били теже повређени (ја, која сам тада имала 14 година, те Босиљка Ракић (24 године), Милка Зарић (19), Мара (11), Илија (9) и Драгиња (7) Угљешкић успели смо некако да се попнемо на једну шталу у суседству где је било смештено сено. Свануло је јутро и наше комшије из засеока Војскова и Зорице долазе копају велику јаму и у њу закопавају 237 својих суседа из засеока Трњак који су побијени претходне ноћи. Онда су по нашим кућама купили и одвозили вредније ствари и у своје засеоке одвели и сву стоку.

На тавану штале смо на великој хладноћи, без воде и хране провели пет дана. Усташке страже су се стално кретале по Трњаку. Мала Драгиња, којој је била сломљена и рука и нога није могла да трпи болове, па је њен брат Илија, да усташе не би чуле њене јауке, држао своју руку на њеним устима. У једном моменту усташе су чуле њен јаук и повикале *Неко се чује на штали. Неко је остао жив. Донесите љестве*. Када сам то чула ја сам се завукла дубоко у сено. Неколико усташа се попело на шталу и наредило свима да се спусте низ љестве. Питали су да ли има још неко да је остао жив. Одговорили су да је само њих петоро остало у животу. Усташе су мало прегледали сено али ме нису приметили.

Наредили су свима да се спусте низ љестве. То су учинили Милка, Мара и Илија, али тешко повређене Босиљка и Драгиња то нису могле. Усташе су низ љестве спустиле малу Драгињу, а Босиљку су убили на штали и одозго је бацили. Затим су убили и остале и свих петеро сахранили у јаму коју су ископали.

Усташки старешина је рекао да сви морају да иду на неки састанак и да на стражи остану двојица. Чула сам како већа група усташа гази по блату и улазе у чамце (који су били 20-ак метара удаљени од нас) и одлази. Полако сам се извукла из сена и провирила у двориште и видела да су на стражи остали Божо Радош и Андрија Лизатовић из Војскове. Били су у цивилним оделима са пушкама на раменима. Ја сам их знала из виђења јер су били компије моје сестре Љепосаве која је била удата у породицу Топаловац и чија кућа је била на крају Трњака и граничила је са њиховим кућама у Војскови. Више нисам могла да издржим болове, глад и жеђ. Одлучила сам да им се јавим, па шта буде. Већ је полако падао мрак. Позвала сам Божу. Његово име сам запамтила јер је пијан са секиром улетео после бачене бомбе у нашу просторију и викао: “*Ја сам Божо Радош. Једва сам чекао да убијам.*” Тада нисам знала да се други зове Андрија.

Наредили су ми да сиђем и питали ме ко сам и како сам остала жива. Рекла сам да сам кћерка Томе Богојевића и да сам се сакрила у сену. Када су ме угледали били су изненађени и некако уплашени. Рекли су да ме не би могли познати јер сам била сва изобличена и сва црвена од људске крви. Молила сам их да ме не убију и да нисам ништа крива. Одговорили су да нико није крив, али је наређено да сви морају бити побијени. Затим су ми рекли да се поново попнем на шталу, а они морају да обиђу терен.

Убрзо су се вратили и наредили да поново сиђем. Чинило ми се да ћу од страха да умрем. Само сам мислила да ли ће ме убити пушком или ће ме заклати ножем. Молила сам их да ме не убију. Рекли су да ме неће убити и упитали да ли ћу ја њих спасти ако то буде потребно. Питали су ме да ли се сећам како су остали побијени у кући Милана Зарића. Рекла сам да сам се одмах онесвестила и да ништа не знам. Дали су ми комад топле погаче. Нисам могла

ни да једем него сам је прислонила уз тело и тако ми је пријала та топлина.

Повели су ме до чамца, ставили у средину и прекрили неким стварима. Ништа нисам видела. Чула сам када их неколико пута заустављају друге усташе и питају ко су. Одговарали су да су стража и да су пошли на вечеру. Пропуштали су их и напомињали да морају брзо да се врате са вечере.

Убрзо је чамец стао уз малу узвишицу где су биле куће Боже и Андрије. Андрија је отишао својој кући, замрачио прозоре и дошао по мене и увео ме у кућу. Била је то мала, сиромашна кућица. У кући ме дочекала његова жена Луција звана Луја. Загрлила ме је и почела да гласно плаче. Она је била добра пријатељица са мојом старијом сестром Љепосавом. Андрија је рекао жени да ме окупа, нахрани и крије чак и од њихове двоје мале деце. Луција ми је помогла да се оперем, дала ми неку њену одећу и пре него што ће се деца да пробуде сакрила ме на тавану куће где је био кукуруз. Тих дана је било посебно хладно и чинило ми се да ћу се укочити од хладноће.

Свакодневно су преко разгласа Хрвати обавештавани да не смију никог од Срба да сакрију. Уколико негде неког Србина нађу цела породица која их је крила биће стрељана. Учестали су и претреси кућа. Једном су ме затрпали у кукуруз на тавану и контрола ме није приметилa. Онда су ме Андрија и његова жена једне ноћи одвезли чамцем до њихове садевене кукурузовине и ту крили јер су сазнали да поново иде контрола која ће темељно све куће прегледати.

Видела сам да су и они уплашени и не знају шта да раде. Испричала сам им да је моја мајка била најбоља пријатељица са Миљушком која се као удовица преудала у село Јаруге које се налазило одмах преко Саве у Хрватској. Њена кћерка, Мира Михаљ живела је у суседном хрватском засеоку Зорице и од детињства се дружила са мојом старијом сестром Љепосавом. Андрији и његовој жени сам рекла да би ме Мира Михаљ сигурно прихватила. Андрија се упутио у Зорице и када је пролазио поред њене куће напали су га пси. Из куће је изашла Мира, отерала псе и позвала га у кућу на

пиће уколико не жури. Распитивала се за покољ у Трњаку. Плакала је и рекла Андрији да јој је жао свих, али да не може преболети своју најбољу пријатељицу Виду Богојевић (моју мајку Видосаву звали су Вида) и њену породицу.

Тада јој је Андрија рекао да није случајни пролазник већ је са намером дошао код ње да јој каже да је код њих Видина кћер Драга (моје крштено име је Драгиња али су ме сви тада звали Драга, а сада ме зову Драгица) која је преживела покољ. Договорили су се да ме Андрија доведе код Мире ноћу пред католички Божић, јер ће тада због славља будност усташа бити слабија.

Тако је и учињено. Ту ноћ Мира је позатварала своје псе, угасила светла у кући и оставила откључана врата. Када ме је Андрија довео Мира ме је загрлила и дуго држала у загрљају и само плакала. Породица Михаљ је код себе крила и 15-огодишњег Милана - Мићу Вујића.

Другог дана католичког Божића Мира се договорила са својим девером Антуном, који је био командир стража, да на једном месту остави већи слободан простор на Сави куда је Мира Мићу и мене одвезла у Хрватску њеној мајци. Убрзо се у Зорицама сазнало да је Мира спасла двоје српске деце из Трњака и она више није смела да се врати него је са нама остала код мајке.

Овако је стравичан усташки покољ преживело само нас десетак, а убијено је само у току једне ноћи (између шестог и седмог децембра 1944. године) укупно 601 становник засеока Трњак, а међу њима и сви моји: деда, мама, тата, сестре и њихови мужеви и деца. Поименични списак (са наведеним старосним добом) свих убијених, као и 242 убијених само у кући Мирка Зарића налази се у књизи коју су објавили Миленко Ристић и Милан Боројевић (*Срби у паклу усташког геноцида*, Београд, 1999.)

Тако је страшно сећање Драгице први пут јавно објављено у београдском недељнику *Огледало*. Оно што није објављено, а што такође треба забележити јесте податак да је, у исто време, када се то догађало у засеоку Дубица Доња – Трњак, до убистава долази и у другом засеоку истога села - Центар. О страдању становника засеока Дубица Доња - Центар, почетком децембра 1944 године, у

наведеној књизи (Срби у паклу усташког геноцида, Београд, 1999.), записано је и следеће: Мада су била прошла два месеца како је Београд био ослобођен, усташе и усташка власт и даље упорно ради на уништавању српског народа.

Шестог децембра 1944. године из Доње Дубице – Центар позвано је 47 људи (“ради упућивања у радну домобранску бојну”), које су запрежним колима упутили у Босански Брод. Због злочина које су усташе чиниле може се рећи да су људи једва чекали да оду из села, тако да су упућивање у радну домобранску јединицу (којих је и раније било) прихватили као награду, јер је то значило привремени мир и какву-такву сигурност.

Прва група од 21 човека заустављена је у Кадру, а затим одведена на обалу реке Саве, у Ракића долачу. Тамо су их усташе све поклале. Истога дана, само неколико сати касније, друга група од 26 људи заустављена је у Доњем Свилају и затворена у стару кућу Мартина Бенића. Срби из те групе навече су везани жицом, одвођени на мост преко Великог канала и тамо свирепо убијени – поклани. Сведоци овог усташког злочина су Триво, Максим и Мирко Драгић, који су успели побећи.

И наредног дана, седмог децембра (не знајући за судбину својих мештана који су се претходног дана одведени из села у мобилизацију), за радну домобранску јединицу одазвало се 67 Срба, од којих су усташе 61 затворили у Драгића дућан, а шест у Драгића магазу. Навече су их поубијали, а затим утоварили у запрежна кола и бацили у реку Босна.

У Драгића дућану су их убијали митраљеском паљбом кроз прозор. Рањенима су живот докрајчивали – клањем. У дућану се пре овог масакра чула песма пркоса: “Никад Србин кукавица није, смрт га гледа он се на њу смије.” Ову песму певали су Велимир (Милана) Боројевић и Марко (Симе) Горановић, звани Чича. Шесторицу људи који су били затворени у Драгића магази (Стефан - Стево Драгић, Лука Боројевић, Светозар Ђурић, Стефан - Стево Горановић, Драгослав Дрвенић и Михаило – Мики Милојевић) усташе су убиле на веома ужасан начин. Живе су их гулили.

...Коначно ослобођење овог краја уследило је тек 25. маја 1945. године, када је пао градић Оцак и село Влашка Махала. Тада

је сломљено и последње усташко упориште, уништен усташки осибњак. Ту је завршена и последња битка против фашизма у Европи.

У споменутој књизи наведена су стратишта, датуми убијања Срба из села Дубица Доња и списак жртава – презиме и име, име оца и године старости у моменту убиства. На том списку је 601 становник убијен из засеока Трњак и 149 становника засеока Центар села Доња Дубица. Међу убијенима 333 жртве су имале мање од 15 година (132 деце до пет година старости, 118 од пет до десет и 83 од десет до петнаест година).

По повратку у Прибинић, деда Јован, од стране нове комунистичке власти, бива неколико пута затваран због противљења колективизацији која је тада вршена (није хтео да своје домаћинство добровољно прикључи Сељачкој радној задрузи) и неизвршавања (наметнутог нереално високог) обавезног откупа. Због тога је више пута у затвору у Добоју данима држан у подрумима (*са водом дубине до једног метра - до појаса*, како је деда говорио). Због аграрне реформе која је спровођена, наши су морали да поделе заједничко домаћинство које је бројало 40-ак чланова.

Деда Јован је живео у Јаворови са породицом свога најстаријег сина Влајка. Када смо се одселили из Прибинића (пролеће 1955) деда Јован је зиме проводио код нас у Посавини, а ми смо свако лето одлазили у Прибинић.

Лета која смо проводили у Прибинићу била су прилика да се видимо са нашом бројном породицом која је тада долазила на старо огњиште Душанића – Липљанских у Јаворови. Тада сам могао да слушам и многа сећања старијих о историји краја и наших предака. Деда је највише волео да седи пред старом кућом, за столом испод винове лозе која је правила леп хлад, а у касно лето ширио се и пријатан мирис грожђа *тамјаника*.

Када је било време за јело улазило се у стару кућу где се налазио велики дуги сто за којим је могло да седи 30-ак људи. Пре него што се седне за сто, отварала су се врата *дедине* собе у којој је, на источном зиду, била наша икона – Свети Симеон Богопримац. Испред иконе би стао деда, а за њим сви остали – прво, одрасле мушке главе, затим жене (са малом децом) и на крају ми *одрасла деца*. Деда је изговарао наглас молитву, а ми остали смо за њим

понављали. Молитву испред наше иконе деда би завршавао са:
*Молитвама, Боже, Твог старог љубимца,
 Симеона светог, дивног Богопримца.*

Тек после тога сви би одлазили за сто. Деда би стојао на челу стола и наглас изговорио *Молитву господњу - Оче наш*. Сви би се прекрстили и сели да једемо. На крају јела, деда би поново устао (ми сви, такође, за њим) захвалио се Богу, похвалио домаћице - *стопанице* и наглас изговорио молитву:

Благодаримо Ти, Христе Боже наш, што си нас нахранио земаљским Твојим добрима, не лиши нас Небеског Царства Твога; но, као што си дошао међу Ученике Твоје и дао им мир Твој, тако дођи и међу нас и спаси нас. Молитвама Светих Отаца наших, Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј нас и спаси нас. Амин. После тога, сви би се прекрстили и удаљили од стола.

Молитве у току дана су биле честе и биле прилагођене за сваку пригодну прилику. Многе од њих су вероватно локалног карактера. Када је ујутру устао деда би се умивао уз такође пригодну молитву: *Добро јутро, 'лађана водица, помого нас Бог и Света Богородица...* итд. Још увек се сећам, молитве која се изговара пред полазак на починак, коју сам научио од деде и изговарао је сваку вече пред спавање, све до доласка на студије у Београд:

*Ој, Господе вишњи Боже
 и Анђелу хранитељу заштитниче мој,
 заклоните ме и сачувајте
 од сваке муке и беде
 и душманске руке.*

*Сјам, сјам
 Христа Бога спомињам.
 Небеса се отворише,
 Анђели се поклонилише,
 све душице редом сташе,
 некрштене побегоше,
 а крштене остадоше.*

*Крсти Боже име моје,
где ја спим – да заспим,
да зла санка не усним,
кад устанем да не уздахнем.*

*Господе Боже наш,
што згреших овога дана
речју делом и мишљу,
опрости ми као благ и човекољубив.
Подари ми миран и тих сан;
пошаљи ми свог Анђела чувара
који ме заклања и чува од свакога зла.
Јер си ти чувар душа и тела наших,
и Теби славу уносимо,
Оцу и Сину и Светому Духу,
сада и увек и у векове векова.
Амин.*

Мој отац је 1955. године *премештен* службом у Посавину у веома богато место Горњи Жабар, 20-ак километара западно од Брчког. Горњи Жабар се данас зове Пелагићево - по Васи Пелагићу који се у њему родио. После две године отац је поново *премештен* и ми смо се нашли у Брезовом Пољу (муслиманска чаршија 15-ак километара источно од Брчког на путу према Бијељини) где сам ја одмах, те 1957. године, пошао и у школу. Две зиме које је деда провео са нама у Пелагићеву мање се сећам него, наредних четири зиме из Брезова Поља.

У Пелагићеву ме је деда учио да пишем, читам и рачунам. Са задовољством сам то чинио јер је деда то радио са толико стрпљења и љубави, али и на неки веома необичан и за дете лако прихватљив начин да је све то за мене било много интересантно и забавно.

Често нам је навече у госте долазио и дедов вршњак, деда Гавро Стакић, који је из аустроугарске војске, у Првом светском рату, пребегаво Русима и преко Сибира и Кине на крају стигао, као добровољац, на Солунски фронт. Деда Јован се код деда Гавре много распитивао за *мајчицу Русију* (често је говорио: *ми Срби треба да се уздамо у Бога на небу, а на земљи у нашу цркву, у се и у*

браћу Русе) али и за Кину и често је понављао да је од оца и старијих људи, још као дете слушао, да ће *жути људи овладати светом*.

Када смо, пак, били у Брезовом Пољу скоро сваку вече, када је деда био код нас, долазио је дедин вршњак Мухарем Кукић и они су водили дуге и веома интересантне разговоре. Мухарем је био, за то време, такође (као дед Јован) крупна особа копчатих и широких рамена и огромних седих бркова. Мухарем је увек имао раздрљену кошуљу, седа и маљава прса на којима се на мразу стварало иће. Темпераментно је причао и често се песницом ударао по грудима која су, од силине ударца, громко одзвањала. Волео сам да слушам његов моћни глас и разуздани смех.

Мухарем је био изузетно цењена личност у свим суседним српским селима. На простору између Брчког и Бијељине (преко 40 километара) сем муслиманске чаршије Брезовог Поља сва су села српска. За време Другог светског рата власт у такозваној Независној Држави Хрватској на том подручју сем гостујућих Хрвата и муслимана чинили су и неки муслимани из Брезовог Поља. Домаћи муслимани углавном су били коректни према својим комшијама Србима, а нарочито се, у заштити Срба, истакао Мухарем Кукић који је због тога био веома поштован.

Мухарем је деди Јовану говорио о своме српском пореклу. Причао је да је као мали питао свога деду како му се звао његов деда и да је стално добијао одговор од деде да не зна. Мухарем прича да је он као дете био упоран и стално запитивао деду: *Како ја знам како се ти зовеш, а ти не знаш како се звао твој деда*, да би на крају од деде добио одговор: *Не питај ме, Мухареме, даље од мога бабе (оца), ако идемо до мога деде исцепркаћемо Марка*.

И заиста у Брезовом Пољу се у то време сачували неки обичаји који говоре о православном пореклу тамошњих муслимана. У време када смо ми живели у Брезовом Пољу у муслиманским породицама се за православни Божић прави *масленица* (лисната погача) у коју се стави метални новац. Обичај је био да се обележава и православни Ђурђев дан. Тог дана се муслимани умивају водом у коју су претходних дана ставили цвеће (*да миришћу као цвеће*), офарбано црвено јаје (*да буду румени као црвено јаје*) и дрен (*да буду здрави као дрен*)...

У Брезовом Пољу ја сам пошао у школу и деда се радовао мојим успесима. Увек ме је бодрио што је за мене био изванредан потстицај. Трудио сам се да своје школске обавезе и послове око стоке завршим на време како бих у вечерњим часовима могао да идем са дедом у његову свакодневну обавезну једночасовну шетњу. Деда је ишао полако, помажући се својим штапом, и успут разговарао са мном. У разговору није ме третирао као мало дете, него као одраслу особу и равноправног саговорника.

Када смо у лето 1961. године били у Прибинићу, деда је добро изгледао али је напоменуо да се не осећа добро и да не зна да ли ће наредну зиму провести код нас, у Брезовом Пољу. И заиста те зиме није кренуо за Брезово Поље. Тешко је поднео смрт свога праунука Милорада (од унукe Даринке Влајкове) који је рођен у старој кући у Јаворови. Код пријатеља је отишао на славу - св. Николу (19. децембра) - и по повратку рекао да се лоше осећа и да му позову сву децу. Оцу су јавили да одмах долази и он је последњи од деда Јованове деце стигао у Јаворову, пошто је живео, за то време, релативно далеко (остала дедина деца живела су у Прибинићу или околини). Када је и Бранко стигао деда се обрадовао и постао спокојан јер су му сва деца била на окупу. Сутрадан ће, 22. децембра 1961, деда Јован преминути у својој 74. години. За живота често се могла чути његова молба: *Дај ми Боже смрти за јакости*. Доживео је, за то време, *лепе* године, није дуго боловао и умро је смирен, окружен својим најближим.

Мој отац ће се у Брезово Поље вратити пред саму Нову 1962. годину и тада смо сазнали за дедову смрт. У кући ће се убрзо наћи и компшије, међу првима Мухарем Кукић, који су нам изјављивали саучешће. Мухарем ме је, као некад деда Јован, узео у крило и тешио. *Немој да плачеш* - говорио је Мухарем. *Ти си изгубио деду, а ја најбољег јарана (пријатеља) кога сам у животу имао. Али то је само привремено. Ја ћу се Јовану ускоро придружити на оном свету, а када ти проживиш овоземаљски живот, доживевши као ми дубоку старост, доћи ћеш нам и ти и онда ћемо опет као некада сви бити на окупу. Само што ће тај живот бити лепши него што је овај - овоземаљски. Сећаш се да је твој деда Јован увек говорио да*

је наш овоземаљски живот само припрема за онај прави, истински, живот који постоји на оном свету у коме је сада наш Јован.

Имао сам деду који се само пожелети може. Од њега сам добио толико тоpline и љубави коју и данас осећам. Све тренутке које сам проводио са њим памтим као праве празнике. Деда Јован ми је на један диван начин открио истинску веру у Бога, без чега је тешко осмислити овоземаљски живот. Истинска вера и стално обраћање Богу помагало му је да јасно разликује добро од зла и дало снагу да увек, без дилема, врши избор у корист добра.

Деда је био невероватно добронамеран, одмерен, смирен и у правом смислу речи срећан човек. Успео је да до краја живота сачува здраву памет, чист образ и дубоку и чврсту веру да добро, ипак на крају, побеђује зло. Говорио је да стално треба имати у виду да ће се човек у животу сусретати са великим искушењима и тешкоћама, те да бивају и периоди животних узлета и велике радости, али увек треба имати *трезвену главу* и веру да ће добро на крају тријумфовати. Због тога је често понављао народну мудрост: *У добру се не понеси, а у злу се не понизи*. Ипак, сећам се да је најчешће говорио: *Добро чини и добру се надај* - и тако се и понашао целога живота.

Тек као зрео човек увидео сам колико је за деду Јована, као истинског православца, много значајније било питање *зашто живи*, а не *како живи*. Настојао је да што достојанственије проживи свој овоземаљски и што боље се припреми за загробни живот, да подигне часно потомство (*човек треба прво да се труди да у сваком погледу по добру превазиђе своје родитеље, а касније - као родитељ - да подигне и васпита своју децу како би они превазишли њега*), те иза себе на земљи остави људски траг о коме ће са поштовањем говорити будућа поколења.

Пре неколико година, хроничар теслићког краја - Бошко Н. Петровић, објавио је (у књизи: *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена*) текст посвећен деда Јовану, а који је насловио: *Људескара и стасом и гласом*. Бошко Н. Петровић у том тексту пише:

Прибинић се може поносити знатним бројем презимена, али кад се помену Душанићи капу доле, јер у тој хајдучкој породици

било је више добрих, мудрих и паметних људи. По чојству, стасу и гласу људескару над људескарама представљао је предратни, ратни и поратни велики домаћин Јован В. Душанић. Породица сељака господски одгојена била је домаћин многим великим људима Европе који су по Босни имали шта да траже и шта да раде. Како се све одвијало по оној народној: “фукара фукари – памет памети или хрђа хрђи – злато злату” тако је и Јован примао у госте све добре, умне и паметне људе којима је знао шта треба рећи и како коме треба одговорити. Захваљујући добрим људима и храбрости својих синова Јован је избегао интернацију 1941. године и један од ретких угледника његова калибра остао са својим народом да се бори, мучи, пати, тугује и своје ближе оплакује којим је живот одузело безумље. У великој кући гостопримство је пружано четама људи. Од те куће нико жедан и гладан није смео кренути даље, јер то добре душе Јованових стопаница нису дозволиле.

Злу добро увек смета као што добар човек смета фукари, па се тако на удару зла и фукара нашла и ова угледна породица. Јован је “великосрпски националиста” зато што су му синови били у четницима, а “јатак” зато што му је кућа и земља у шуми и око шуме и што је гладном и жедном имала шта дати. Због тога је стезан и притезан више пута, а што је сачувао главу треба захвалити оној народној: “Неће пушка на погачу”.

“Великосрбин, кулак, јатак, народни непријатељ” и још понешто морао се уклонити из родног села, па је 1946. године на шест месеци Јован протеран са 30-ак чланова своје уже породице у Оцак. Прогон је учинио своје. Велика породица остала је без ишта, па је требало доста труда и времена да се опорави у чему се само делимично успело.

Како се тежило у “социјализам ући преко ноћи, јести златном кашиком и разметати изобиљем свега и свачега” Јован је запланиран у Сељачку радну задругу, па ако он “легне” легао је и Прибинић и Задруга је готова ствар. Знао је Јован да оно “што је свачије – није ничије”, па је енергично одбио “спасоносну” понуду. Тај чин и све друго што су фукаре пришивале Јовану били су разлог да се нађе у “ћорки” УДБ-е више пута, али је правда и истина увек изашла као победник.

Тако о моме деди Јовану пише, бивши партизан - Бошко Н. Петровић у чијој књизи (како сам наслов - *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена* - сугерише) нема много изразито позитивних личности.

ПРОГОНСТВО КАО СУДБИНА

Својеврстан вид прогона, четири деценије после интернације породице мога деде Јована из Прибинића у Посавину, доживеће и моја породица. Наиме, средином 80-их година XX века у Бањалуци сам ухапшен и окривљен *за деловање са позиција српског национализма и грађанске деснице*, те између осталог, и због тога што *потичем из четничке и свештеничке породице*. Епилог свега тога је да сам, као професор, због *морално-политичке неподобности* био избачен са Економског факултета у Бањалуци и био присиљен да се преселим у Београд.

Текст који следи нисам замислио као личну исповест, него као сведочанство о времену у коме смо живели. Због тога ћу, после кратком увода и коментара у фуснотама, наводити само званичне (партијске и друге) документе, те текстове објављене у средствима јавног информисања тим поводом.

* * *

Случај бањалучких професора започео је 11. децембра 1985. године акцијом Службе државне безбедности (СДБ) у Бањалуци. Тога дана, пред саму зору, извршени су претреси у становима колеге Миодрага Зеца и код мене. После вишечасовних, темељних, претреса станова приведени смо на саслушање у просторије СДБ. Истога дана је у СДБ приведено и више лица (углавном професора и асистената са Економског факултета) која су требало да послуже као сведоци. После потписаних изјава сви су у току дана пуштени кући, а колега Љубомир Золотић и ја (који нисмо пристали да пот-

пишемо, унапред припремљене, изјаве) смо задржани у притвору до 14.12.1985. године.¹⁾

Колеги Миодрагу Зецу и мени су одузете путне исправе - пасоши.²⁾ Пасош ћу поново добити у Београду после четири године чекања.

* * *

“На вијест о покретању поступка за расвјетљавање и пресјецање непријатељске дјелатности тројице радника Факултета одржан је 16.12.1985. године састанак Комитета за ОНО и ДСЗ (општенародну одбрану и друштвену самозаштиту). На састанку је извршено упознавање чланова са новонасталом ситуацијом на

¹⁾ Коментар. У Решењу о притвору које ми је уручено 12.12.1985. године писало је: *Постоји основана сумња да је ДУШАНИЋ ЈОВАН починио кривична дјела из чл. 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ. Обзиром да постоји бојазан од бјекства именованог и уништавања трагова кривичног дјела стекли су се услови за одређивање притвора.* У Кривичном закону СФРЈ наведени чланови гласе овако:

Члан 133/1: *Ко написом, летком, цртежом, говором или на други начин позива или подстиче на обарање власти радничке класе и радних људи, на противуставну промену социјалистичког самоуправног друштвеног уређења, на разбијање братства и јединства и равноправности народа и народности, на свргавање органа друштвеног самоуправљања и власти или њихових извршних органа, на отпор према одлукама надлежних органа власти и самоуправљања које су од значаја за заштиту и развој социјалистичких самоуправних односа, безбедности или одбране земље, или злонамерно и неистинито приказује друштвено-политичке прилике у земљи, КАЗНИЋЕ СЕ ЗАТВОРОМ ОД ЈЕДНЕ ДО ДЕСЕТ ГОДИНА.*

Члан 157: *Ко изложи порузи Социјалистичку Федеративну Републику Југославију, њену заставу, грб или химну, њене највише органе или представнике тих органа, оружане снаге или врховног команданта, КАЗНИЋЕ СЕ ЗАТВОРОМ ОД ТРИ МЕСЕЦА ДО ТРИ ГОДИНЕ.*

²⁾ Коментар. У Решењу о одузимању пасоша писало је, између осталог, и следеће: *Одузима се путна исправа - пасош број ХО 914309 од Душанић Јована са пребивалиштем Бања Лука, Породице Млечник бр. 1. У поступку који је претходно доношењу овог рјешења утврђено је слиједече чињенично стање: Заштита јавног поретка захтијева да се од именованог одузме путна исправа. С обзиром на тако утврђено чињенично стање, постоје законски разлози за одузимање путне исправе, па је стога ријешено као у диспозитиву.*

Факултету, те скренута пажња на могуће посљедице по политичко-безбједносноу ситуацију на Факултету.

По приспјећу Информације Центра СДБ Бањалука одржан је 07.01.1986. године поновни састанак Комитета за ОНО и ДСЗ Факултета на коме су чланови упознати са информацијом и вођен је разговор о потреби досљедне диференцијације студената и радника Факултета од дјеловања и понашања тројнице поменутих радника.”³⁾

(Информација Председништва АК СК)

* * *

“Једанаестог децембра прошле године рано изјутра радници СДБ темељно су претресли станове бањалучких професора, затим су професоре привели на саслушање. Са Зецом се до касно у ноћ разговарало, изјутра је разговор настављен. Душанић је задржан у притвору три дана.

Њиховим партијским организацијама је касније читана информација СДБ⁴⁾ (и њоме се касније углавном барата по сећању), из које произилази да су пуних седам година *деловали с позиција*

³⁾ Информација о провођењу диференцијације чланова Савеза комуниста (СК) поводом непријатељског дјеловања Душанић Јована, Зеца Миодрага и Золотић Љубомира, радника Економског факултета у Бањалуци коју је председништво Акционе конференције СК Економског факултета упутило Општинском комитету СК Бања Лука (у даљем тексту: Информација Председништва АК СК).

⁴⁾ Информација СДБ о пресецању непријатељске делатности тројнице радника Економског факултета у Бањалуци: Душанић Јована, Зеца Миодрага и Золотић Љубомира (у даљем тексту: Информација СДБ) је од стране радника СДБ донета на партијске састанке, прочитана и одмах враћана у СДБ.

Коментар. Већина навода из Информације СДБ наћи ће се касније у Званичном саопштењу Општинског комитета СК, а неки ће бити изостављени, као на пример: да сам организовао и био на челу *непријатељске тројке* (Душанић, Зеца, Золотић), такозване *београдске групе*, да потичем из свештеничке и четничке породице, и слично. С друге стране, у Информацији СДБ није било ни речи о томе да колега Миодраг Зеца потиче из познате партизанске породице и да је само пар месеци пре *случаја бањалучких професора* успешно завршио Партијску школу у Кумровцу (Титово родно место где се школовала будућа партијска елита Савеза комуниста).

српског национализма, грубо и дрско нападали личност друга Тита и других истакнутих руководиоца и томе слично.

Општински комитет СК наложио је основним организацијама СК да испитају идејно-политичку одговорност ових наставника. Миодраг Зеџ је члан Основне организације Друге године, Јован Душанић Треће године, а Љубомир Золотић Четврте године. У основним организацијама на Факултету заједно седе студенти и наставници. Студенти су у већини.”

(Звонко Симић, *СУД ПАРТИЈЕ*,
НИН, Београд, 22.6.1986).

* * *

“Националистичка иступања наведених наставника Економског факултета изражавана су тако што су они кроз своје дуже приватно дружење испољавали негаторски став и ниподаштавали основне вриједности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ-а и социјалистичке револуције, братство, јединство и социјалистичко заједништво, те омаловажавали личност и дјело друга Тита, доводећи у сумњу темељна уставна одређења.

Изражавали су *забринутост над судбином* српске нације, поготово интелектуалаца који су, по њиховом мишљењу, у СР БиХ прогоњени... Тврдили су да се четницима неоправдано приписују злодјела, те да ће историја са веће временске дистанце тек то потврдити...

Др Душанић и др Зеџ били су истомишљеници у погледу коментара на Устав од 1974. године, говорећи да је донијет под притиском хрватских националиста, да је њиме Србија ослабљена, распарчана и дезинтегрисана – у распаду, да ужа Србија нема никаквог утицаја у одлучивању на нивоу Федерације и да зато све више заостаје у развоју, указујући на потребу формирања *Велике Србије* у чији састав би ушли Црна Гора и већи дио БиХ.

У њиховим иступањима глорификована је и западна демократија и вишепартијски систем, те негирана демократија у нашем

систему, истицана угроженост слободе говора и мисли у социјализму, који је по њиховом мишљењу синоним за сиротињу, у којем су људске слободе угрожене. Нападана је наша несврстана спољна политика, којој су *дани одбројани* и слично.

Грубо су клеветали, нападали и вријеђали личност и дјело друга Тита наводећи претјеран раскош, трошење огромних средстава, задуживање земље, култ личности. За Предсједништво СФРЈ говорили су да је *вијеће старца* које ће због неспособности земљу довести до пропасти и рата.

Чињеница да су овако иступали млади, стручни и научни радници, који су се афирмисали управо у нашем самоуправном социјалистичком друштву, у вишенационалној средини, на релативно младој васпитно-образовној и научној институцији, још више добија на специфичној тежини.”⁵⁾

(Званично саопштење
Општинског комитета СК Бања Лука)

* * *

“Састанак Председништва Акционе конференције СК Економског факултета одржан је 10.01.1986. године, а основна тема расправе било је непријатељско дјеловање тројице чланова СК. Једнодушно је осуђено њихово дјеловање и указано је на потребу брзог и енергичног рапчишћавања новонастале ситуације. Закључено је да се хитно одрже састанци Основних организација Савеза комуниста (ОО СК) и Актива радника СК Економског факултета, како би се сви чланови СК упознали са суштином њиховог дјеловања и подстакла диференцијација.

Састанак Актива СК радника Економског факултета одржан је 13.01.1986. године, затим састанак Друге ОО СК 15.01.1986. године, те састанак Треће и Четврте ОО СК 16.01.1986. године. На овим састанцима чланови СК упознати су са суштином њиховог

---

⁵⁾ *Коментар*. Званично саопштење Општинског комитета СК Бања Лука је, у целини или делимично, крајем маја 1986. године, пренела скоро сва југословенска штампа (*Заговарали Велику Србију - Политика, Наставници кућног национализма - Ослобођење, Националисти за катедром - Новости*, итд).

непријатељског дјеловања. Оцјењено је да се њихово понашање коси са идејним ликом члана СК и да се од њега треба диференцирати, те да се мора утврдити степен њихове идејно-политичке одговорности. Такође је констатовано да у њиховом јавном раду (у настави, научно-истраживачком раду и слично) није примјечено непријатељско дјеловање. У циљу утврђивања идејно-политичке одговорности и изрицање мјера на ОО СК формирана су другарска вијећа.”

(Информација Председништва АК СК)

* * *

“На првом заједничком састанку сва три Другарска вијећа дате су одреднице за рад ових органа. Из садржајне дискусије о будућем раду издвајамо слиједеће:

а) другарска вијећа су основале ОО СК и она су одговорна за свој рад својим ОО СК којима и подносе извјештај,

б) другарско вијеће испитује степен одговорности члана своје партијске организације,

в) основ за рад другарских вијећа је Информација СДБ Бања Лука и она се не смије доводити у питање док се евентуално не докаже супротно,

г) при својој анализи другарско вијеће испитује само оне области дјеловања својих чланова које се наводе у Информацији,

д) другарско вијеће треба да има другарски однос према члану чија се одговорност испитује све док се или не потпуно увјери у његову кривицу, те да кроз оцјену његовог понашања да политички профил његове личности, оцјени његове поступке и евентуално предложи одговарајуће мјере,

ђ) неопходна је координација у раду сва три другарска вијећа као и координација између Општинског комитета СК и нашег Факултета,

е) пошто се ради о строго повјерљивим материјалима од чланова другарских вијећа се тражи строга партијска дисциплина - дискреција.”

(Из Извјештаја другарског вијећа Друге ОО СК)

* * *

“...Другарско вијеће је одржало седам састанака, од чега су била два састанка у Општинском комитету СК Бања Лука, где смо разговарали о методолошким и формално-статутарним питањима рада. На првом састанку са Ј. Душанићем, предочили смо му још једном наводе који су садржани у Информацији (СДБ), којима се његова дјелатност оквалификовала као непријатељска. Саопштили смо му да желимо разговарати о сваком наводу посебно, што би нам помогло да утврдимо околности које су погодиле таквом дјеловању. У току разговора, Јован Душанић је негирао тачност навода у цјелини, због чега није био могућ разговор о сваком наводу посебно.

На крају свога рада другарско вијеће, на основу Информације СДБ, разговора са Ј. Душанићем и члановима СК са Факултета и на основу закључака са састанка Треће ОО СК и Актива СК Економског факултета констатује слиједеће: да је Служба државне безбједности, пратећи дјеловање Јована Душанића у раздобљу од 1979-85. године написала Информацију, која указује на његово дјеловање са позиција српског национализма и грађанске деснице. Другарско вијеће полази од тога да је Информација тачна.

Врло вероватно, да је (Јован Душанић) у разговору поједине изјаве саопштавао тако да су неком од слушалаца остављале призив да се ради о дјеловању са позиција које су стране темељним одређењима нашег друштва, из чега се извлачи закључак да је дошао у сукоб са идејно-политичком осномом и статутарним принципима СК... те сходно члановима 22 и 23 Статута СК БиХ предлаже Трећој ОО СК Економског факултета да Јовану Душанићу изрекне мјеру идејно-политичке одговорности петог степена, односно искључење из Савеза комуниста.”

(Из Извештај Другарског вијећа Треће ОО СК)

* * *

“Послије састанка Актива, у складу са закључком Председништва АК одржан је заједнички састанак секретаријата ОО СК и другарских вијећа. Смисао састанка је био у оперативној припреми састанака ОО СК и процјени могућих појава и тенденција на самим састанцима.

Састанак Друге ОО СК Економског факултета, на којој је повезан друг Миодраг Зец, одржан је 26.3.1986. године. У дуго-трајној расправи друг Миодраг Зец испољио је висок степен самокритике, далеко већи од онога на Активу СК и у раду Другарског вијећа и писменој изјави коју је дао Другарском вијећу. Истина, у свом излагању покушао је да оспори тачност неких навода из Извјештаја другарског вијећа као и да неке своје изјаве прикаже са другачијим намјерама, другом контексту и слично. Међутим, како је то касније оцјењено и на заједничком састанку секретаријата ОО СК и Председништва АК СК, висок степен самокритичности, увиђање грешака и пропуста, чврста воља да се коригује у понашању, велика жеља да остане у Савезу комуниста и да се доказује у његовим редовима, те спремност да прихвати идејно-политичке санкције, пресудно је дјеловало на исход изјашњавања чланова СК о мјери идејно-политичке одговорности. У расправи је такође истицано да треба имати у виду поступност у изрицању мјера, обзиром да другу Миодрагу Зецу до сада није изрицана било која мјера. Све су то били разлози да већина чланова ОО СК на другој години студија буде за прихватање извјештаја Другарског вијећа уз преиначавање мјере идејно-политичке одговорности - искључење из чланства СК у опомену пред искључење.

Састанак Треће ОО СК, на којој је повезан друг Јован Душанић, одржан је 27.3.1986. године. Послије читања Информације Центра СДБ и Извјештаја другарског вијећа отворена је расправа. У свом дужем излагању друг Душанић негирао је већину навода из Информације и Извјештаја, наводећи да су многи нетачни, неки чак смијешни, други другачије протумачени и слично. Исто тако, истицао је да против њега нема било каквих материјалних доказа, да Другарско вијеће није понудило чињенично стање што му је био задатак, затим да је цијела ствар резултат повређене

сујете људи којима се он замерио и да у свему има низ нелогичности. Такође је тврдио да је своју изјаву у Центра СДБ потписао под принудом, али је пристао да потпише рачунајући да ће са слободом успјети да докаже њену нетачност... У читавом свом излагању испољио је некритичност, што је било присутно и на Активу СК и у раду Другарског вијећа. Све је то утицало на отежано вођење диференцијације са њим у оквиру Организације у којој су претежно студенти којима он предаје. Његово иступање, како је то оцјењено и на састанку Секретаријата и Председништва АК СК Факултета, оставило је јак утисак на студенте комунисте и довело до поделе међу њима, затим до колебљивог става код једног дијела, те сумњи у Информацију и Извјештај, а примјечено је и неозбиљно понашање појединаца⁶⁾ на што им је указано на самом састанку. Све је то утицало на крајњи исход изјашњавања о Извјештају и приједлогу Другарског вијећа. На састанку су говорили у прилог Извјештаја другарског вијећа сви присутни наставници, али то није битније могло да промени став чланова СК студената.”

(Информација Председништва АК СК)

* * *

“Састанци на којима је утврђивана њихова идејно-политичка одговорност, причају очевици, били су дуги и бурни. Студенти који чине већину међу комунистима на овој бањалучкој високошколској установи, одбијали су да поверују у непријатељску активност својих наставника, тим пре што Душанић и Зеџ важе за убедљиво најбоље предаваче.

---

⁶⁾ Није се радило о неозбиљном понашању студената. Напротив, веома озбиљно су, у својим дискусијама, истицали да не могу да схвате зашто је подигнута толика хајка против мене, а поготово их запрепашћује држање мојих колега - њихових професора. Неаргументоване оптужбе својих професора на мој рачун студенти су дочекивали гласним негодовањем.

И још: сећање студената на притиске, плач пред друговима оних слабијих, изгубљен по неки идеал...”⁷⁾

(Момчило Петровић: *Догодило се у Бања Гулагу, Младост, Београд, 16.06.1986.*)

* * *

“Поводом оваквог исхода диференцијације чланова СК на другој и трећој години студија заказан је састанак Предсједништва АК СК за 1.4.1986. године. Састанку су присуствовали и чланови секретаријата обе основне организације. Оцјењено је, како је већ наведено, да је до преиначења предложене мјере на Другој ОО СК, дошло под утицајем самокритичности, чврстој вољи и борби друга Миодрага Зеца да остане у СК, затим под утицајем његовог увиђања грешака, спремности на кориговање у понашању и прихватања одговорности за грешке пред ОО СК, те под утицајем поступности у изрицању мјера. По оцјени Предсједништва и Секретаријата Треће ОО СК, до поделе чланства Организације дошло је због несамокритичности друга Јована Душанића, његовог негирања навода, поступка утврђивања његове идејно-политичке одговорности, инсистирању на материјалним доказима и слично. Својим

⁷⁾ *Коментар.* У време свих ових мучних дешавања на Факултету оно што ми је, ипак, остало у лепом сећању, а и представљало огромну моралну сатисфакцију (као наставнику), јесте одлучна и недвосмислена подршка скоро свих мојих студената (и поред чињенице да су им јавно упућиване претње, на партијским састанцима - санкцијама уколико стану на моју страну, и давана разна обећања, када су појединачно позивани од стране партијског руководства на Факултету и Општинском комитету - као награда уколико буду против мене). И то у исто време када пред њима сви наставници и сарадници, моје колеге, гласају да ја будем кажњен, а неки од њих апелују на студенте да то исто учине.

Састанак Треће ОО СК је трајао изузетно дуго јер је дискутовало веома много студената и ни један од њих није подржао моје кажњавање. Напротив. Весна Алексић (данас, удата Марић, наставник на Економском факултету у Бањалуци) и Амела Велагић биле су најупорније и најубедљивије међу студентима.

понашањем у великој мјери допринио је стварању сумњи у Информацију Центра СДБ, Извјештај другарског вијећа, те стварању представе да му се без материјалних доказа не може изрећи ни мјера идејно-политичке одговорности. Због поделе око крупног идеолошког питања, те због сумње код једног доброг дијела чланова у чињенице које су поуздана основа за утврђивање и изрицање мјера идејно-политичке одговорности, Предсједништво АК закључило је да постоје основе за обнављање састанка на Трећој Основној организацији. Закључено је да се мора повести одлучна диференцијација и са онима који се солидаришу са другом Душанићем. У том циљу прецизирано је да би се чланови СК морали недвосмислено изјаснити да ли доводе у сумњу основаност Информације Центра СДБ, Извјештај другарског вијећа и да ли сматрају да је понашање друга Душанића, приказано у Информацији и Извјештају, спојиво са ликом члана СК и са чланством у СК. О обнављању састанка на Трећој ОО СК обављене су и консултације у ОК СК.⁸⁾

---

⁸⁾ Драган Давидовић, тада запослен у Институту за историју, успевао је да преко свога пријатеља (који је био близак са тадашњим секретаром Председништва ОК СК) сазнаје о намерама ОК СК и о томе ме благовремено обавештава. Тако сам од њега сазнао да ОК СК инсистира да се обнови расправа о моме кажњавању на Трећој ОО СК. Пошто су били свесни да студенти неће хтети да гласају за моје искључење, одлучили су да од студената траже да се морају *“недвосмислено изјаснити да ли доводе у сумњу основаност Информације Центра СДБ, Извјештај другарског вијећа и да ли сматрају да је понашање друга Душанића, приказано у Информацији и Извјештају, спојиво са ликом члана СК и са чланством у СК”*. Да студенте не бих доводио у ситуацију да ризикују да и они буду предмет прогањања кроз које ја пролазим (*“Закључено је да се мора повести одлучна диференцијација и са онима који се солидаришу са другом Душанићем”* - било је претходно решено на вишим партијским органима), пре заказаног поновног састанка Треће ОО СК, иступио сам из чланства СК.

Да ми олакша ситуацију самоиницијативно се, у то време, ангажовао и професор Уставног права Правног факултета у Бањалуци Мићо Царевић (носилац Споменице 1941. и два Ордена за храброст). Неколико пута је путовао у Сарајево покушавајући да људе из Председништва Централног комитета СК БиХ (према незваничним информацијама они су покренули, координирали и усмеравали активности на *случају бањалучких професора*) убеди да одустану од монтираног политичког процеса на Економском факултету у Бањалуци.

Састанак Треће ОО СК заказан је за 8.4.1986. године. О одржавању састанка друг Душанић Јован обавештен је раније. Пред почетак састанка он је секретару Основне организације упутио писмену изјаву којом са даном 7.4.1986. године иступа из Савеза комуниста по личној жељи. Изјава је написана са доста цинизма и ироничног става према поступку утврђивања његове идејно-политичке одговорности.”

(Информација Председништва АК СК)

* * *

“Секретар Треће ОО СК обавестио ме је 07.04.1986. године да је за 08.04.1986. заказан нови састанак ООСК. Такође ме је обавестио да не постоје неки нови моменти или чињенице које би се могле презентовати ОО СК. Имајући горе наведено у виду, а сећајући се тока претходног састанка ОО СК, сматрао сам својом људском обавезом да студенте поштедим нових непријатности. (Моје страдање не би ми било нимало лакше уколико би још неко невин страдао. Напротив.) Због тога сам истог дана (07.04.1986.) препорученом поштом послао Изјаву ОО СК, а којом сам је обавестио да у складу са чланом 25 Статута СК БиХ (који у целисти гласи: *Члан може по својој вољи иступити из Савеза комуниста.*), са даном 07.04.1986. године, иступам из СК. Један примерак те Изјаве уручио сам секретару непосредно пред почетак састанка, а исту сам прочитао на почетку састанка Треће ОО СК. Будући да је наведена изјава од стране председништва Акционе конференције СК Економског факултета званично оквалификована као цинична и иронична, наводим је у целини.

“Данас (7.4.1986) сам обавештен да је за сутра заказан састанак Треће ОО СК, а у вези са поновним разматрањем извештаја Другарског већа. У вези са тим изјављујем следеће:

1. На Факултету је у вези са овим “случајем” створена атмосфера која тешко погађа не само мене, него и колеге са којима радим, а нарочито студенте.

2. Другарско веће предложило је ОО СК да ми изрекне меру идејно-политичке одговорности петог степена, односно искључење из Савеза комуниста, мада није утврдило чињенично стање које говори о мојој одговорности као члана СК.

3. На састанку Актива СК Економског факултета одржаном 20.3.1986. године подржан је предлог другарског већа уз следећи закључак: *Једногласно је закључено да Јован Душанић, Миодраг Зец и Љубомир Золотић нису у свом јавном раду (рад у настави, органима управљања и научноистраживачки рад) деловали са националистичких позиција нити појединачно нити као група.*

4. Дана 27.3.1986. године на састанку Треће ОО СК, на коме је разматран Извештај другарског већа, чланови СК су били опомињани да ће, уколико не буду гласали за предлог другарског већа, и они бити проглашени националистима. Њихово евентуално гласање против предлога другарског већа проглашавано је повредом принципа демократског централизма (пошто је одлука донета од стране виших органа - Председништва ЦК СК БиХ, Председништва ОК СК Бања Лука, Председништва Акционе конференције СК Економског факултета), те да ће због тога бити искључени из СК. Уколико ОО СК не прихвати предлог другарског већа прети јој распуштање, а поново ће у СК бити примљени само они који су се изјаснили за предлог другарског већа. После вишечасовне расправе чланови ОО СК су појединачно прозивани да гласају како би се могло евидентирати како се ко изјаснио. И поред свега, већина чланова ОО СК изјаснила се против предлога другарског већа.

У жељи да допринесем смиривању ситуације (која би омогућила Факултету да се врати у *нормално* стање, а студентима да се посвете студирању и спремању испита), те да чланове ОО СК (пре свега, студенте) сачувам од даљих *моралних ломова*, обавештавам вас да са данашњим даном (7.4.1986.), а у складу са чланом 25. Статута СК БиХ иступим из Савеза комуниста.”

(Јован Б. Душанић, *О једном “искључењу”*,
НИН, Београд, 15.6.1986.)

* * *

“На 9. сједници Председништва Општинског комитета СК, одржане 24.04.1986. године обављена је расправа о Информација о провођењу диференцијације чланова СК поводом непријатељског дјеловања Душанић Јована, Зеџ Миодрага и Золотић Љубомира, радника Економског факултета у Бањалуци.

Кроз Информацију сачињену од стране Председништва Акционе конференције СК Економског факултета, приказан је пресјек укупне активности која се одвијала кроз основне организације СК у којима наведени чланови остварују своја статутарна права и обавезе, као и ток проведених активности у оквиру Актива СК радника запослених на овој високошколској организацији, те активности вођене у оквиру Акционе конференције СК Економског факултета и њеног Председништва.

Разматрајући ток активности на сједници Председништва Општинском комитету СК констатовано је, да је иста требала бити вођена брже и енергичније. Затим, с обзиром на карактер и квалификације испољених активности – са националистичких позиција, напад на основне вриједности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ и социјалистичке револуције, личност и дјело друга Тита, идејно-политичке мјере које су ОО СК изрекле наведеним члановима нису адекватне нити примјерене наведеним дјелима.

У вези с тим, Председништво ОК СК констатовало је да је кроз укупно вођење ове активности у ОО СК испољена колебљивост и опортунизам, посебно код чланова Савеза комуниста из реда студената, који чине већину укупног чланства ових ОО СК.

... Председништво се одредјелило да Општинском комитету СК предложи да обави расправу о наведеној информацији и формира Другарско вијеће, које ће наставити активности на испитивању околности и утврђивања чињеничног стања, те Општинском комитету СК предложити да изрекне одговарајуће идејно-политичке мјере наведеним члановима.

Поред наведеног, посебно је указано на одговорност чланова СК у пословодству и самоуправним органима Економског факултета у смислу њихове одговорности приликом процењивања могућности даљег радног ангажовања ових наставника на Факултету.”

(Резиме расправе коју је Председништво Општинског комитета СК Бања Лука упутило 25.04.1986. године Председништву Акционе конференције СК Економског факултета)

* * *

“Обавјештавамо вас да је Председништво АК СК Економског факултета заузело став да, с обзиром на природу идејних застрањивања због којих се води поступак утврђивања идејно-политичке одговорности Душанић Јована, Зеѿ Миодрага и Золотић Љубомира, треба покренути поступак, што овим путем и чинимо, за оцјену могућности њиховог даљег опстанка у настави.”

(Допис Председништва АК СК Економског факултета упућен, 28.04.1986. године, пословодству и самоуправним органима Економског факултета)

* * *

На седници Савета Економског факултета, одржаној 08.05.1986. године донета је Одлука да се *покреће поступак за оцјену извршавања дужности наставника и сарадника: др Јована Душанића, мр Миодрага Зеѿа и мр Љубомира Золотића и именује Комисија са задатком да утврди чињенице да ли наставник извршава дужности у складу са важећим прописима.*

Комисија је предложила да колега Зеѿ и ја будемо искључени из наставног процеса на Факултету. Предлог Комисије разматран је на Научно-наставном већу и Зборовима студената, а коначну одлуку је донео Савет Факултета.

* * *

“Научно-наставно веће (ННВ) предложило је Савету да др Душанић и мр Зеѿ буду искључени из наставе на Факултету... За

овакву одлуку ННВ гласало је 18 од 23 члана у случају др Душанића, а 17 када се гласало о мр Зецу.⁹⁾

За 20.06.1986. године била је заказана седница Савета на коју је дошло већина делегата. Иначе Савет има двадесет и једног члана, по седам делегата из редова студената, затим запослених на Факултету и из друштвено-политичке заједнице. Пре ове седнице одржани су зборови студената друге, треће и четврте године на којима су студенти једногласно били против предлога ННВ о искључењу својих професора из наставе. Студенти су, као и на састанцима ОО СК, били пуни хвале за радне и моралне квалитете својих професора истичући да они никада у раду са њима нису показивали националистичко опредељење. Са таквим ставом њихови делегати су и дошли на седницу Савета.”

(А Козомара, *Студенти против искључења*,
Новости, Београд, 27.06.1986.)

* * *

“Иако је јуче било натполовичан број делегата Савета коначну одлуку о томе да ли ће др Јован Душанић, мр Миодраг Зец и мр Љубомир Золотић даље изводити наставу одложена је за 25. јун.”

(Бранислав Божић, *Није све у кворуму*,
Глас, Бања Лука, 21.06.1986.)

⁹⁾ *Коментар*. На седници Научно-наставног већа дискутовали су и гласали против наших искључења из наставе, поред студената - чланова ННВ, колеге Милорад Каралић (наставник физичког васпитања и освајач златне Олимпијске медаље у рукомету) и Ратко Краварушић (асистент математике), а неколико њих је било уздржано. О атмосфери која је владала на ННВ говори и чињеница да је колега Зец, по његовом казивању, био толико збуњен (што му није баш својствено) да је гласао за моје искључење из наставе. Отуда и разлика од једног гласа приликом изјашњавања о искључењу из наставе колеге Зеца и мене.

* * *

“Нова седница Савета била је заказана за 25. јун, али пре него што је и требало да буде одржана по други пут је отказана.¹⁰⁾

На наредној седници Савета поред одлуке о евентуалном искључењу двојице професора делегати ће се изјашњавати и о новом декану Економског факултета. Досадашњи декан др Иван Марковић, изабран прошле године, поднео је неопозиву оставку на ову дужност.”¹¹⁾

(Кворум био, али ...,
Новости, Београд, 03.07.1986.)

* * *

¹⁰⁾ *Коментар.* И пре седнице Савета знало се да су за искључење из наставног процеса колеге Зеца и мене седам чланова Савета - представника друштвене заједнице (партијских функционера), а против свих седам чланова Савета из реда студената. Од седам чланова из реда запослених на Факултету четири наставника су били за, а три асистента против искључења. Пошто се одлука о искључењу доноси већином од укупног броја чланова Савета недолазак само једног од чланова из редова наставника или представника друштвене заједнице значи да приликом гласања не може да се донесе одлука о искључењу из наставног процеса колеге Зеца и мене. То је и разлог одлагања седница Савета до момента када је обезбеђено (у трећем покушају) комплетно присуство чланова Савета - представника друштвене заједнице и наставника Факултета.

¹¹⁾ *Коментар.* Пре оставке колеге Ивана Марковића, одмах после мога притварања, са места председника Председништва АК СК Економског факултета повукао се колега Крстан Малешевић.

Поред тога они су, у то време, учинили још по један изузетан гест. Наиме, у време када су ме 11.12.1985. године одвели од куће моја породица није могла да добије информацију где се налазим и у каквом сам стању. Мени није било омогућено да се јавим породици и имам контакте са било ким (адвокатом, родбином или пријатељима), сем инспектора СДБ, затворских чувара и (три) осуђеника из моје затворске ћелије. 13. децембра колега Малешевић (који је био члан руководства ОК СК) је телефоном назвао моју супругу и обавестио је да сам притворен, да је уверен да се ради о неспоразуму, да се много не брине, те да се нада да ћу ја ускоро бити ослобођен. Исте вечери супруга колеге Ивана Марковића је дошла у посету мојој супрузи, мада су се до тада једва и познавале.

“Није, у свему овоме, незанимљив податак да Савјет бања-лучког Економског факултета, који је требало да одлучи о “судбини” тројице наставника, два пута узастопно нема кворума. Отуда, мало је вјероватно да је рјешење – у очекивању кворума!”

(Јован Бабић, *Гријех или грешка*,
Данас, Загреб, 01.07.1986.)

* * *

“Уважавајући извештај комисије за утврђивање чињеница и мишљење Научно-наставног већа, чланови Савјета Економског факултета на јучерашњој затвореној седници, већином гласова донели су одлуку да се др Јован Душанић и мр Миодраг Зец искључе из научно-наставног процеса због националистичког иступања...

Интересантно је да су чланови Савета, пре почетка јучерашње седнице, одлучили да приликом доношења ових одлука не буду присутни новинари.

Према првим сазнањима, студенти су и овом приликом, као и на седници Научно-наставног већа, били против искључења Зеца и Душанића.”

(*Душанић и Зец искључени из наставе*,
Политика, Београд, 08.07.1986.)

* * *

Зоран Калинић, секретар Председништва ОК СК у Бањалуци каже тим поводом:

- Питали смо их, нико их из Службе ДБ није тукао.¹²⁾ А докле је ишло то неповерење, када је Душанић одбијао да једе, та три

¹²⁾ Истина нико нас није тукао, али смо колега Золотић и ја били малтретирани од стране припадника СДБ. Колеги Золотићу било је наређено, у просторијама СДБ, да се окрене према зиду са рукама подигнутим у вис. Иза његових леђа инспектори

дана. Тражио је само млеко у тетрапаку да му неко нешта не би ставио унутра!

Зоран Калинић прихвата да су “обављене консултације” са Невенком Селимовић, чланом Председништва ЦК СК БиХ, али да “никакав притисак није био у питању - таман посла.”

На питање зашто је Комитет “прескочио” мишљење основних организација поменутих професора, Зоран Калинић каже:

- И из званичног саопштења је јасно да су се основне организације незрело сусреле са национализмом. Испитаћемо и одговорност комуниста који су сведочили у СДБ, а никад на својим основним организацијама нису указивали на њихов национализам, који је по мишљењу Комитета ипак постојао.

А на састанцима који су се тих дана један за другим низали на Економском факултету, изречена је једнодушна процена да тројица професора “озлоглашених националиста” нису ништа друго до изузетно омиљени и стручни наставници.

(Светлана Прлина, *Рашомон на Врбасу*,
Новости 8, Београд, 19.6.1986.)

* * *

“...У југословенској јавности је путем саопштења Општинског комитета СК, односно и писањем овим поводом у неким јавним гласилима, потом, Бања Лука представљена са апсурдном

СДБ су на њега викали и претили му да ће га (уколико не потпише унапред припремљену изјаву) *премлатити и на крају ликвидирати*. Други су предлагали да га треба *одмах ликвидирати*. Све то је било праћено ударањем пендрецима по столу иза његових леђа и релетирањем и стављањем пиштоља за потиљак Золотићеве главе.

Мене су свакодневно испитивали у просторијама СДБ по 16 до 18 сати дневно и онда су ме пребацивали на *славање* у затвор “*Туњице*” у хелији у којој су били робијаши осуђени на вишегодишње казне затвора и полицијски провокатори. За мене је био “*резервисан*” кревет испод разбијеног прозора наше затворске хелије, а температура се тих децембарских ноћи спуштала знатно испод нуле.

тезом као град у коме “полиција” жури интелектуалце. Крајњи производ ове акције на самом Факултету, међутим, огледа се у “крајњој подијељености”: студенти и дио професора на једној, и остали професори на другој страни.

Новинарима, иако су то тражили, није допуштено да присуствују партијским расправама о овом случају, него им је као својеврстан израз поверења дато званично саопштење у коме није било ни ријечи о, на примјер, првим сазнањима радне групе. Наиме,

---

У просторијама СДБ стално су се (на сваких 2-3 сата) мењали инспектори који су ме испитивали. По правилу смене су биле по систему “топло-хладно”. Прво су са мном једни лепо разговарали, тражили да потпишем већ припремљену изјаву, објављивали да ће *све то заборавити ако пристанем да радим за њих* и у том случају гарантовали ми *незамисливо успешну каријеру*. Затим би се појављивали други инспектори који су били “сирови”, стално су викали и претили ми. Тврдили су да за моју кривицу имају материјалне доказе и изјаве безбројних сведока, те да уколико не пристанем на сарадњу са њима предстоји ми минимално десетогодишња робија.

Пошто од мене нису успели да добију никакво признање кривице и пристанак на било какву сарадњу, четвртог дана од мога хашпења, у просторију је, за време испитивања од стране два “сирова” инспектора, ушао “нови” инспектор који је одмах почео да виче на мене, наглашавајући да ја не схватам где се налазим и данима “замајавам” његове колеге инспекторе. Рекао је да се ја и овде понашам као професор и свима покушавам да *демонстрирам своју интелектуалну супериорност и држим моралне придике*. Истакао је да је и он интелектуалац, да је завршио правни факултет, те да је и он могао да докторира да му време не одузимају *непријатељи народа*, као што сам и ја, против којих мора да води непрестану борбу. На крају је, засукавши рукаве, сео на ниски сточић за којим сам седео, и уневши ми се у лице, повишеним тоном рекао да је он “специјалиста” за оне који воле да “филозофирају”, те да ће ме он *пропустити кроз своје руке*, и да ћу и ја, као *сви филозофи до сада које је он обрађивао, брзо пропевати и своју кривицу издекламовати као азбуку: а, б, ц, д...* Рекао сам му да не сумњам да је завршио правни факултет, али да ме изненађује да је заборавио нешто што се учи још на почетку основне школе: азбука почиње са словима: а, б, в, г ..., а абецеда са словима а, б, ц, д... У том тренутку он је занемео изгубио своју малопређашњу самоувереност и брзо напустио просторију, а друга два инспектора су остали “без речи”. Наступио је тајац од неколико минута, после кога је у просторију ушао заменик начелника СДБ, рекао двојници преосталих инспектора да изађу напоље и са мном је, као и раније када је он вршио испитивање, почео лепо да разговара.

чланови овог тијела имали су утисак и покушали да докажу да се у случају Економског факултета ради о тзв. “темпираном национализму”, односно о ситуацији када се одређени проблеми не могу ријешити па се потури национализам.¹³⁾

Исто тако провијава утисак, да је на основу “накнадних” радњи дошло до изјаве Душанића, који никог није оптужио већ “карактерно” изнио своје мишљење. Између осталог, и о томе да се слаже са Ђуретићем и његовом књигом, да се по Босни непотребно јуре интелектуалци због свог мишљења, као и да се о улози четника у минулом рату нетачно учи у школама, и слично.

Душанић потом тражи сагласност да замјени стан, што добија, иако нема десетогодишње станарско право, и на крају, посљедњу сједницу Савјета факултета претвара у расправу о Служби државне безбједности.

Очигледно да је највећу “корист”, за сада, од безпотребног увлачења Службе безбједности у овај случај имао Душанић, коме је ово, изгледа, била окосница у свим расправама. На крају, ипак, остаје утисак да је погрешно пренаглашавање улоге СДБ оставило привид у јавности, али и међу студентима, да “полиција” жури интелектуалце, што није тачно, а “јесте” само по Душанићу.”

Душан Кецман:, *Свједочење и чињенице*,
Глас, Бања Лука, 09 -10. јул 1986.

* * *

---

¹³⁾ *Коментар.* Прави разлози овог монтираног процеса нису познати и њима се мало ко и од новинара бавио. Сем назнака у овом тексту, своју претпоставку су изнели новинар *НИН*-а З. Симић и новинар *Младост*-и М. Петровић који су по два дана провели у Бањалуци и, између осталог, написали:

“О кривници три бањалучка професора тешко је разговарати, јер доказа нема, или јавности нису предочени... Професори Душанић и Зеџ важе за најбоље предаваче (студенти им редовно дају највише оцене у редовним оцењивањима рада на Економском факултету, иако је код њих најнижа пролазност на испитима) и већ су афирмисани као стручњаци у целој Југославији. Њихово залагање за поштравање критеријума за избор у научна звања лако је могло да их доведе у

У вашем листу је 19. и 20. јула ове године објављен текст Д. Кеџмана под насловом *Свједочења и чињенице*, а који, како (у наднаслову) наглашава ваш новинар, представља *Прилог анатомији случаја професора Економског факултета у Бањалуци*. Због пресељења у Београд са закашњењем сам прочитао тај текст и желео бих да се осврнем на неколико “чињеница” које се у њему наводе.

Ваш новинар већ у поднаслову текста истиче следеће. *Непотребно увлачење службе ДБ у цијели случај*. Међутим, у Саопштењу ОК СК Бања Лука се каже: *Активности на утврђивању идејно-политичке одговорности ових наставника - чланова Савеза комуниста Југославије, младих и стручних радника, иницирана од Општинског комитета СК, а на основу дужег праћења њиховог иступања и понашања од стране надлежног органа, вођене су већ неколико мјесеци у основним организацијама СК овог факултета*. У извештају другарског већа Друге ООСК наводи се и следећи закључак са састанка сва три већа: *основ за рад другарских вијећа је Информација СДБ Бања Лука и она се не смије доводити у питање...*, а у Извештају другарског већа Треће ОО СК се наглашава да је СДБ пратећи деловање Јована Душанића у раздобљу од 1979-85. године написала Информацију која указује на његово дјеловање са позиција српског национализма и грађанске деснице; *Другарско вијеће полази од тога да је Информација тачна*. Овакви ставови су заузети и поред чињенице да нико (осим СДБ) није

сукоб са средином, коју су већ напустила два стручњака, иначе бивши декани овог факултета. Из истих разлога кажу у Бањалуци.”

(Догодило се у Бања Гулагу,
Младост, 16.06.1986)

“...У једном трактату о антисемитизму, Хана Арент написала је да ништа не изазива толико зависти, ништа толико не провоцира агресивност околине као богатство без власти. Да ли се то односи и на интелектуално богатство? И да ли та лупидна мисао може помоћи да се разуме “случај бањалучких професора”?”

(Суд партије,
НИН, 22.06.1986)

приметио такво деловање (На састанку Треће ОО СК Економског факултета и Актива СК, чији су чланови радници Факултета, поред чланова који су давали изјаве у СДБ, дискутовао је и одређени број осталих радника и студената. Сви су у својим дискусијама изјавили да у понашању Ј. Душанића није примјећено ништа што би га могло оквалификовати као српског националисту или десничара - пише у Извештају другарског већа Треће ОО СК), те да је Информација СДБ, у најмању руку, непрофесионално написана јер су у њој биле очигледне неистине (нетачне чак и године нашег рођења и улице у којима станујемо), а да не говорим о примитивном нивоу опаски које нам се стављају у уста.

У наведеном тексту Д. Кеѿман наглашава да последњу сједницу Савјета факултета (Душанић) претвара у расправу о СДБ. (Очигледно да је ваш новинар добро обавештен и зна шта се дешавало на седници Савета којој није присуствовао. Уосталом, он је добро обавештен и о томе ко је шта потписао у СДБ, те зна да само ја у својој изјави нисам никога окривио, али да сам "карактерно" изјавио то и то. Не знам ко је вашег новинара о свему томе детаљно информисао и да ли то има неке везе са покушајем да се у његовом тексту оспорава нешто што се тешко оспорити може). Присутнима на састанцима на Факултету, сада и вашим читаоцима, желео сам и желим да скренем пажњу на неколико детаља.

Претрес стана. Два инспектора СДБ у пратњи једног униформисаног милиционера пробудили су ме ноћу у првим часовима, за мене већ незаборавног, 11.12.1985. године и обавестили ме да треба да изврше претрес стана. На моје инсистирање да ми дају на увид писмени налог за претрес показали су службену легитимацију и саопштили ми да у изузетним условима на бази ње може да се врши претрес, а ти су се услови према њиховој процени стекли. Затим ми је наређено да пробудим супругу и дете. Моја молба, да четворомесечно дете оставе да спава, одбијена је са образложењем да приликом претреса у стану сви морају да буду будни. По завршетку претреса стана (приликом претреса у стану није пронађен никакав недозвољени или компромитирајући материјал) наређено ми је (опет без икаквог писменог налога) да пођем са њима.

Испитивање. У просторијама СДБ сам истога дана испитиван до касно у ноћ и онда одведен у затвор. Решење о притвору уручено ми је сутрадан (12.12.1985) око 10 часова. На моју молбу да ми дају Кривични закон СФРЈ, из кога бих могао да сазнам на шта се односе чланови 133/1 и 157 КЗ (у решењу о притвору је писало да постоји основана сумња да сам починио кривична дела из ова два члана) одговорили су да то не могу да учине јер им Кривични закон није “при руци”. Испитивања су трајала сваког дана до касно у ноћ (иследници су се мењали) и онда сам пребациван у затвор. У притвору смо задржани само колега Золотић и ја, јер једино нас двојица нисмо хтели да потпишемо изјаву у СДБ већ првог дана саслушавања. У Информацији СДБ се наводи да су Душанић и Золотић, због неискреног и некоректног става ¹⁴⁾

¹⁴⁾ *Коментар.* Чим сам приведен у просторије СДБ заменик начелника ме је укорио због некоректног става према инспекторима који су вршили претрес мога стана, као и због *паушалних оцена* које сам износио о раду СДБ.

Замерено ми је што нисам имао поверење у њихове људе, када су дошли да врше претрес мога стана, него сам од њих тражио писмени налог за претрес. Исто тако, примедбу су имали на недовољну сарадњу са њиховим људима јер сам одбио да предложим два лица који би били сведоци при претресу, па су они пробудили и довели сусетку и суседа из станова поред мога. Такође на крају претреса одбио сам да потпишем *записник о привремено одузетим стварима* јер се међу десетинама књига из српске историје, религије и слично, нашао и Библија, а не и *Куран* и *Талмуд* који су се у мојој кућној библиотеци налазили једни поред других. Записник сам потписао тек када су на списак дописали (и са собом понели) и *Куран*.

Замерку су имали и на то што сам, при тако *озбиљном послу* - претресу стана, покушавао да правим неприличне опаске. Тако, на пример, ствари (углавном су то биле књиге) које ће касније са собом инспектори понети у СДБ *као један од доказа моје кривице* стављали су на мој писаћи сто. Када су издвојили и *Црквени календар за 1985. годину*, сусетка је спонтано и уплашено рекла да исти такав календар у њиховом стану има и њена мајка. Ја сам се тада нашао и рекао јој да то није морала да каже јер се сада инспектори СДБ могу упутити и у претрес њиховог стана.

Међутим, највећа замерка је била што сам на почетку претреса стана на питање инспектора, да ли у стану има неких недозвољених материјала, одговорио: *Нема, сем евентуално оних које сте ви претходно оставили*, те на њихово додатно питање како сам ја то могао и да помислим и знам ли ја како они раде, одговорио: *Знам, па због тога тако и говорим*.

према радницима СДБ, задржани у притвору од 11. до 14.12.1985. године. Не знам колико то може бити основ за притвор и због чега се у Решењу о притвору наводе други разлози: *Обзиром да постоји бојазан од бјекства именованог и уништење трагова кривичног дела стекли су се услови за одређивање притвора.* Колико се и овде ради о правим разлозима тешко је рећи ако се има у виду да ми је пасош одузет приликом претреса стана (а и са њим зашто бих и где бежао?), или о каквом уништењу трагова кривичног дела се може говорити ако сам осумњичен за *вербални деликт или деликт мишљења.*

Сведоци. Истовремено, када и мени, вршен је претрес стана и код колеге Зеца. Тек после тога (у току дана 11.12.1985.) у СДБ су приведени сведоци (међу њима и колега Золотић). На састанцима на Факултету сви ови сведоци су изјавили да је то био њихов први контакт са СДБ. Поставља се питање: како је могуће да сам ја био притворен пре него што су сведоци приведени да дају изјаве на основу којих би ја евентуално могао да будем осумњичен? Такође су сведоци на тим састанцима изјавили да су од иследника били обавештени да сам ја све признао и да је код мене пронађен доказни материјал мог непријатељског деловања, односно радио станица и шифровани материјал, те да они треба да потпишу само оно што сам ја већ потписао. (Напомињем да се то дешавало 11.12.1985. године када ја у СДБ нисам било шта потписао.) На крају, свима су као “необориви докази” мога национализма навођене чињенице да се потписујем ћирилицом, да у потпису стављам средње слово, да су питања на испитним цедуљицама откуцана ћирилицом, те да ми се син зове Арсеније.

Очигледно да је највећу корист од беспотребног увлачења СДБ у овај случај имао Душанић - пише Д. Кеѿман. Међутим, за сада се моја “корист” од целог овог случаја огледа у томе што сам присиљен да се иселим из родног краја, што сам онемогућен да објавим већ припремљену књигу, будем изабран у звање ванредног професора и да искористим одобрену стипендију шпанске владе (у оквиру међународне научно-техничке и културно-просветне сарадње), а да не спомињем како све ово преживљавају моји најближи.

Надам се да ћете објављивањем овог мог текста омогућити својим читаоцима да сами донесу свој суд о тврдњи вашег новинара да *на крају, ипак остаје утисак да је погрешно пренаглашена улога СДБ.*

Јован Б. Душанић, Палисадска 28, Београд
(Одговор бањалучком листу “Глас”, 09.08.1986.)

* * *

АПЕЛ ЈАВНОСТИ

“Према писању НИН-а од 22. јуна 1986. године двојица доцната Економског факултета у Бањалуци, др Јован Душанић и мр Миодраг Зеџ, одлуком Научно-наставног већа искључени су из наставе. То је учињено на основу полицијске, ничим доказне доставе Службе државне безбедности, у којој се тврди да су припадници ове, “београдске групе” пуних седам година “деловали с позиција српског национализма”, да су “грубо и тенденциозно коментарисали НОБ” и да су “грубо нападали личност друга Тита и других истакнутих руководилаца”.

Нашу посебну забринутост изазива чињеница да полицијска информација СДБ, састављена на основу анонимних и под сумњивим околностима прикупљених изјава, може да послужи као ваљан доказ политичког деликта мишљења двојице универзитетских наставника. Зар изјаве анонимних сведока дате под полицијском присилом, ван суда, без присуства јавности и без икакве одговорности за лажно сведочење уопште могу бити поуздан доказ о било којој релевантној чињеници? И зар у овој земљи у којој се зајамчује једнакост права и дужности, искључење из Савеза комуниста може да буде довољан разлог за искључење из универзитетске наставе?

Стога се обраћамо југословенској јавности и свим људима добре воље и осетљиве савести са молбом и предлогом да најодлучније осуде овакво незаконито кажњавање др Јована Душанића и

мр Миодрага Зеца и да предузму све што је у њиховој моћи да се ова двојица универзитетских наставника одмах врате у наставу”.

ОДБОР ЗА ОДБРАНУ СЛОБОДЕ МИСЛИ И ИЗРАЖАВАЊА:
(академик Матија БЕЋКОВИЋ, др Коста ЧАВОШКИ, академик
Добрица ЋОСИЋ, проф. др Андрија ГАМС, др Иван ЈАНКОВИЋ,
проф. др Неца ЈОВАНОВ, академик проф. др Михаило МАРКОВИЋ,
Борислав МИХАЈЛОВИЋ – Михиз, академик Драгослав МИХА-
ИЛОВИЋ, академик проф. др Никола МИЛОШЕВИЋ, Танасије
МЛАДЕНОВИЋ, академик др Гојко НИКОЛИШ, академик проф.
др Предраг ПАЛАВЕСТРА, академик Мића ПОПОВИЋ, академик
проф. др Радован САМАРЦИЋ, академик Младен СРБИНОВИЋ,
академик проф. др Драгослав СРЕЈОВИЋ, академик проф. др
Љубомир ТАДИЋ)

* * *

“Савјет Економског факултета у Бањалуци донио је коначно једну значајну одлуку: ставио је ван снаге одлуку Савјета овог Факултета донесену прије осам година (07. јул 1986. године) којом су др Јован Душанић и др Миодраг Зец искључени из научно-наставног процеса.

Монтиран политички процес, да подсетимо, узбуркао је тих дана бањалучку и југословенску научну и културну јавност, узевши за жртве тада младе и перспективне научне раднике, али и углед ове бањалучке високошколске институције.

Савјет Економског факултета у Бањалуци, стављајући ван снаге ранију одлуку, оцјењује да ни у вријеме њеног доношења, а ни данас, нису постојали разлози за искључење из научно-наставног процеса др Јована Душанића и др Миодрага Зеца.”

*(Рехабилитација др Душанића и др Зеца,
Глас српски, Бања Лука, 14.04.1994.)*

* * *

“...У другом дијелу овог раздобља већ су били евидентни знаци стагнације, која је била подстакнута измишљеном, односно монтираном политичком афером. Радило се о такозваном вербалном деликту који се приписивао двојници наших професора – др Јовану Душанићу и др Миодрагу Зецу – и једном вишем асистенту – мр Љубомиру Золотићу.

На жалост, Научно-наставно вијеће и Савјет Факултета су подлегли притиску тадашњих власти и донијели одлуку о искључењу др Душанића и др Зеца из наставног процеса. Као посљедица те афере, на Факултету се међу колегама појавило подозрење и међусобно неповерење, што се негативно одразило на рад са студентима и квалитет тог процеса.

Највећа директна штета те измишљење афере била је елиминисање са катедре двојице професора (др Душанића и др Зеца), које би по свом научном опусу пожелели сваки економски факултет тадашње СФРЈ.

Због чињенице да је колектив Економског факултета у вријеме те афере, у прољеће 1986. године, пропустио да енергичније стане у одбрану својих колега, морална је обавеза нас њихових колега који смо из тог времена и данас на Факултету, да им упутимо јавно извињење због тога, с једне стране, те да им се и захвалимо што су и поред непријатности и шиканирања, која су тада доживљавали, били спремни да поново буду у функцији развоја Факултета онда када је то од њих затражио управо овај Факултет.

Збивања тог времена представљају најтамнију страницу у животу овог Факултета; она, као да су наслућивала долазак тежег раздобља; али овог пута не само Факултета, већ и нашег ширег окружења.”

(Из поздравног говора декана на прослави
25-огодишњице Економског факултета у Бањалуци,
05. фебруар 2000. године)

Момчило Спасојевић

ТРАГАЊЕ ЗА МИРИСИМА ДЈЕТИЊСТВА

(*Јован Б. Душанић – Липљански: ПРИБИНИЋ – место у Републици Српској, Нова Европа, Београд, 2006*)

Можда нема снажније ни постојаније љубави од оне према завичају. А када неко напише и књигу о своме завичају, онда је то врхунац љубави. Пред нама је, коначно, и готово цјеловита књига о Прибинићу аутора Јована Б. Душанића – Липљанског, написана читко, занимљиво и студиозно. Писана је са великом љубављу, савјешћу и ерудицијом. Појава ове књиге заиста је прави, истински празник. Ова средина од данас за једну димензију постаје значајнија и она ће се од сада гледати другачијим очима, с мање равнодушности, а с много више поноса, уважавања и љубави.

Дјело овакве врсте, која враћају сјај успомена на минула времена, врло тешко се пишу и тимски, а када то уради појединац, као што је учинио сам Јован Б. Душанић – Липљански, онда је то прави подвиг. Овај узвишено обављени посао захтјевао је десетогодишње одрицање, преданост, стручност, велику љубав и проницање како би се дошло до важних података, забиљежило корисно искуство и прича о њему у недостатку докумената и писане грађе, у обиљу свеприсутног људског заборавља. Књига је саткана од широког мозаика догађаја, збивања и личности, а све то пластично осликава живот који непрекидно тече и мијења се. Основни пишчев циљ, чини се, био је отргнути од заборавља успомене на људе, догађаје, обичаје и начин живљења у селу какво је Прибинић. Скоро документовано Душанић нас зачуђујућом лакоћом и једноставношћу води кроз историју свога села.

У другој половини XIX вијека, како се може закључити из ове књиге, Прибинић је на врхунцу свога привредног успона. Кроз њега пролази макадамски пут за Бања Луку, а стиже и жељезница. Он постаје седиште шумске управе са запослених 2.300 радника. Попут гљива послјије кише ту ничу бројни ресторани и кафане и

све врви од живота. У њему се говори њемачки, талијански, мађарски, словеначки, чешки и други језици. Писац нам казује историју прибиничког краја, говори о његовим становницима и судбинама, о многим значајним догађајима и збивањима. У духовном и културном погледу дуги низ година у Прибинићу доминантну улогу има угледна свештеничка породица Душанића. Њиховом заслугом (Гавре Душанића и његовог сина проте Косте), већ половином XIX вијека, у овом месту постоји неки облик професионалне школе, а равно прије сто година та школа је добила за то вријеме модерну зграду. Стеван Душанић, син проте Косте, са титулом теолошког доктората стеченог у Русији (1901), иако један од неколико десетина образованих Срба у Босни, посветио се духовном и просвјетном уздизању народа свога завичаја. Тај рад спречава га да се вине у више сфере науке и стваралаштва, али његов син Светозар оставља видљив и значајан траг у културном животу српског народа, а унук Слободан је данас редован члан Српске академије наука и уметности.

Аутора занима траг овдашњег човјека утиснут у људско памћење, застао у неком документу, запису и слично. Има у овој књизи, као уосталом и у другим књигама овакве врсте, понешто од носталгије за оним што је заувек ишчезло и заборављено, а што открива наше коријене. Дobar зналац ће одмах на страницама ове књиге осјетити нешто од мириса срећног дјетинства. Тај посао Јован Б. Душанић – Липљански, усудио бих се претпоставити, радио је с много више задовољства и љубави него свој научни посао из економије, те као да се и у његовом случају обистинјују ријечи Светозара Душанића: *Без обзира које образовање имали, Душанићи на крају завршавају као историчари.*

Нема сумње да ће ова књига побудити велику пажњу и интересовање широког круга читалаца, јер она плијени својим квалитетом, занимљивошћу, систематичношћу и цјеловитошћу.

(Приказ књиге објављен у часопису
ЗНАЧЕЊА, јануар 2007)

Мр Марко Паовица, књижевни критичар

Мистериозни ритам трајања

Јован Б. Душанић - Липљански:

Хроника српског села у Босни – Прибинић, Република Српска
(издавач: ИКП «Никола Пашић», Београд, 2007)

Већ тешко сагледивом низу наше најновије научно-популарне и истраживачке литературе о селу придружује се ове године и свеобухватна *Хроника српског села у Босни* Јована Б. Душанића – Липљанског, али се из тог низа по много чему, пре свега по вредности и по начину казивања, и издваја. Она у ствари представља проширену верзију Душанићеве претходне књиге *Прибинић – место у Републици Српској* (издавач: «Нова Европа», Београд, 2006). Стога и у новој Душанићевој књизи стоји у средишту ауторове пажње његово родно место Прибинић, код Теслића, у срцу средњевековне управне области Усоре. Међутим, захваљујући значајком повезивању разнородних локалних садржаја са њиховим ширим оквиром, Душанић заиста бриљантно успева да, полазећи искључиво од многобројних посебности свог родног места, створи типичан узорак српског села у Босни и да о њему сачини свестрану, приступачну и врло занимљиву књигу. Другим речима, аутору више но срећно полази за руком да на примеру једне мале етничко-територијалне целине, какво је невелико подручје Прибинића, дочара веома сугестивну вишедимензионалну слику не само шире области Усоре него и српског села у Босни уопште.

Формално подељена на два дела, Душанићева *Хроника српског села у Босни* састоји се фактички од три узајамно допуњујућа садржинска чиниоца. У првом делу, поред пописа од преко осамдесет породица, реч је о чисто културно-историјској хроници Прибинића, почев од његовог првог помена у XIV веку до шездесетих година минулог столећа, којој су додата и три оделита подужа прилога. Са ова три прилога аутор посредно настављају хронику Прибинића све до наших дана. Формално други, а суштински трећи, део књиге садржи веома богате и интересантне етнографске записе.

Чисто хроникални први део Душанићеве књиге обухвата две узастопне историјске епохе (средњевековно и турско доба) и једно краће (период аустроугарске владавине), не мање значајно, и свестраније осветљено историјско раздобље. У сваком поглављу аутор се доследно ослања првенствено на историчаре специјалисте за одговарајуће раздобље и на поуздане историјске изворе о њему, па тек потом и на записано предање. Улазећи, на пример, у проблематику средњевековне етничке и верске припадности усорског становништва и у питања територијалног суверенитета над овим крајем, Душанић подсећа да крајем XIII и почетком XIV века Усором, као и Солима, влада српски краљ Драгутин, па је отуд са великом вероватноћом истинито и народно предање да су у његово време подигнути тамошњи, доцније затрти манастири Лишље и Ступље. У релативно кратком расветљавању «турског ропства» Душанић потцртава неколика неретко запостављана увида: да је периодичним бежанијама преко Саве покатоличено и поунијаћено више Срба него што их је исламизовано јужно од ове реке током целе отоманске епохе; да је процес исламизације, додуше, био трајан, али суштински ненасиљан; да је исламизовано становништво Босне интимно остало свесно свог верског и народносног порекла и да су то, као што ће се видети из следећег поглавља, у првој погодној прилици многи и јавно потврђивали.

За време аустроугарске окупације Прибинић са околином доживљава највећи привредни успон у својој историји и крупан друштвени преображај. Заједно са Теслићем, у којем је дотле била једна једина кућа, постаје највећи центар за експлоатацију,

прераду и извоз дрвета у целој Монархији. Подиже се више нај-модернијих фабрика, гради се железничка пруга, отвара се неколико пансиона, кафана и продавница. Досељава се на стотине страних породица – аустријских, немачких, мађарских, чешких, јеврејских, словеначких... Само на беспопштедној сечи шуме, од које је трећина прашумског карактера, запошљава се преко две хиљаде радника. Аустријско-немачко акционарско друштво, тобоже босанско али са њиховим капиталом, које је власник и организатор свих индустријских постројења, добија сирово дрво испод сваке цене. Прибинић заиста постаје типичан пример мањег босанског места уопште за време аустроугарске владавине, који верно илуструје праве мотиве њеног присуства у овој земљи.

У политичком, културно-просветном и духовном погледу долази такође до крупних промена и значајног напретка, али уз сталне напетости и конфликте. На подлози верских разлика чувена Калајева доктрина настоји, а доброно и успева, да наметне идеју о синтетичкој бошњачкој нацији и бошњачком језику, што се ревностно спроводи у државној управи и у државним школама. То здушно прихватају само политички опортунисти, док се већина српског становништва, предвођена младом интелигенцијом и свештенством, грчевито држи традиционалне националне свести. Њему се придружује и добар део муслимана, снажно се одупирући идеји и пракси државне нације заједничким српским националним осећањем. Стварају се бројна културно-просветна удружења у борби за црквено-школску аутономију, у којима важну улогу, разуме се, има свештенство. Овај период Душанић мајсторски оживљава, осветљавајући у пуној мери сложени сплет привредних процеса, политичких односа, историјских догађаја, друштвених стања и драматична превирања културне и духовне атмосфере. Он притом ненаметљиво али доследно документује своје казивање, износећи на светлост дана непробројне изворе, већином из тадашњих домаћих и страних новина и часописа.

Хронику Прибинића аутор окончава (са три прилога) више посредно, говорећи о Другом светском рату и о поратним временима. Сва три прилога чине јединствену повест о ратним и

послератном веома драматичним збивањима и острашћеном послератном иживљавању над становништвом овога краја због његовог припадништва – иначе масовном – месном четничком покрету. Врло су потресна неколика казивања о том времену: прво, о усташком погрому над српским становништвом у једном посавском селу (у току само једне ноћи децембра 1944. године свирепо је убијен 601 од укупно 610 становника тог села – углавном деце, жена и старих); друго, о мучењу и убиству рођеног брата пишчевог деде од стране представника новог режима; треће о интернацији ауторовог деде (са комплетним домаћинством од око 40-ак чланова) и о предаји новим властима ауторовог оца (31.10.1946); најзад, казивање о суђењима проти Стевану К. Душанићу и о циничним пресудама том часном осамдесетогодишњем духовнику. Овај део књиге завршава се са једним чисто документарним аутобиографским исечком. (Јован Б. Душанић – иначе, доктор економских наука и редован професор универзитета – је својевремено, под оптужбом за антититанизам и српски национализам, одстрањен са Економског факултета у Бањој Луци, о чему је реч у трећем прилогу.)

Други део ове монографије чине узорни етнографски записи о Прибинићу и о његовој околини, урађени у најбољој вуковској, цвијићевској и ђорђевићевској традицији. То су, у ствари, до танчина прецизни описи породичног домаћинства, породичне куће и помоћних зграда, врта и начина привређивања, описи говора, исхране, ношње и лечења. Посебан одељак сачињавају прави писани снимци обичаја и обреда: прослављање Божића, Васкрса, Крсне и сеоске славе; затим, описи крштења, и сахране, завета и аманета; најзад, тотално осветљавање свадбених обичаја, мобе и прела. Вредан прилог етнологској науци и народној књижевности представљају опис песама и игара, а нарочито, неколике руковети оригиналних загонетки, здравица, народних веровања, клетви и заклетви. Коначно, неколико изворних, што пренесених што записаних легенди употпуњују оригиналан стваралачки израз народног духа овог краја.

Писана врло полетно са дубоком приврженошћу завичајној теми, *Хроника српског села у Босни* Јована Б. Душанића –

Липљанског истовремено је сугестивна повесница, страдалнички памјатник и веродостојна слика вековног народног живота, са живо евоцираним ликовима стварних личности различитог карактера и друштвеног положаја, људи од неједнаке личне улоге и значаја у честим распутним тренуцима и *вуненим временима* тако превртљиве историје српских *западних страна*. Са пуном посвећеношћу и ништа мањим знањем Душанић не само да оживљава прошлост свог завичаја у најширем националном оквиру него се са једнаком преданошћу усредсређује и на његово обичајно обиље, обредну духовност и стваралачку испољитост завичајног колектива, искрено верујући у запретану моралну снагу патријархалне народне традиције и радујући се сачуваним одсјајима њене лепоте.

Нема већег признања за једну књигу ове врсте него кад њен читалац пожели да све од предоченог, што је још доступно његовој разбуђеној радозналости и унутарњем слуху, ходочаснички походи и ослушне тај неми говор прошлости и мистериозни ритам трајања.

*(Приказ књиге објављен у часопису
ЗНАЧЕЊА, март 2008)*

